

1934/5

ADY A „HALOTTAK ÉLÉN“

Irta: BÖLÖNI GYÖRGY (Paris)

Mutatvány Bölöni György egyidejűleg megjelenő Az igazi Ady című könyvéből.

A háború előtt Ady versei a haladni vágyó, szellemi és szociális átalakulást akaró ifjú Magyarország köztudatát szólaltatták meg. Az Ady versek hatásában volt valami „Frühlingserwachen“-es is, az bizonyos, a fiatalság öntudatra ébredése, benne az apák és fiuk harca, a fiuk csatája az apák ellen, de benne a háború előtti generáció ködös és zavaros forradalmi megmozdulása. A változásokat akaró szellemi és politikai küzdelem kapott költőt Adyban. Ady forradalmi gondolatvilága benne minden versében, de lázítóan és káromkodón ostorozóan szocialista és „magyar“ verseiben csendültek. A „Nyugat“-nak bármilyen hősiес irodalmi szerepet juttatnak kortársai, mi sem mutatja élesebben hogy mennyire félreállt az igazi fejlődés tengelyéből, mint-hogy a „Nyugat“ Ady agynevezett „magyar“ verseinek helyet sohasem adott. Ha szocialista szelleműek voltak, akkor a Népszavában, ha magyaros mérges káromkodásokban ömlöttek Ady szítkos száján, a Világban volt azoknak a helyük. Ady szociális hangú, forradalmibb írásai és tanulmányai is szétszórva láttak napvilágot. Hogy a háború előtt Zsigány Árpád és Révész Béla szerkesztésében egy „Renaissance“ című erősen baloldali szemle indult, éppen a „Nyugat“ programtalansága miatt történt. Ady ebbe a revübe s nem a „Nyugat“-ba írta meg Petőfi nem alkuszik című tanulmányát is Petőfi forradalmiságáról. — Ady már 1910-ben összeválogatta Párisban Petőfi forradalmi verseit és bevezetéssel ellátva A forradalmár Petőfi címen kiadta. A kiadó bosszuságára elég nyul farknyi volt ez a bevezető és éppen ezért főleg az én és Révész Béla rábeszélésére ennek kibővítésére írta meg Petőfi nem alkuszik című cikksorozatát. Ady eredeti írásának hangja vörös, lángoló. A címe is Piros és fekete és Petőfinek ezzel a mottójával indul: „Hagyjátok el ezt a piros-fehér-zöld színt, lejárt az ideje. Más szín illeti meg a magyar nemzetet: Piros és fekete.“ Érzékeltetni akarom az 1910-es Adyt, hogy Magyarország akkori jelenjéről és jövő sorsáról milyen ítéletei, meggyőződései és aggodalmai voltak. Ezért ebből a ritkán idézett és elsikkasztott írásából ideiktatom néhány sorát: „Célunk e könyvben Petőfi Sándor forradalmi, valóban forradalmi verseit összefoglalni s megmutatni e versek által a mai Magyarországnak (mely való Petőfiéből is egy mai Petőfit szeretne csinálni) a forradalmi, volt, szép Magyarországot és az ő Petőfiét. Husz-harminc év óta még drézfás tapsokat is hiába áhitunk már a világtól, a kulturás nemzetektől s Magyarország ma utolsóbb talán, mint akár Montenegró. Petőfije meg van, megmaradt, mert a Petőfik nem mulnak el egy korszak históriájával s egy ország keserű dekadenciájával. Aki e könyvet összeállította, úgy veszi észre, hogy a visszafejlődött, kora-öreg s

még ma is buta mágnások, papok, csak kicsit elváltozott táblalabirák, s rossz indulatú jövevények és éhes családok kezén levő Magyarország Petőfit is kikezdi. Nemesak kikezdi, de meghamisítja s a mindenrendű forradalmak poétáját hajlandó ledegradálni valami rim-forradalmár félévé, aki egy-két zsoldos tanár-fej szerint a szerelem dalnoká volt főképpen.“

Ady bátorsága megrettentette híveit is, mert ilyeneket is írt bevezetésében: „Ugy válogattam össze Petőfi Sándor forradalmi verseit, hogy megtegyék e fölséges ember aktualitása s rokonsága azokkal, akik ma Magyarországon (bárhogyan fáj az ijesztő szó) forradalmat csinálunk.“ A „forradalom“ Magyarországon 1910-ben is olyan rossz szagú szó volt, mint husz esztendő után. Száz és száz versében, száz és száz prózájában írta fel a forradalom jelét Ady a magyar égboltozatára s hívei előtt már mániákusnak látszott. Unták. Más és más hangot vártak. A magyar jövőnek, megújulásnak, végzetnek száz hangú sipban való felsírása unalmas volt az irodalmi híveknek. „Forradalmat csinálunk“. Ha csak egyszerű kacérkodásnak is vennők ezt a mondást; ki mert akkor a forradalommal így kacérkodni Magyarországon. A színpadi világhír felé evező Molnár Ferenc bizonyára nem, a nyugati szellemű Ambrus Zoltán nemkülönben, Ignotus, a szellem virtuóza hasonlóképpen nem, a paraszti MórícZ Zsigmond ugyancsak nem, Hatvany Lajos, akit Ady Széchenyi-utódnak vélt fellobbanásaiban, legfőbb ambícióját abban leli ez időben, hogy német íróvá váljék és Adyt Flaubertté szeretné nevelni. Kassák Lajos, a 23 éves vasmunkás, akit akkor fedez fel a Renaissance, firenzei „szonettet“ ír: „Florence szép egét fáklyafüst takarja, — Ma mindenütt november gyásza ül. — Rég kihunyt lángok szívják a lelkem, — Jámor parasztok kullognak mellettem, — Csak a pap selymes baldachinja véres. — Én Dante tövébe térdelek halkan, — És imát mondok fáklyás alkonyatban — Florence legesunyább emberéhez.“ És például a ma népszerűségében sütkérező Kosztolányi Dezső, aki féli és rettegi Adyt és már fiatalon is szeretné eltávolítani a számára nem elég finom kulturájú vezért, hogy valamiképpen trónjára ő ülhessen, a Szegény kisgyermek panaszaí után bent üldögél a klerikális „Élet“ szerkesztőségében, hogy közben hol a magyar vidék Gyurkovics lányainak számára az Uj Időkben, hol a proletároknak a Népszavában, hol a zsidós Hétben, a politikai és irodalmi áramlatok ilyen irányu kohójában igyekezzék tollát és jellemét férfiasá, bátorrá és szókimondóvá edzeni.

Adynak ez a többi magyar íróknál különb bátorsága nemesak bocskoros nemessége elégületlenségéből eredt, hanem a magyar jelenet szemben való ellenzékiességének és forradalmi serkentőinek hosszas külföldi tartózkodása is csirája. Ady párisi esztendei nem csak Léda ölen telnek el, a kis bárók, éjjeli lokálok pezsgős mómora csak úgy veszik körül a zsenit, mint a ruha az embert, de szellemét meg nem szabják. Dolgozik benne a mindenkori szellemi emigránsok itélete hazájukkal szemben, a világosabb látás, az őszintébb szó, a hidegebb ítélkezés, az ottani milliótól való függetlenség, mely nem ismeri a megalakuvást, a szellem förtelmes betegségét. Heine Franciaországban jobban látta Németországot, mint kora írói, az Angliában élő francia Rousseau is bátrabban nézte Franciaországot, mint kortársai, Marx Londonban írta meg a kiáltványt, Lenin Svájcban írja legvilágosabb útmutatóit az orosz forradalomról. Ady Franciaország radikális polgári demokráciájában élesebben látta meg a magyar feudalizmus rettentő bűneit és az ország kétségbeesztő helyzetét. Ady nem volt szociá-

lis forradalmár: Ady költő volt. És ha észre is vette, hogy milyen gyilkosan takarította el az útból ellenségeit, az 1871-es francia kommun után az egyeduralmát kifejlesztő polgári rend, ő nem a francia társadalom kritikusa, ő Magyarországnak ír s az elmaradt Magyarország hatalmasainak ostorozója. De nem hozsánnázója a francia kultúrának s nem a latin kultúra smokkja.

Ezt a kort festi Ady Margitta élni akar című verses regényében: „Páris akkor még nem volt csámborult — Hun gyűlevész had sűrű menedéke — S otthon sem tudta több, mint száz magyar, — Hogy tőlük fél a petyhüdt uri béke.“ Míg Ady Párisban él, odahaza egy kicsiny szellemi csoport Jászai Oszkár vezetésével a Huszadik Században és a Társadalomtudományi Társaságban a magyar nemzetiségi és szociális politika reformját tudományos tézisek alapján követeli és bejelenti az ország tragikus bukását. 1908-ban Achim L. András, a parasztvezér, megalapítja a magyar parasztpártot Békéscsabán: „földet a parasztnak, irányító hatalmat az államban, a közigazgatásban.“ A magyar szocialista párt primitív szervezkedéséből haladottabb internacionalizmusba szervezi a munkástömeget.

Kint, Párisból, sokkal inkább feltűnnek ezek a jelenségek, mint otthon Magyarországon és világosabb értelmet nyernek. És ha sikonganak Ady versei, magyar panaszai és átkai, ezek nem honoráriumokért íródott alkalmi poémák, mint az Ady revízió papjai hirdetik, hanem tudatosan zugják a rémült veszélyt. Véletlenség, ha ép' alkalmiak s nem eléggé szárnyalók vagy megdöbbenően fáradtak, de erejük, tragikumuk és szárnyalásuk mellett bizony papirmasévé zsugorodnak a nemzeti nagyok, Berzsenyi vagy a sokat emlegetett Vörösmarthy is.

Mi, akik akkor külföldön élünk, egy más Magyarországot látunk, mint, amelyet otthon beneveltek a köztudatba, amelyet a magyar közvéleménnyel el akartak fogadtatni és amit kérkedve állítottak a kirakatba. „Magyarország ma utolsóbb talán, mint Montenegró.“ Odahaza a magyar globusz azt hiszi, hogy a világ közepe, amikor Nyugaton, külföldön, még kevésbé tudják róla mint ma, hogy hol lelhető fel a világ földabroszán. Hogy az akkori Magyarországnak vesztett ügye van a világ előtt, mi azt kint jobban észleltük, mint odahaza a napilapok kitűnő vezércikkirői vagy a parlament szónokló honatyái, — nemzeti sovinizmus és osztályérdek nem vont fátyolt látásunk elé. Ady megírta: „Milyen nehéz volt fanyarak, szennyesek, — Untak, szokottak gunyját elviselni — S páran titkolnunk, hogy igazi sebek, — Kik ez ország pestisétől ragasztvák.“

Ausztria-Magyarország befelé a dolgozókkal és a nemzetiségekkel rettentő hatalmas, de kifelé e nagy Habsburg birodalomnak semmi tekintélye külföldön. Magyarország ekkor még a negyvennyolcas szabadságharc szimpatia sallangjait sejtí maga körül a világban, de a háború előtti Magyarország iránt nincsen semerre egy szemernyi jóindulat. Ez az Ausztria-Magyarország nem 1914 július 23-án küldött ultimátumot Szerbiának, hanem hadat üzent már akkor, amikor a Monarchia külügyminisztere, gróf Aerenthál 1908 október 3-án gróf Khevenmüller-Meetsch párisi nagykövetünkkel átnyújtatta Fallières elnöknek Ferenc József levelét Bosznia-Hercegovina annektálásáról. És Magyarország nem 1918-ban vesztette el a háborút, hanem már évtizedekkel előbb, amint a magyar reakció nemzetiségeket elnyomó szövetségese az osztrák imperializmussal elismert tényként állt a nyugati imperialista-kapitalista világ előtt.

Ady tanuja volt annak Párisban, hogy a magyarországi nemzeti-

ségek előretörése külföldön milyen rohamosan megkezdődött. Főleg a csehek jártak elől a szlovákokkal abban, hogy ügyük mellett jó hangulatot teremtsenek. Minden revü, minden napilap propagandára kész kulturális érettségük, sőt fölényük mellett. Prágában egymást érik a modern francia kiállítások, maga Rodin gyors egymásutánban két kiállítást is rendez, amikor a magyar koalíciós kultuszminister, Apponyi szerint „a magyar művészek és írók Párisban időzése céltalan, sőt veszélyes. Elfajult és túlzóan excentrikus elveket szívnak magukba és betegek lesznek azon kinövéseknek, melyeket még a francia művészet is alig bír elszenvedni“ (Ugron Gábornak egy hozzám írt levele). Ady Párisban élt a híres Björnson-affér idején s tapasztalnia kellett, hogy milyen megértés fogadta azokat a haragos cikkeket, melyeket a vén norvég író a szlovák iskolák üldözése és a szlovákokat ért brutalitások miatt a világlapokba írt. Adyt is többször foglalkoztatta ez az affér, mely azzal kezdődött, hogy Björnson a müncheni März folyóiratban közzétette Lederer délcehországi ügyvéd, Heyduk szlovák költő és Kálai történetíró levelét, mely felsorolta az Apponyi-féle magyar nemzetiségi elnyomatás bűneit. Münchenben ekkor ül össze a „békekongresszus“ és elnöke, Quidde, felkérte Björnson, hogy legyen tagja a diszelnökségnek. Björnson elfogadta a meghívást azzal, hogy a kongresszuson nem fogja eltitkolni véleményét azokról, pl. Apponyi, akik a nemzetközi kongresszusokon békét prédikálnak, de otthon tirannizálják a más nemzetbelieket. Björnson addig akarta Apponyit támadni, míg az el nem hagyja a termet. Indiszkreció folytán hamarabb nyilvánosságra került a dolog, mire, hogy nagyobb legyen a botrány, Björnson a Monarchia külügyi félhivatalosában, a Neue Fr. Pressében kezdte támadni a kultuszminister Apponyit és felsorolta a magyar nemzetiségi politika bűneit. A gúnyos támadások egymást érték s Magyarországon különösen nagy volt a megdöbbenés, amikor Björnson a „leghatalmasabb magyar ípar“ címmel a cernoavi eseményeket is kitergette, ahol egy szlovák templomszentelés alkalmával tizenkét embert lőttek le a magyar csendőrök.

A hét év alatt, míg Ady Párisban élt, a tíz év alatt, ami eltelt az Új versek-től a háborúig, a magyar helyzet mind virulensebb forradalmi állapotot mutat. Ekkor már nagyon messzi az az idő, amikor „nagyon Tisza Kálmán szagu — Volt még mindig a Bécs-Vorstadt-i élet: — Zsidó báróság, türelmi adó, — Zsenti, mágnás, pap és tűró cselédek — Kasztjából ritkán és óvatosan — Mert valaki vágyódón kinyujtózni. — Hiszen nem volt másabbul sokkal mint most, — De rémnek hittek egy Vázsonyi Vilmost“ (Margitta élni akar).

Már messzi az az idő, amikor Vázsonyi kispolgári programja képes volt magának kisajátítani a polgárt. A magyar polgári rend is igyekszik életre és öntudatra kelni. Polgári rétegekben a régi közjogi formulákat félretéve a feudalizmus megfőzésére erőteljes politikai szervezkedés indul és tudományos felvilágosító munka folyik. (Galilei Kör. Társadalomtudományok Szabad Iskolája. Reform Klub. Választójogi Liga. Radikális Párt.) Az alföldi agrár mozgolóadásokat letörlik, de jönnek és meg-megújulnak az ipari munkás sztrájk-mozgalmak, melyek politikai sztrájkokká nőnek ki magukat. 1912 május végén véres uccai harc folyik Budapesten. A politikai élet a parlamentből, a nem népképviselőből, mindinkább kihelyeződik klubbokba, munkás szervezetekbe, alkalmi organizációkba. Az irodalmi és művészi életnek azok a centrumai, melyeket magának a hivatalos nemzeti kultúra felépített, elvesztik jelentőségüket és a szellemi élet

azokon kívül, sőt egyenesen azok ellenére szervezkedik minden vonalon. Tudósok, akik a haladó emberiség gondolkozói lesznek, művészek, írók, muzsikuskok, akik az elmaradottsággal szemben egy új szellem megszólaltatói, festők, akik az elsekélyesedett impresszionizmus helyébe keresnek új konstruktivizmust, leste állanak e nagy evolúció forratagában.

A képviselőházban még ott szónokolnak az itt-ott népszerű politikuskok, de a törvények, amiket hoznak, a távlatok, amiket ott mutogatnak, mind kevésbé érdeklik a tömegeket. A parlamentnek is megszakad kontaktusa az országgal, mintahogy megszakadt a hivatalos nemzeti szellemi életnek. A parlamentben a földtelen parasztoknak nincs torka, hogy földosztásért ordítson, az elnyomott proletárnak nincs hangja, hogy osztályharcot hirdessen. Az a néhány nemzetiségi képviselő, aki irmagként bejutott a választásokon, ha néha bátran fel is lobbantja a magyar elnyomatás ellen az elégtelenség tüzét, ezt nacionalista jelszavainak tündököltetésére s nem az ország összes elnyomottjaiért teszi. Az ország forradalmasodó polgári és munkásrétege az író Ady mellé új bálványt keres. Politikust, államférfit, akire vágyait átruházza. Az új bálványt megtalálja gróf Károlyi Mihályban.

A polgári Hatvány sokszor téved, de akkor jól lát, amikor a haladók uralkodó osztályokról megállapítja: „Ady Endre öblös hangján veti föl a vezető társadalmi rétegek és történelmi osztályok felelősségének kérdését. Ilyenkor a hivatalos műveltség őreinek gondjuk van rá, hogy az osztályérdek falán keresztül át ne hatolhassanak az élet, a kor és a zseni hangjai. Valahányszor egy-egy uralkodó réteg megtagadja az országnak a művészetében megnyilatkozó lelkiismeretét, mindannyiszor az ország van veszélyben. Serenissimus nem tréfa, hanem tragikus alak, — Vilmos császár, aki Hauptmann, Liebermann és Reinhardt helyett a gicceset pártolja, már rég trónvesztes volt, mielőtt csatába indult volna.“ (Ady és kora). Amit Hatvány nem akart vagy nem mert kimondani: A feudális Magyarország már akkor veszve volt, amikor a háború előtt nem értette meg és nem ölelte magához Adyt, amikor Rákosi Jenőnek hitt és elringatózott Mikszáth Kálmán józsi adomáin, amikor szellemi kielégültsége megállt a Gyurkovics lányoknál, festői élvezete az Innocent képeken s költői rajongása Szabolicska Mihályon. Elveszett már ekkor, mint uralkodó osztály. A trianoni béke, mely a megalakult nemzeti államokban új, nemzeti középosztályok kezére vagy földnélküli parasztoknak juttatta a régi magyar uri földbirtokokat, új, alulról jött, feltörekvő nemzeti erőknek adta át az állami hivatalokat és a hajdani tekintetes vármegye a zsentrik örökébe betelepítette saját hatalomra és vagyonra éhes, idáig szegénységben és elnyomatásban élt, frissen formálódott hivatalnok karát. Az új nemzeti államok a magyar feudalizmus roncsain annál zavartalanabban építhették fel új polgári középosztályukat, mivel e bourgeoisie megteremtése a feudális maradványok felmorzsolásával egyetemes kapitalista érdek volt. A magyar ellenforradalom Magyarországon forradalmi ál-jelszavakkal fejelte meg ezt a régi rendi uralmat, megtűzdelte az idegen eredetű polgárság igazi „bourgeois“ szellemű, tehát pénzéhes, mohó és korrump zsoldosaival, az ipari kapitalizmus új kolóniákra leső jóévtvágyú exponenseivel, a fináncióke megalázkodó és profitra éhes zsidóival. És azt hirdette, hogy ez „magyar renaissance“ — pedig ez csak tetszhalál volt. Ez a magyar rendszer már elesett a háború előtt, amikor ásatag nemzeti és szociális formája pusztá léte által összeütközött Európával, a

fennálló fejlettebb kapitalista világrenddel.

A háború előtti prosperitás éveiben a magyar uralkodó rendszer már érezte, hogy végórája ütött és ép' ez a félelem tette küzdelmét elkéserelettebbé. Az, hogy átmenetileg a Kossuth Ferences-Apponyis koalíció piros-fehér-zöld hazafisága váltotta fel a régi rendet, mint ahogy ezt felcserélte aztán Tisza István swaregelb nacionalizmusa, nem változtatta meg a rendszert. A bécsi imperiálizmusba kapaszkodó feudális reakció ép' oly erős vára az uralkodó rendszernek, mint az egykori tulipántos nacionalizmus. Tisza István Magyarország nem rettegett kevésbé a reformoktól, miket a polgári radikalizmus és a szocializmus követelt, mint most a haldokló kapitalizmus retteg Magyarországon a változásoktól. Ha nem lett volna a fennálló rendnek félni és féltetni valója, nem agyarkodott volna oly dühvel és csökönyvel. Tisza István is annál szigorubb és annál zsarnokibb, minél jobban fél a Monarchia s benne a magyar uralkodó rendszer összeomlásától. Tiszában a félelem bátorsága dolgozik. A háború alatt 1918-ban a délszláv küldöttek előtt már kardjára üt, mert fél, de 1914-ben, amikor még nincs háború, és nincs a veszített háború tébolyos félelme, még egyházi engedményekkel, iskolai ígéretekkel, nyelvhasználati, zászlókitűzési primitív jogok csillogtatásával kezd tárgyalásokat a román nemzeti párttal.

Ekkor írja meg Ady a „Világ“-ban (január 20) Goga Oktaviánhoz nevezetes levelét, mely a magyar uralkodó rendszerről és Tiszáról legkegyetlenebb és legigazibb írása lesz. „Itt immár több, mint egy évtized óta, — írja, — népetekért és egész Magyarország népéért, forradalmi tusát kezdett egy tábor. Ez a kis tábor megnőtt és a magyar történelmi nevek legszebbjeit zavarta, sőt bővölte bele a népszabadság legnagyobb akarásába. — Én nem tudok és ha lehet, nem is akarok, avval az undorral, kétségbeesett szitkozódással szólni azokról, akikkel ti alkusztok vagy talán meg is alkudtatok. Gyülelész utálatos had, vezető fáklyája egy agy, melynek az örületben rendszere van, egy borzalmas rendszer, mely az örület körül kóvályog. Egyezkedtek valakivel, akinek idegrendszerbeli minősége és kora ezerévelőtti s összebonyolódván az elkerülhetetlen időkkel, valósággal komikus degenerálódást mutat. És a hada: — van néhány szomorú és szomorkodó kivétel: — milyen hes, milyen sisera had, milyen elszánt; csak a régi kalózhajókon volt ilyen vagy ehhez hasonló. A pizok, a sár még a vörös hideg, téli Nap alatt is naponként bekeni, rájuk ragad, bemázolja őket, de ezeknek csak a falás minden moccantó révedezésük.“

Pár szóval a kalandor magyar feudalizmust nem intézték el különben és Tiszáról sem rajzoltak merészebb, de igazibb profilt. Ez az igazi Tisza s nem az, akit a megfejt magyar reakció porhintésként, önámításul mostanság tár a világ elé. Az 1910-es Adytól, aki a Petőfi versek bevezetőjét írta, az 1914-es Adyig nagy az út, de ez az Ady forradalmi lendületben semmikép sem marad el a másiktól. Ez az Ady a Tisza rendszert „ellenforradalom“-nak bélyegzi, mely „az igazi forradalomnak ördögi, de buta fütője.“ A feudalizmust fentartó rendszer támasza „gyülelész, utálatos had“ s „vezető fáklyája egy agy — (Tisza) — melynek az örületben rendszere van.“ A kalandor feudalizmust nem lehet fentartani, írja — ha csoda nem esik.

Csoda nem esett, de a várt, eljövendőnek hirdetett forradalom helyett a magyar feudalizmussal szövetkezett Habsburg militarizmus hozta a világháborút.

Adyt a háború Csucsán éri és Mindszenten. Mindkettő emberte-

len hely. Csucsán a völgyben katonavonatok, a harebainduló Monarchia zürzavara és mozgalmassága. Érmindszent az eldugott falu, hová csak a rémhireket hozza a bizonytalanság és kétségbeesés. „A keresztes háborúk idejében élhetett úgy ódújában — írja Ady Hatvanynak — egy-egy leromlott ur, mint én most.“ Feneketlen saru, hideg falu. Mutatnia kell magát bátornak, egészségesnek, holott minden nyavalyát magában érez. Amellett menyasszonya is van, aki 150 kilométerre aggódik. A hírek nem a lapokéi, hanem be-beállít egy ijedt eseléd vagy szomszéd paraszt: „Az éjszaka három órán át ágyuzást hallottunk.“ „M.-Szigetet felperzselték, Szatmár alatt vannak a muszkák.“ Dolgozni nem tud. Megpróbál naplószerű följegyzéseket e napokról. „De gyáva vagyok — írja — s őszintén szólva, nem látok semmit jól. Ha meg aztán ezt írnam meg, ez vers volna s írjon a fene verset.“

Ady a háború kitörésével többet veszített mint más: elvesztette az évtizedes dobogót, Párist. Ady háború előtti Párisa a világ haladó szellemiségének irányítója. És Ady külön jelentőséget adott magának azzal, hogy ebbe a Párizsba mindig visszatért, hogy hozzáférhetetlenségét újra körülbástyázza s megkapja világszemléletéhez az európai hangsúlyt. A háború megbélyegezte a francia kulturát és árulássá deklarálta a francia kapcsolatokat, Ady Párizsa elítélttéek. A reakció számára most érkezett el a pillanat, amikor rácsaphat Adyra, kijátszva francia dekadensnek, hazafiatlannak, sőt ha kell, hazaárulónak. A háborúban száz alkalom kínálkozik, hogy nyakára szorítsák a forradalmi nyakkendőket. Mit kezdjen a rántórt pokoli viharban ő, akinek csak ostorozó átkai vannak befelé, de nincs uszító szava kifelé? Akinek programja a nyugat szárnyán való magasba szállás s lírája a megújulásért való epekedés és verekedés? „Vallom ma is — írja, — hogy emberi dokumentumokat tudtam s talán tudnék ma is adni. De most ez senkinek sem kell, de zavarodott vagyok s el kell engednem az életemet.“

A háborús hazafiság egyszerre elnémítja a forradalmi vágyakat, kivételes törvények béklyóba rakják a szociális mozgalmakat, a cenzura megbilincseli a szabad gondolatot, a háború harctérre viszi a polgárt, a munkást, a parasztot és igájába hajtja a jobbhajlandóságú szellemiséget. A háború megtöri Ady emberi hitét, magyar sorsát s költői reményeit is. Utálja a háborús tömeget. Csalódik az „embrió polgárságban“, melynek „lelkévé szedődni akar“, ordítani szeretne, ha lehetne a dühtől, hogy „milyen állatian ordítja a vért.“ S meg-megbélyegzi ezt a polgárságot, a polgárt, „mely sohasem volt érdemes azokra a javakra, amikhez eljuttatni szerettük volna őket.“

SORREND: A német sebészek legutolsó évi összejövetelükön már a gyűlés tárgysorozatával is dokumentálni óhajtották írja mi-voltukat. Prof. Kirschner orvosi problémáik fontosságát a mai Németország szelleméhez híven így osztályozta: „Különösen nagy érdeklődéssel foglalkozunk — hazaszeretetünk miatt! — mi német orvosok a háborús sérülések, a légi támadások s a gáz és gyújtóbombák következtében előálló sebesülésekkel. A hon kívüli foglalkozunk még a rákkezeléssel és tüdőbajjal...“ Ugyanezen a gyűlésen a kormánybiztos a következőket mondta: „A légvédelemnek nem az a célja, hogy a gyávt megvédje, hanem hogy a bátor-nak a sikeres védekezésre lehetőséget nyújtson...“

MAI FRANCIA KÖLTŐK

Fordította: KORVIN SANDOR (Kolozsvár)

LOUIS ARAGON: A SZÉP VILÁG DALAIBÓL

Az uccai villanyujságok
a remény szójátékaiban égve,
villogva bekapcsolódnak
a gépfegyverek ütemébe.

A kutyák temetőjében
még sírnak a régi románcok:
„Ó jér vissza Mimi, Mimikém...”
(A mélyben csörögnek a láncok.)

Munka itt egyre kevesebb lesz.
A vállalkozó tolvajokkal van jóban.
S a Börzén, az értékek pénz-egén
a csőd revolverlövése robban.

FRANCIS ANDRÉ: AZ UTOLSÓ SZEKÉRRÁKOMÁNY

Betakarítottam a mezőről az utolsó szekérrákományt,
és látva ezt a gabnát, ezeket a súlyos,
napfénytől terhes, verejtékünkkel itatott kénéket,
amint az esti borulatban, a csűr s a világ felé hordja a sze-
kér. — így szóltam magamban:

„Ki vásárol fel, hogy legyen mából élnem?
Ki fal be téged, gyönyörű búzám
életre, öröme, munkára buzdulva,
erőre, vígságra, mi emberekhez illő?
— Amott lenyugodott immár a fényes nap
s elzúgták daluk a szélborzolta erdők,
ám, mindez nem az én való ember-hazám
erdeje, napja, hús szelei voltak...
Letarolt mezőink, óh mily kopárak lettek,
kalászaikat elhordtuk kenyérre,
de ez a kenyér nem összes véreinké...”

Láttam az idők árnyékát földjeinkre borulni
és nehéz szívemre, mely mint az őszutói ég oly zord...
Ekkor így gondolkoztam magamban: „Mire jó eltompítani
e kénokban

szegény fejed, te robot-törte ember,
hogy fölszökkenjen ez a drága búza,
mely elrothad majd távol az éhezöktől,
hiába túrod nyomorúlt barázdád?...
Mire jó dolgozni, akarni, küzdeni, szeretni
ha munkád semmit sem használ és te magad
sem vagy egyéb, mint komor gép, haszontalan, lenézett,
melyben az élet forog, forog és mindennap kopik egy kicsit?”

Mikor az ember nem tudja, hogy miért dolgozik,
sem azt, hogy miért él; mikor nem érez már
maga körül néhány kezet, szívet és célt,

melyek küzdelmébe vegyülnek s ráhajolnak nehéz bánatára,
 mikor az ember elveszti összhangzatát korával
 és búzáját, miként a bibliás időkben,
 egy sánta cséphadaróval veri...
 hogy miután a zsákokat s az év napjait
 mind elhordta már a hátán,
 s nincs mit adjon asszonyának s kölykinek...
 mikor a testével a földhöz nőve,
 akár az ág a törzshöz,
 úgy érzi napról-napra egyre jobban
 fölszívódását sok, sok régi nedvnek,
 melyek nyers ösztönökkel és kapzsi vágygal telvék
 és elborítják kavargón, sötéten
 a napfényes gondolatot, amely dalolni vágyott...

Betakarítottam a mezőről az utolsó szekérrakományt
 s így ballagtam mögötte; hordozván vállamon
 a napi fáradtságot s az idők bánatát...
 Elnéztem társaimat, akárcsak jómagam
 homályos szemmel és nehéz vállakkal mennek
 fáradtan, mindenesti szegényes sorsuk útján...
 Ekkor, hirtelen elszégyeltem magam és így szóltam magamban:
 „Miért kételkedsz a jövőben,
 amikor van itt minden, minden ami kell,
 a nap, a mezők s gabona kenyérnek
 és a mi testünk súlyos, elpusztíthatatlan,
 s a hajnalunk az eszme virradása?!
 Miért ne harcoljunk felszegett fővel,
 amikor ma este a kisfiamat magamhoz ölelve,
 egyszerre — forró testével teli karomban tartom
 a mezőket, az erdőket s a távol daloló vetések tengerét,
 országokat, az éveket s az emberek végtelenjét?...“

ROGER ARQUIER: VESZETT ÉHSÉG

Mire jók mindezek az ünnepek,
 mindez a zrí, ez a sok trallala;
 ez a nagy kapkodás az üzletekben,
 ez a nagy pofázás, ez a sok cicoma!?

Mire jó ez a nagy gazdagság itt!?
 Hogy az üzlet megy vagy sem, — mit bánom én,
 ki a kirakatok előtt lődörgök naphosszat
 beesett hassal és korgó gyomorral,
 mely mint az erszényem olyan üres...
 És nincs egy garasom, — ismered ezt az érzést?
 Egy garasom sincs, hogy vegyek valamit,
 egy garasom, hogy egy virslit vásároljak,
 egy garasom, hogy kissé megtömjem magam.
 S ti nem törődtek velem,
 ronda bugrisok, kik vígan lakomáztok.
 Akkor hát, mit akartok!?
 Tán én törődjem azzal,
 hogy ma Karácsony van vagy mit tudom én mi,
 s az a bizonyos
 ma született...

Meg aztán ki is volt ez az istenadta?
 Egy szegény fickó, mint jómagam.
 Kit megvásároltatok néhány krajcárral,
 hogy jópénzért
 mutogathassátok nekünk
 egy aranyozott vas-kalitkában!
 Akkor hát mit érdekel engem,
 hogy ki váltott meg benneteket,
 ha én itt étién gebedek?

„A krízis“ mondjátok és ezzel vége.
 Én nem tudom mi az,
 én nem tudom mi az,
 csak azt tudom, hogy karjaim,
 melyek izmosok voltak — most semmire sem jók;
 hej, piszkos banda! a mi munkánkból éltek...
 Én bizony megmondom,
 én bizony megmondom,
 az ember megvadul!
 s vagy megváltozik mindez, egy szép reggel, —
 vagy nem felelünk semmiért...

Lehet, hogy aztán rossz sorunk
 megint csak nyakunkon marad;
 azonban a nagy zri alatt
 lesz néhány zsírosabb falat:
 lehet lesz csórni a kirakatokból vígan.
 Elrámolunk mindent, amit lehet
 az összes kölykeiteket és minden pereputytok
 A zagyvalékokból majd
 teli tálakat, majd teli tálakat
 rakunk húshagyókeddre,
 hadd legyen minden társunknak jókedve...
 Hej! lallala! Hej! lallala!
 hogy mulatunk majd akkorra!
 Az sem baj ha otthagyjuk a fejünket.

A KÖZÉPOSZTÁLYKUTATÁS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMPONTJAI

Irta: JÓCSIK LAJOS (Érsekújvár)

A középosztály kérdése kétféleképp tehető szociológiai vizsgálat tárgyává. Foglalkozni lehet a középosztály kérdésével általánosságban, szorosan vett társadalmi alakulásoktól mentesen, általában a polgári társadalmi fejlődés szempontjából és fel lehet vetni ezt a kérdést különleges társadalmi alakulatokra vonatkozóan. A középosztály kérdésének teljes megértésénél mind a kétfajta kérdésfeltevés határozott jelentőséggel bír. Ha a kérdést általános vonatkozásaiban vizsgáljuk meg, akkor a hozzátartozó fogalmakat tisztázzuk tulajdonképpen. A legfontosabb mozzanat itt a következő kérdések eldöntése: 1. hogyan helyezkedik el a középosztály a polgári társadalom osztályai között; 2. milyen társadalmi funkciókat teljesít; 3. milyen a középosztály mozgása a mai társadalom fejlődésének menetében?

A középosztály a polgári társadalom két alapvető osztálya, vagyis a polgárság és munkásság között helyezkedik el a társadalom szerkezetében. Ebben az elhelyezkedésben a középosztályt az átmeneti rétegektől kell elválasztanunk, nem csak azért, mert a középosztály és az átmeneti rétegek egymástól különböző társadalmi alakulások, de azért is, mert a fogalmaikat gyakran összevonják s feleltetik abból kifolyóan, hogy az átmeneti rétegek is épí úgy mint a középosztály a munkásság és a polgárság között foglalnak helyet. Az átmeneti rétegek olyan társadalmi rétegződésekből tevődnek össze, amelyek az előző, tehát a feudális társadalmi alakulat maradványai s amelyekből a polgári társadalmi fejlődés kapcsán olyan rétegek keletkeznek, amelyek érdekei ellentétesek a termelésben. A parasztság és kézműves iparosság tartozik ide. Valóban belőlük — mintha társadalmi vizválasztó lennének — egyrészt a munkásság, másrészt a polgárság felé vivő utak nyílnak, egyrészt a „felemelkedés“, másrészt a „deklasztáló-dás“ jegyében. Vagy mint Uljánov írja az alkotmányos illuziókról szóló könyvében: „A kispolgárság gazdasági helyzete s életfeltételei olyanok, hogy feltétlenül csatlódnia kell, amint akarva nem akarva, hol a polgárság felé, hol pedig a munkásság felé sodródik. Önálló út nála gazdaságilag lehetetlen.“ Mielőtt arra a kérdésre való feleletünkben, hogy milyen társadalmi funkciókat teljesít a középosztály, megadnók a közte és az átmeneti rétegek közötti különbséget, utalnunk kell arra a kapcsolatra, amely a középosztály és az átmeneti rétegek között áll fenn, ami abban nyilvánul, hogy az átmeneti rétegek a felemelkedésük során középosztállyá alakulhatnak át. E folyamat konkrétan az átmeneti rétegek fiatal évjáratának a szellemi foglalkozásokra való igyekeztésében nyilvánul meg. Azonban ideológiai kapcsolat is keletkezhetik a középosztály és az átmeneti rétegek között olyan formán, hogy a középosztály az önmagukban erőtlén átmeneti rétegeknek ismereteket, szervezttséget s programot közvetíthet. De itt már közel értünk a középosztály társadalmi funkciójának a meghatározásához. Ez a funkció abban foglalható össze, hogy a középosztály organizálja meg a polgári társadalom ideológiai és szervezeti kereteit. Ebben a társadalmat és termelést szervező minőségében a középosztály a polgársággal függő helyzetbe kerül, mert a polgárság ugyanúgy köti le az értelmiség munkaerejét, mint a munkásságét. A középosztály társadalmat s termelést szervező funkciójában kétféle mozzanat különböztethető meg: egy szellemi, ideológiai (írók, művészek, tanárok, stb.) és egy bürokratikus szerep (hivatalnokok) s ennek megfelelően a középosztály önmagán belül két szűkebb kategóriára oszlik fel. Ez a szétválasztás speciális esetekben nyerhet fontosságot.

Ha arra a kérdésre felelünk, hogy milyen a középosztály mozgása a társadalom mai fejlődési menetében, akkor azt kell megvizsgálni, hogy miképpen alakulnak a középosztálynak egyrészt a polgársághoz, másrészt a munkássághoz való viszonylatai. I. Ponican, a DAV című szlovák folyóirat szerkesztője e kérdéstről rendezett ankét kapcsán a következőket mondotta: „A krízisbe jutott kapitalizmus idejében az intelligencia helyzete már a proletariátus helyzetéhez hasonlatos. A gyárak leállítással, a kereskedelmi társulatok, s bankok bukásával az intelligencia köreibe is betör a munkanélküliség. Állásukat veszítik mérnökök és magánhivatalnokok. A racionalizálás az intelligencia újabb tömegeit zárta ki a termelő folyamatból. Az emberi munkaerő helyett a gép működik. A pénzügyi válság, a haszon csökkenése magával hozta úgy a magán- mint a közhivatalnokok fizetésének leszállítását, sőt a szabadfoglalkozások jövedelmét is csök-

mentette. A szabadpályákon lévők a gazdasági romlás folytán átváltak egyszerű alkalmazottakká (a betegsegélyző orvosai, a bankok ügyvédjei). Minden téren megindul az intelligencia deklasszálódása. A szellemi dolgozónak a létfenntartás érdekében olyan munkához kell folyamodnia, amely nincs összhangban többé az ő szakműveltségével. Megtörténik, hogy a diplomás mérnök kereskedelmi utazóvá válik, csak hogy mindennapi kenyerét megkereshesse."

A társadalmi fejlődés mai fokán a polgári ideológia krízise létalapjaiban rendíti meg a középosztályt, hisz ez a réteg nagy tömegekben egzisztenciálisan tapad a polgári felülépitményhez. Az a hallatlan túlekedés, amelyet a középosztály embere ilyenkor legprimitívebb szükségleteinek kielégítéséért folytat a társadalomból kiszorított ember állati individualizmusának a jegyében történik. Ez az állati individualizmus, a barbársághoz való visszahajlás adja alapszíneit a hitleri ideológiának, amely a középosztály társadalmi válságával kapcsolatban jött létre. A társadalmat csak a szervezett erőszak aroncsai tarthatják össze és mivel a középosztály szerepe a szervezés, hallatlan tömegekben vesz részt a fasiszta erőszakszervezetek kiépítésében. Ebben a szakaszban a középosztály társadalmat szervező munkájának ideológiai része lecsökken s a bürokratikus rész nyer nagyobb fontosságot. Míg a középosztálynak a polgársághoz való viszonya az előző szakaszban szabadabb volt s tulnyomóan ideológiai, most ez a viszony kemény szervezeti formákban a pretoriánizmusra emlékeztetően jut kifejezésre.

A középosztály ilyen útjában a munkássághoz való viszonyának s fejlődése is jelezve van. A középosztály deklasszálódásának elején, szóval akkor amikor a középosztály életszínvonala a munkásságé felé sodródik, könnyen levonhatja a középosztály embere azt a következtetést, hogy ideológiailag is a munkásság oldalán van a helye. Súlyos nehézségek állanak azonban e folyamat kifejlődésének útjában. Csak futtában említjük meg a következőket. A középosztálybeli rétegeknél az ideológiai kérdés és a kenyérgkérdés egybeesik, s így eredménnyel csak úgy csatlakozhatnak le, ha átalakulásuk pótolja a polgári oldalon elvesztett egzisztenciát. Csak a szabadfoglalkozású rétegeknél esökken ez az akadály, vagy ott, ahol az intelligencia a munkásmozgalom hivatalnok-posztjait foglalja el. Nagy nehézséget okoz az említett vonatkozásban az is, hogy nincsen tisztázva az intelligencia munkássághoz való csatlakozásának szervezeti kérdése, ott és akkor, ahol és amikor még — a deklasszálódás elején — tömeges csatlakozás lehetséges. A szlovák intelligencia szervezetének (Bis-blok intelligencie slovenskej), a szlovenszkói magyar szocialista intelligencia Szarló szervezetének, a Cseh Leváfrontának s a német Linksfrontnak története, a belőle vonható tanulságok nagyban hozzájárulhatnak e kérdés rendezéséhez.

Ott, ahol a középosztály rohamos deklasszálódása a munkásmozgalom viszonylag fejletlen, felkészületlen stádiumban találja, vagy ahol a középosztály intelligencia részének a csatlakozásánál a szervezeti kérdés megoldását elhanyagolják, a középosztály fasizálódása csaknem elkerülhetetlen.

Eddig a középosztály kérdését kizárólag általános társadalmi vonatkozásaiban tekintettük át. A középosztály kérdésének ilyen áttekintése fogalmilag elvonatkoztatott, s így csak annyiban vonatkozik konkrét társadalmi körülményekben élő középosztályok problémáikájára, hogy az idetartozó fogalmakat egységesíti. Ha a középosztály kérdését elvontan vizsgálónk a polgári társadalomban, elégséges lenne

fogalmi általánosságban jelezni azt, de ha serkentő módon akarjuk feltenni a középosztály kérdését, úgy hogy a szocializmus általános társadalom fejlődési prognózisát igazolja, a kérdésnek helyenként, a társadalmi szerkezetek elütő voltából adódó mássága, speciális fordulatai ép' oly fontosak mint a fogalmi általánosítások. A középosztály problematikájának a megvizsgálásánál ez a nagyobb, aprólékosabb és nehezebb feladat, ezzel foglalkozik az a középosztály-tanulmány sorozat, mely a Korunk multévi számaiban jelent meg. Ezeknél a tanulmányoknál tehát nem csak az a fontos, hogy fogalmilag egységesek-e, de az is, hogy milyen pontosan, s milyen alaposan gyűjtik össze azokat a jelenségeket, amelyek az egyes középosztályoknál különlegességek. S ez a kérdéssel éppen ezen a ponton jelent továbbfejlődést a szociológiai kérdésekről rendezett ankétokkal szemben, ahol szokás az, hogy a hozzászólások és a kritikai ellenőrzés kizárólag arra szorítkoznak, hogy elvont általánosságban helyes maradjon a kérdésselvetések vonala. Ezek a kísérletek a legfontosabb momentumot hagyják ki: azt a serkentést, amelyet az általánosnak a konkrét viszonyokban való megmutatása jelenthet akkor, ha célunk a meggyőzés.

A BOHÉMÉLET FÉNYEI

Irta: VALLE INCLAN

„A bohémélet fényei“ című színpadi mű Max Estrella, a zseniális vak költő személyén keresztül a XIII. Alfonz korabeli spanyol intellektuális bohémvilágot viszi színpadra. Az avantgardista költők egyik parázs tüntetése alkalmával Max Estrellát a rendőrség elfogja. (A spanyol állapotokról beszámoló cikkünket l. a Világpolitikai problémák című rovatunkban.)

A belügyminisztérium előszobája. Hivatalos iratok alatt roskadozó polcok. A fal mellett padok. Egy csupafolt terítővel letakart asztal. Pincelevegő és avasodó dohány hideg szaga. Bóbiskáló örök. A titkosrendőrség emberei: keménykalapok, sétapálcák, celluloid gallérok, feltűnő ékszeres, piperkőc alakok, kifésültek és stréberek. Egy lehetetlen öreg úr — parókában és lüszter kezelőkkel — egy fiatal, pomádéshajú piperkőc diktandója után ír, aki cigarettával a szájában parfümfelhőket áraszt maga körül fel és alá járkálása közben. Don Séraphin ez, ahogy az alantasai hívják, vagy a szép Séraphin, ahogy általában nevezik. — Tumultus: ordítózva, fedetlen fővel, bohókásan és fantasztikusan bevonul Max Estrella. — Don Latino a kezelőjénél fogva ráncigálja, kérések és sóhajtozások közepette. A háttérben megcsillannak az örök sisakjai. A folyosón egy lámpa fényénél feltűnnek az avantgardista költők pipái, nyakravalói és sörényei.

Max: Elcsiptem pár spiclit! Épp egy csapszékben dorbézoltak.

Kényszerítettem őket, hogy kövessenek.

A szép Séraphin: Ez némi helyesbítésre szorul, uram.

Max: Nem erről van szó, Delegátus ur.

A szép Séraphin: ...Inspektor!

Max: Egykutya.

A szép Séraphin: Hogy hívják, önt?

Max: Nevem Maxime Estrella. Anevem Mala Estrella. Kiténtetése: nem vagyok az Akadémia tagja.

A szép Séraphin: Sokat megenged magának, fiatalember. Örség, mi miatt fogták le ezt az embert?

Egy ór: Nyilvános botrányokozás és lázító kijelentések miatt. Holt részeg.

A szép Séraphin: Foglalkozása?
 Max: Nyugdíjas.
 A szép Séraphin: Melyik közhivatalban volt alkalmazva?
 Max: Egyikben sem.
 A szép Séraphin: Hát nem azt mondta, hogy nyugdíjas!?
 Max: Nyugdíjaztak szabad-emberi- s dalos-madári állásomból.
 Hát nem molesztálnak, bebörtönöznek, motoznak és vallatnak egyre!?
 A szép Séraphin: Hol a lakása?
 Max: Bastardillos, A Saint-Come út sarkán. A Palotában.
 Egy spicli: Talán azt akarja mondani, hogy a mellette lévő házban, mert amikor a palota nem létezett, akkor maga annak a háznak a manzardján lakott.
 Max: Ahol én lakom az palota.
 A spicli: Nem is tudtam.
 Max: Mert, te bürokrata féreg nem tudsz semmit! Elyesmi eszedbe sem jut!
 A szép Séraphin: A törvény nevében letartóztatom önt.
 Max: Rendben van. Mond', Latino fiam, nincs itt egy pad ahol aludhatnék egyet?
 A szép Séraphin: Ide nem azért jönnek, hogy aludjanak.
 Max: De én álmos vagyok!
 A szép Séraphin: Ez hatóság elleni sértés. Tudja legalább, hogy ki vagyok?
 Max: A szép Séraphin!
 A szép Séraphin: Hogy visszafizessem önnek ezt a bókot, megduplázom a büntetését.
 Max: Ön rövidesen megégeti ezért a körmét! Én Spanyolország legelső költője vagyok. Valamennyi lap a kezemben van. Ismerem a minisztert. Jó barátom!
 A szép Séraphin: A miniszter úr nem érintkezik ilyen salakokkal, mint maga.
 Max: Maga fiam nem ismeri napjaink történelmét!
 A szép Séraphin: Nem engedem Don Pacot jelenlétemben megsérteni! Érti, nem tűröm! Tudja ön, hogy Don Paco az apám?
 Max: Nem hiszek belőle semmit. Engedje meg, hogy felhívjam telefonon.
 A szép Séraphin: Majd a tömlőből.
 Don Latino: Inspektor úr, ezt meg kell gondolni! Egyik nemzeti büszkeségünkről van szó! Spanyolország Victor Hugo-járól!
 A szép Séraphin: Hallgasson!
 Don Latino: Bocsássa meg a beavatkozásomat.
 A szép Séraphin: Ha követni akarja, úgy az ön számára is találunk „lakást“.
 Don Latino: Köszönöm, Inspektor úr!
 A szép Séraphin: Órség, vezessétek ezt a részegyet a ket-
 tősbe.
 Egy ór: Gyerünk!
 Max: Nem megyek.
 A szép Séraphin Vigyétek erőszakkal!
 Egy másik ór: Te koszos!
 Max: Meggyilkolnak! Meggyilkolnak!
 Egy avantgardista költő hangja: Barbárok!
 Don Latino: Vigyázzatok, a nemzet büszkesége!
 A szép Séraphin: Itt nem lehet tiltakozni. Takarodjék!
 Egy másik avantgardista hangja: Éljen az inkvizíció!

A szép Séraphin: Csend, különben az egész társaságot lefogatom.

Max: Meggyilkolnak! Meggyilkolnak!

Az örök: Te részeges! Te rongyos!

Az avantgardista csoport: Rohanni a szerkesztőségbe!

(Az avantgardisták csoportosan kiódulnak. Lobogó nyakkendők, kialudt pipák, romantikus hajzatok. — A tömlőc ajtaja mögül ütlegek és kiáltozások zaja.)

A szép Séraphin: Ezek a kótya költők, szavamra, azt hiszik, hogy elvbarátaik között vannak!

*

(A börtön: Alacsony sötét üreg, amit gyengén világít meg a lámpa fénye. A homályban emberi alak mozog. Kabát, orresiptető, espadrilles, magában motyog, fel és alá jár. Az ajtó hirtelen kicsapódik, Max Estrella lökve és taszigálva, a tömlőc fenekére zuhan. Az ajtó tüstént visszazáródik.)

Max: Csóceselék! Bérencek! Gyávák!

Egy hang kívülről: Végre egy szép pár!

Max: Gazfickó!

(A homályból kiválik a tömlőc lakójának alakja. A lámpa fényében látni, hogy az arca véres.)

A fogoly: Jó estét!

Max: Nem vagyok egyedül?

A fogoly: Nem hallottad? Most mondták.

Max: Ki vagy te, társam?

A fogoly: Egy pária.

Max: Katalán?

A fogoly: Én mindenünnen való vagyok.

Max: Pária!... Csak a katalán munkások doppingolják magukat ezzel a becsmérlő jelszóval. Pária! A te szádból ez úgy hangzik, mint valami korbácsütés! Meg is értem: a ti órátok nemsokára üt!

A fogoly: Ön világosan látja azt, amit a többiek nem látnak. Barcelona a gyűlölet valóságos mézszárszéke. Én egy barcelónai munkás vagyok és büszke vagyok erre.

Max: Anarchista vagy?

A fogoly: Az vagyok, amivé a körülmények tettek.

Max: Ugyanahhoz az egyházhoz tartozunk.

A fogoly: Ön nyakkendőt visel!

Max: Ez a legocsmányabb szolgaság kötele! Letépem a nyakamról, hogy beszélgethessünk.

A fogoly: Ön nem az én soraimból való.

Max: Én egy társadalmi lidérenyomás vagyok.

A fogoly: Ön felvilágosult embernek látszik. Beszéde egy más korra emlékeztet.

Max: Én egy vak költő vagyok.

A fogoly: Keserű balsors!... Spanyolországban a munkát és az értelmiséget mindig lenézték! Itt csak a pénznek van becsülete.

Max: Nem kellene egyebet tenni mint felállítani a villanyos Guillotint a Puerta del Sol-on.

A fogoly: Nem elég. Számomra más a társadalmi felszabadulás ideálja... Leguillotinozni őket, még nem jelent semmit. Mindig akadni fog örökös, még akkor is, ha az örökséget mint olyat megszüntetik... A spanyol társadalom régi rendszerét át kell építeni és a férgeese magától eltűnik. A mai ipari Barcelona össze kell, hogy düljön, hogy egy új szülessen belőle. Európában a barcelónai munkaadó a legiszonyubb fajzat és ha nem azt mondtam, hogy az egész világon,

ez azért történt, mert Amerikában is vannak spanyolok. Barcelóna csak úgy születethetik újjá, ha elpusztul!

Max: Barcelona kedves az én szívemnek!

A fogoly: Nekem is a szívemhez nőtt.

Max: Én Barcelónának köszönhetem egyedül örömeimet vak-ságom sötétében. Ami ott naponta történik, az megnyugtat.

A fogoly: És a munkásokat, akik ott naponta elesnek, azokat Ön nem bánja?

Max: A munkások szerencsére úgy szaporodnak, mint a legyek. Ezzel szemben a munkaadók, akárcsak az elefántok és a többi hatalmas és történelem előtti állatok, lassan szaporodnak. Saul, te új val-lást kell, hogy alapítsál a viág számára.

A fogoly: Matéo a nevem.

Max: Én Saul-nak kereszteltek. Költő vagyok és felségjogaim vannak az abécé fölött. Ide figyelj, amikor te kiszabadulsz, Saul, egy jó vadászat és a katalán főnök bőre gazdagabbá tesz, mint Kal-kutta minden elefántesontja.

A fogoly: Ezen dolgozunk.

Max: Add a kezed.

A fogoly: Meg vagyok láncolva!!

Max: Fiatal vagy?

A fogoly: Fiatal vagyok: 30 éves.

Max: Mivel vádolnak?

A fogoly: Hosszú mese. Lázadással vádolnak. Nem akartam elhagyni a műhelyt, hogy háborúba menjek és zendülést szítottam a gyárban. A munkaadóm feljelentett, kitöltöttem a büntetésemet, be-jártam a világot valami munkáért és most ime a törvény elé hurcol-tak, nem tudom miért. Tudom, hogy milyen sors vár rám: négy golyó szökési kísérletért. Azt hiszem ez a jobbik eset.

Max: Mi egyébtől félsz még?

A fogoly: Hogy meg fognak kínozni!

Max: A barbárok!

A fogoly: Ismerni kell őket.

Max: Gazemberek! És még ők azok, akik a „fekete legenda“ ellen tiltakoznak!

A fogoly: Hét pezetáért képesek meggyilkolni valamelyik sötét uccában, amikor állítólag azért vannak, hogy a népet védjék. És ezt nevezik ők igazságnak... A hizottak kopói!

Max: Gazdag vagy szegény, a spanyol mind barbár.

A fogoly: Mind!

Max: Mind! Matéo, hol a bomba, ami levegőbe röpíti őket!?

A fogoly: Költő úr, ön, aki olyan jól megérez mindent, nem látott egy felemelt kezet?

(A tömlőc ajtaja kinyílik s a foglár hivatalos dölyffel megparan-csolja a láncravert embernek, hogy kövesse.)

A foglár: Gyerünk, katalán, kászolódj!

A fogoly: Készen vagyok.

A foglár: Akkor hát indulás! Senkiházi, szórakozni fogsz!

(A fogoly közel lép a vakhoz olyannyira, hogy megérinti annak szakállát. Meghajol, halk, rezignált, színtelen hangon:)

A fogoly: Rajtam a sor. Azt hiszem mi nem látjuk többé egy-mást.

Max: Rettenetes!

A fogoly: Megfognak ölni. Az a csőcselék-sajtó, vajjon mit fog írni holnap?

Max: Azt, amit ráparancsolnak.

A fogoly: Ön sír?

Max: A tehetetlenségtől és a dühtől. Öleljük meg egymást, testvér.

(Megölelik egymást. A foglár és a fogoly eltávoznak, az ajtó fordul és bezárul. Max Estrellát szabadon bocsájtják és a miniszter dolgozószobájába vezetik. Találkozik a miniszterrel, aki a költő régi bohém-társa és aki a vak poéta előtt nem győzi hangsúlyozni, hogy mennyire irigylis az ifjúságot és a jó humort.)

*

(Az egyik nagy madridi lap szerkesztőségének modern csoportja közvetítésére Max Estrellát szabadon bocsájtják és a miniszter dolgozószobájába vezetik. Találkozik a miniszterrel, aki a költő régi bohém-társa és aki a vak poéta előtt nem győzi hangsúlyozni, hogy mennyire irigylis az ifjúságot és a jó humort.)

*

Szín: Madridi ucca, osztrák stílusban. Zárda falai. Nemesi ház. Fények egy tavernából. A járdán megremült csoport. Egy kétségbeesett rekedt hangú asszony, karjai közt halott gyermekével, akit puskagolyó talált homlokán. Max Estrella és Don Latino megállanak a csoport előtt.

Max: Nézd, itt még törött üvegek vannak.

Don Latino: Jó zri volt!

Max: Gazemberek! Valamennyien gazemberek! Elsősorban a költők.

Don Latino: Mi azért megmentettük az irhánkat!

Az anya: Gyáva kutyák! Hogy a tűz égesse el fekete beleteket! Gyáva kutyák!

Max: Mi az, Latino? Ki sír itt? Ki kiabál itt olyan dühvel?

Don Latino: Egy zöldséges kofa, aki halott gyermekét tartja karjai közt.

Max: Kétségbeejt a hangja.

Az anya: Martalócok! Gyermekgyilkosok!

Az uzsorás: Elvesztette a szerencsétlen az eszét és nem tudja mit beszél.

Egy katona: A hatóság majd elintézi a baját.

Egy boltos: Ezek olyan szerencsétlenségek, aminők elkerülhetetlenek a rend helyreállításakor.

Házmeester: Miért engedte le a redőnyét oly későn?

Az uzsorás: A zürzavar kint talált az uccán. De remélem, hogy megtérítik a magántulajdonban esett károkat.

Boltos: Az a csócselék, amely kifosztja azokat az üzleteket, ahonnan vásárol, annak nincs hazafias ideálja.

Az anya: Méhem husának hóhérai!

Egy kőműves: A nép éhes.

Uzsorás: És nagyon gögös!

Az anya: Gyáva kutyák!

Öreg asszony: Légy óvatosabb, Ronualda.

Az anya: Üljenek meg, mint ezt a májusi bimbót.

Karton kereskedő: Ártatlan esőpség! Csak meg kell nézni.

Boltos: Maguk azt állítják, hogy nem figyelmeztették előre, hogy oszoljanak?

Nyugdíjas: Én hallottam.

Az anya: Hazugság!

Nyugdíjas: Az én szavam szent.

Uzsorás: Téged megtéveszt a fájdalom, Ronualda.

A z a n y a : Gyilkos! Ha téged látlok, mintha a hóhérait lát-
mám!

N y u g d i j a s : A hatóságok tudják mit csinálnak.

K ő m ű v e s : A szegényekkel, mi? Megölték ezt a csecsemőt,
hogyan megvédjék a kereskedőt, aki szívja a vérünket.

B o l t o s : Ne felejtse el, hogy kifizeti az adókat!

U z s o r á s : A becsületes kereskedő nem issza senkinek a vérét.

H á z m e s t e r : A proletárok élete nem számít semmit...

M a x : Latino, vezess el ebből a pokoli környezetből.

(Távolról sortűz. A csoportban egymást lökdösik az ijedtségtől.)

H i r t e l e n : az anya rekedt ordítása hallatszik.)

A z a n y a : Fekete fegyverek öljetek meg engem is ólmotokkal!

M a x : Ez a hang keresztül szúr.

A z a n y a : Milyen hideg vagy, kicsikém!

M a x : Sohasem hallottam még ilyen tragikus indulatú hangot.

D o n L a t i n o : Van benne valami színészi.

M a x : Hülye!

(Egy ór közeledik lámpással és vasbottal.)

U z s o r á s : Mi történt, barátom?

Ó r : Az egyik fogoly megakart szökni.

M a x : Latino, már kiáltani sincs eröm... Meghalok a dühtől!...

Telezabáltam magam piszokkal. Ez a halott előre tudta a végét... Ez nem rémítette meg, de növelte a kínjait... A „Fekete Legenda“ e nyomorult napokban maga Spanyolország történelme. Életünk dantei kör. Gyűlölet és szegény. Megelégedetten pusztulok el, hogy a legkisebb fátylát sem hordoztam ebben a tragikus karneválban. Hallottad ezeknek az embereknek a véleményét, vén csatornatöltelék? Olyan vagy mint ők. Sőt, rosszabb, mint ők, mert nincs egy pezetád és mégis utszéli irodalmat termelsz, leszállított áron. Latino, te izléstelen kalandok után szaladgáló vén kecske, vezess a Viadukt-hoz. Gyere, lopd vissza magad hozzánk.

D o n L a t i n o : Max, ne szórakozz azzal, hogy nekem meglepőeket mondj.

A ZSIDÓKÉRDÉS ÉS A CIONIZMUS (III.)

Irta: VARGA LÁSZLÓ (Temesvár)

A cionizmus szerint Palesztina az a hely, ahol a zsidóság „minden kötöttség nélkül szabadon érvényesülhet“. Hogy erre a célra Palesztina a legmegfelelőbb, azt — a cionizmus szerint — a „zsidóság Palesztina iránti évezredek kapcsolatai teszik kétségtelenné“. Ezt az érzelmi megokolást a cionizmus „történelmi materialistái“ sem vetik el. Am bármily erősek is ezek az érzelmi kapcsolatok a háború utáni zsidó Palesztina fejlődése kezdettől fogva súlyos akadályokba ütközött. Ezekkel az akadályokkal a korábbi cionista politika egyáltalán nem számolt. A háború előtti cionista politika Palesztinát illetőleg csak az ottomán uralmat tartotta akadálynak, amelynek barbár, kétszínű kezén nem látta „biztosítva“ a zsidó országépítés fejlődését, nem is említve, hogy a bizalmatlan konstantinápolyi Porta hozzájárulását sem sikerült megnyerni, jóllehet a cionisták a török államadosságok enyhítését vállalták. A háború előtti cionisták minden reménye így a Palesztina feletti török uralom megdőlésében összpontosult, mert arról meg voltak győződve, hogy minden más európai nagyhatalom őszinte segítséggel támogatná a zsidó honalapítást. Ezek után természetes,

hogy úgy az angol imperializmus, mint az arab kérdés komplikációival szemben a zsidó nemzeti otthon építése már eleve felkészületlen volt.

*

Anglia zajos cionista „szimpátiája“ csak addig tartott, amíg az ürügyül szolgáló gyakorlati céljai elérésére. Anglia „felszabadítási“ hadműveletei röviddel a Balfour-deklaráció közzététele után kezdődnek. Anglia „vállalja“ Palesztina védnökségét, amint azonban Palesztinában pozíciója megszilárdul, a zsidók iránti érdeklődését mindjobban megosztja az „arabok iránti kötelességérzettel“, hogy ezentul már az arab érdekeket is „védje“.

Anglia általános gyarmatpolitikájának tengelye: — mint tudjuk — az Indiai Óceán és a hozzá vezető utak biztosítása. Anglia legfőbb pontjai a Földközi tenger és az Indiai Óceán közt, vonalon fekszenek. A perzsa-mezopotámiai nyersolajon kívül Anglia életbevágó érdeke a Suez-Perzsa-öböl-Indiai-Óceán összekötőpontjainak a birtoka. Érthető, hogy ebben a földrajzi konstellációban milyen fontos Palesztina Anglia számára. Palesztina stratégiai jelentősége elsőrangú. Erre a tényre az 1933. évi cionista kongresszuson Brodetzky professzor vallomásszerűen mutatott rá. („Akár örvendünk neki, akár sajnáljuk, — de az ország, amellyel jövőnk egybekapcsolódik, a világ egyik legfontosabb stratégiai pontja.“) A stratégiai támpont egyik kulcsa Haifa s új kikötője már flottabázis célokra is épült, a másik viszont a Haifa-Bagdad közti vasut, illetve légijárat, amelyekre Anglia Északázsia felé kitolt pozíciói támaszkodnak. (Anglia terjeszkedési politikájának új pillére az egyre erősödő tibeti akció.) De nem csak földrajzi fekvése teszi fontossá Palesztinát az angol gyarmatpolitika számára. A mosszuli nyersolaj Haifába való vezetése, a Holttenger vegyi kihasználása s az anyaország beviteli előnyei mind oly' szempontokat jelentenek, amik miatt Angliának Palesztinát minden áron kezében kell tartania. Ezért nem hederített 1929-ben — az arab lázongások idején — arra a cionista „tömegkövetelésre“, hogy „erősebb kezű hatalomnak“ adja át a mandátumot. Anglia Palesztinában is a bevált gyarmatpolitikai módszerrel dolgozik, s cseppet sem éri be a tétlen „védnök“, szerepével. Itt is fáradhatatlan a védnöksége alá tartozó népek egymással szembeni kijátszásában, s úgy a zsidók, mint az arabok irányában kiszámított szeszélyrel váltogatja a kedvezés és mellőzés időszakait. Már 1922-ben Fehér-könyvvel lepi meg a cionistákat s lemondatta őket Transzjordániáról. Közben a cionista építómunkáikat szemben a brit hivatalnoki kar mind ellenségesebb s kínosan ügyel arra, hogy azt nagyra nőni ne engedje. A kétszínű magatartás — leplezetlenül — a második arab felkelés idején mutatkozott meg, amikor sorozatos szigorító intézkedéseket léptet életbe, (bevándorlás, földvásárlás stb., megnehezítése). Amint az a gyarmati népek közti viszályok alkalmával történni szokott úgy itt is az arab-zsidó véres ellenségeskedés alkalmat adott Angliának katonai pozíciója hatékonyabb megerősítésére, a fegyverviselés korlátozására és ellenőrzésére. Az arab felkelés utáni Shaw- és Simpson-jelentés, a Fehér könyv valójában mind a zsidó építómunka ellen irányulnak, hogy aztán a MacDonald-levél ismét békítőleg hasson. A fokozott szigor után Anglia újra némi „engedékenységet“ mutat, gyarmatügyi miniszterét, fő kormányzóját, Luke főtisztviselőt leváltotta, s a bevándorlásnál is újra „elnézés“ érvényesül. Hogy azonban mindez megint csak taktikai, azt nem egy körülmény bizonyítja. A hatalmas állami földek egy részének átengedését következetesen megtagadja; az utóbbi időben ismét

a palesztinai törvényhozó testület létesítésének tervével gyakorol nyomást (mert abban természetesen az arabok lennének többségben); s legutóbb ígérete ellenére — a French-jelentést is közzé teszi. Kitűdött az is, hogy a transzjordániai zsidó telepítés ellen tulajdonképpen Anglia dolgozik. — Végeredményben: a cionizmus sem a zsidóságnak, sem az araboknak, sem a társadalomnak nem tett szolgálatot azzal, hogy az angol imperializmust újabb pozícióhoz juttatta. A cionizmus amaz ígérete pedig, hogy ép' a palesztinai zsidó munkásság szolgálja majd az angol imperializmus gyengítését, tulajdonképpen értéktelen, lejárat nélküli kötelezvény a részéről végbemenő sorozatos történelmi mulasztások leplezésére.

*

Az arabok zsidóellenessége csak a zsidó nemzeti otthon proklamálása óta komoly. Sűrűn nyugtalanították ugyan a régi kolóniákat is a nomád beduinok, de abból az időből nem tudunk az arabok olyan határozott és általános szembefordulásáról, mint a legutóbbi másfél évtizedben, jóllehet a mai kolóniák nagy része már a háború előtt fennállt. A mai arab ellenállás ösztönszerűen annak a veszedelemnek szól, mely az angol imperializmus térhódításában leli magyarázatát. Ezért pedig az arabok érthetően a cionizmust okolják. A cionista polgárság különben is sok tekintetben együtt halad az angol imperializmussal, s így az arabok ellenállása egy pontra koncentrálódik. A zsidó nemzeti otthon proklamálása nyilvánvalóvá tette, hogy a cionizmus Palesztinában csak az arabok háttérbe szorításával verhet gyökeret. Az ellenállás első ízben az 1921-i véres felkelésben tör utat, s a kibékíthetetlen szembefordulás láncolataként folytatódik az 1929-es zendülés, bojkott-mozgalom, a törvényhozó testületek és a Balfour-deklaráció visszavonásának követelésével. A nyílt ellenállás legutóbbi eseménye az 1933 októberi véres és nagyarányú megmozdulás, amely először a zsidók, (sztrájkmozgalom, demonstrációk) azután váratlanul a gyarmaturalom ellen fordult. (A láncolat törvényszerűségét csak akkor tagadhatjuk meg, ha elfogadjuk a főmuftihoz guruló rubel meséjét, vagy ha a lázongásokért könnyed egyszerűséggel a Hasszein-Nahasibi családi viszályt tesszük felelőssé.)

A cionizmus különféleképp' iparkodik az arab probléma súlyát csökkenteni. A zsidó nacionalizmus sovinsztái napirendre téréssel negligálják, a „komolyabb“ elemei viszont a „megértésért“ vannak és azt hangoztatják, hogy a cionizmus — közvetve — az arabok életnivóját, sőt osztálytudatát emeli. (A zsidóság küldetés hite ime még Palesztinában is kihajt!) A cionista munkáspártok még erre is rádupláznak, amikor az „arab dolgozók közös megszervezésének, közös szakszervezet létesítésének“ követelését hirdetik. Nem felejtik u. i. el, hogy a társadalmi megértést nem a jóindulat, hanem az érdekközösség dönti el. Viszont az osztályok közti érdekkülönbözést a polgári társadalomban sem tüntetik el az uralkodó osztályok egyes engedelmeyei és „megértési“ szándékai. Az arab dolgozók kihasználása gyarmati, s így elsősorban alkalmi, napszámos munkát végeznek. A közös szervezés ezért a nagy tömegeknek csak egy törtszámáig érhet el. S mert a páriasorsra szoktatott arabok száma igen nagy, ezért inkább sodorhatják le a jobb létszínvonalú megkívánó zsidó dolgozókat a maguk mivója felé, mint fordítva. Ennek az állandó veszélynek az elhárítását célozza tehát a „közös szervezési“ szándék. Palesztina viszonyaiból kifolyólag u. i. a zsidó dolgozók számos szociális előnyt biztosíthattak maguknak. Pionir szerepük következtében a még viszonylag gyenge dolgoztató rétegeket számottevő szociális engedmények

nyújtására kényszerítették. Palesztina zsidó dolgozó ily munkás-aristokrata helyzetbe kerültek. (A mai palesztinai zsidó munkásság jó része önfenntartási szükségletén felül keres.) Ezért az arab nincstelenekkel való együttthaladás gondolata mindenekelőtt azt a célt szolgálja, hogy a zsidó munkásság kiváltságos helyzetének leromlását megakadályozza, illetve hogy az arabok felhasználásával a saját előnyeit művelje. Az a követelés u. i., hogy az arab szegények helyzete a zsidó szegényekével legyen azonos, minden hangoztatás ellenére sem őszinte, mert különben a dolgozó arabok ily irányú beszerzése olyan területeken is folyna, ahol a zsidó munkásság érdektelen, s nem volna a „beszerzés“ periódikus jellegű. Ez a megszerzés mindig elszigetelt és rövid életű volt. A be nem vallott szempont ebben a vonatkozásban mindig az, hogy a zsidó munkásság életviszonyaira az arabok kényszerítő munkaereje ne hasson zavarólag. Ha viszont a zsidó életviszonyok mellé állítjuk a dolgozó arabok szinte állati tengődését, lakáskörülményeit, primitív, egészségtelen életlehetőségeit, kulturális elnyomottságát, akkor a két réteg közti érdekellentét kirívó. Az arab tömegek harca — helyzetükből kifolyólag — az imperializmus, a gyarmati elnyomás ellen szól, míg a zsidó dolgozók „osztályharca“ (amennyiben nem külön, kollektív életet élnek) egyelőre csak a szociális vívmányok megvédését-elérését célozza. S mert arab munkaerőben igen nagy tartaléksereg áll rendelkezésre, természetes, hogy a palesztinai munkaadók nemzetiségre való tekintet nélkül a dolgozó arabok mai életstandardját mindenképp az eddigi színvonalon igyekeznek tartani. Ez alól nem egy régi zsidó kolónia birtokosai sem képeznek kivételt, ellenére minden nemes felháborodásnak. Ezért a zsidó birtokosok nagy része jó szemmel nézi a hatóságok részéről az illegális zsidó bevándorlás ellen indított hajszát.

A „szocialista“ cionizmus ellenmondása abban is észlelhető, hogy míg az arabok megszerzését igéri, sőt szorgalmazza, ugyanakkor a leghatározottabban követeli a „zsidó munka“ elsőbbségét és megvédését. Ez a körülmény persze súlyosan érinti az arab dolgozók érdekeit. Felmerültek olyan követelések is, hogy a zsidó munkaadók kizárólag zsidó dolgozókkal dolgoztassanak. A londoni *Times* nemrég hozta fel, hogy a „zsidó munka elve“ teszi tulajdonképpen lehetetlenné a zsidók és arabok közti kooperációt. Viszont egy cionista Palesztina ilyen elv nélkül nem képzelhető el. Még a kimondott „arab-barát“ Hasomér-Hacair 1933 januári romániai kongresszusán is mint eredményről számoltak be arról, hogy Ness-Cionában további 22.8 százalék zsidó birtokon nem dolgoznak már arab munkások.

Az arab probléma feszültségét növeli a fellahok körömréegő földkérdése, s ennek együttthatói: egyrészt az effendik feudális nagybirtokuralma, másrészt a zsidó földvásárlás. Az arab kérdés nyílt sebként nő Palesztina fejlődésével, s a cionizmus csupán ígérheti, de nem vállalhatja rendezését, mert hisz annak kiélézéséhez akarva-nem-akarva lényegesen hozzájárul.

*

Közvetlenül a világháború után az volt az általános polgári illúzió, hogy a „viszonyok konszolidálásával“ a „demokrácia“ még nagyobb fejlődésnek indul. A „wilsoni pontok“, az „önrendelkezési jog“, a „Népszövetség“, a „kisebbségi védelem“, stb. mind ennek a meggyőződésnek a jegyében került a köztudatba. Erre a helyzetjavulásra készülve éri a cionizmust a nagy osztzkodás idején a kelet- és közép-európai zsidó tömegek „kisebbségi“ elismerése, s „jogaik törvényes védelme“. Ahol a háború után államváltozás állott be, ott mindenütt

elsősorban a zsidó polgárságnak sürgős, hogy az önálló zsidó kisebbség képviselőjeként léphessen fel. (Nem véletlen, hogy csak ezeken a helyeken alakulnak meg tüstént a Zsidó Nemzeti Tanácsok és Szövetségek.) Így kevesebb zökkenéssel jár az előbbi uralkodó nemzettől való eltávolodás, az új gazdanép uralkodóosztályához pedig mint semleges kisebbség könnyebben közeledhet. Ezért ezeknek az időknek a cionizmus elsősorban helyi érdekeket követ s Palesztina csak háttérül szolgál. Célja a régi és új uralom közti simulékony helykeresés. Indoklása is helyi. („Nem akarunk többé a népek ütközőpontja lenni“ stb.) A Zsidó Nemzeti Tanácsokban és Szövetségekben mindenütt a zsidó nagypolgárság (bankárok, gyárosok, ügyvédek) vezet s hamarosan a legfelsőbb zsidó fórummá, pártfeletti cionista szervvé nyilvánítják magukat. Ez az orientáció a zsidó nagypolgárságnak alkalmas arra, hogy közéleti szereplését a változott viszonyokba átmentse. A közvetlenebb cél viszont: a várható új gazdasági osztozkodásban való kedvezőbb részvétel. Később politikailag itt-ott „fegyverbarátságba“ lép a cionista polgárság az új gazdanép egyes kormány aspiráns pártjaival s még később már csak látszólag „függetleníti“ magát. Palesztinára ez a polgári cionizmus csak a kék-fehér színekkel és olajfagyújtással emlékeztet, s oda a cionista nagypolgárság legfeljebb csak kirándulni megy. Ezeket a zsidó kisebbségi törekvéseket többé-kevésbé az új államok is támogatják, miután az számukra a néprajzi helyzet megjavítását jelenti.

A nemzetiség polgári tételezésének nincs szociális hangsúlya. Leszögezése csak demokrata-liberális; jogaiért csupán kulturára és paragrafusokra apellál. Ennek a jognak eredményei így csak kulturális, iskolaügyi természetűek; a szociális-gazdasági érdekekért alig tehet valamit. Amikor pedig a polgári társadalom — a saját bajai szaporodásával — minden liberális látszatot likvidálni kezd, még az efajta nemzetiségi tételezés sovány tartalma is elsikkad. Erre a sorsra jutnak a cionizmus „kisebbségi“ vívmányai is. Példa erre a legtöbbet dicshitt litvániai zsidó kisebbségi jogok, amelyek máról-holnapra sutba kerültek. A cionista nemzetiségi politikusok természetesen tehetetlenek ezzel a változással szemben. A fokozódó válság, s a konszolidációs remények megsemmisülése változást visz a cionizmusba is. Általánossá válik az a megállapítás, hogy „a galuthban való élet teljesen kilátástalan“. Ettől kezdve a cionizmus mind kevesebbet törődik ezzel, a galuthban élő zsidó tömegek magárahagyása mind nyilvánvalóbb. Nem a galuthbeli helykeresés többé a cél, hanem a védettebb helyre való menekülés. Így kap elsőbbségi jelleget a kimondott Palesztina-cionizmus, az u. n. „Palesztina-centrikusság“. A Palesztinán kívüli zsidó kérdésekkel még a cionista kongresszusok is egyre kevesebbet foglalkoznak. A cionizmus a polgári társadalomból kiinduló új nehézségekre a zsidó érdekek ellenállás nélküli feladásával reagál. A „Palesztina-centrikusság“ címén a kiváltságos kivándorolni tudók a galuthban maradó tömegektől kivándorlásuk és Palesztina támogatását követelik. A Palesztina-centrikus törekvésnek megfelelően minden országos cionista szervezetben elkülönül a Palesztina-politika és az országos politika. Ez utóbbi szerepe alárendelt, s a „zsidó kisebbségi politika“ ezután már jóformán csak az időkénti választásj agitációra szorítkozik. A zsidóság helyi-azonnali érdekei végleg mellékessé válnak.

A Palesztina-centrikusság áramlatának elindításához lényegesen hozzájárul az is, hogy a tökéletes termelési rend általános hanyatlásának idejében Palesztinában konjunkturális fellendülés tapasztalható. Ezt a fellendülést kiváltják: a font értékcsökkenése, az angol közmunkák

(a kikötőépítés, a petróleumvezetékek lefektetése, általában a stratégiai kiépítés) a zsidó tőkebevitel, a citrus-ültetvények szaporodása következtében előállott nagyobb export („narancs-cionizmus”, ahogy egy Keren-Hajeszod-delegátus megállapította), némely palesztinai iparág térnyerése a szomszédos államokban. A tényezők jelentős részéhez a cionizmusnak kevés a köze. A közmunkákból eredő konjunkturális nyereségre ránehezedik a növekvő stratégiai kiszolgáltatottság árnyéka, a többi tényezőt pedig a világpiaci függőség determinálja. (A fejlődő narancs-export pl. egyre nehezebben talál piacot.) A vezetők igyekeznek is a cionista közvéleményt a „várható depresszióra” előkészíteni. A mai fellendülés különben a Palesztina-bevándorlást két irányra osztja el: egyrészt a még fejletlen palesztinai viszonyok a chaluc bevándorlást teszik szükségessé, másrészt növekszik azoknak a bevándorlóknak a száma, akiket elsősorban a konjunkturában való elhelyezkedés vonz. (Az „otthonba” különben becsempészés útján is folyik a bevándorlás.) A két irány mind hevesebben küzd az elsőbbségért. S mert a tőkenélküli bevándorlást a mandatárius hatalom korlátozza ezért a Palesztinában társadalmi sulyal bíró pionir munkásosztály továbbra is elsősorban a chalucok számára követeli a bevándorlási certifikátokat. Am a certifikátok száma a chaluc jelentkezők számával szoros arányban s így köztük is kialakul egy kiváltságos réteg: azoké, akik már a galuthban teljes chaluciképzésben részesülnek (Hachsarah-certifikátok.) Eleinte erre az előkészítésre csak egy-két szervezet specializálta magát, később azonban minden irányzatú cionista ifjúsági szervezet követte a példát, hogy így tegye vitássá az elsőbbséget. S miután a kis férőképeség s az aránylag nagy túlekedés közt egyensúlyt tartani nem lehet, az ifjúsági alakulatok közt is éles küzdelem fejlődik ki. (Azért az ifjúság körében is, mert a chaluc-bevándorlás csak bizonyos korosztály kiváltsága.) Egyidejűleg erősödik a tőkés és középosztály bevándorlás, míg a szegény nagytömegeknek alig valami töredéke ér el Palesztinába. Az Egyesült Államokból megindult bevándorlás is csak tőkepénzeseket vonz. Ezeket és a középosztályhoz tartozókat viszont még a chalucoknál is kifejezettebben a konjunktúra csábitja. Ezek érzelmi és ideológiai közömbösségét a cionista vezetők nem kis megdöbbenéssel állapítják meg. Ezek a rétegek Palesztinában is városiak akarnak maradni, s ezzel átplántálják oda is vállalkozó-közvetítő foglalkozásukat. (Ismeretes pl. a palesztinai nagy telekspekuláció.) Érthető ezek után, hogy a cionista pártok harca ma tulajdonképpen miért forog már csak a bevándorlás kérdése körül. Minden törekvés arra irányul, hogy a zsidó szempontból is túl kicsiny Palesztina még kisebb napos oldalát, melyik elem foglalja le magának. Napjaink cionista berkeiben különösen jellemző frakciózás; hajlamanak is ez a legfőbb rugója. Minden irányzat másképp képzei el Palesztina „berendezését” s mindegyiknek az a törekvése, hogy a saját elemei kerüljenek előtérbe. A cionista munkáspártok hegemoniájukat védik, amikor a chaluc- és certifikát-rendszer fenntartását szorgalmazzák. A certifikát rendszer ellen a lehangosabbak a revizionista-cionisták, akik a középosztály bevándorlásának fokozását kívánják. Ezek Palesztinára vonatkozó követelése persze a polgári többség biztosítását szándékolja s a cél a chaluc privilégiumok megszüntetése. A revizionista-cionista mozgalom egyrészt Palesztinában (főleg Tel-Avivban) hangos, ahol lépésről-lépésre küzd a munkás hegemonia ellen; másrészt Lengyelországban, ahol a minden kivándorlási lehetőségtől megfosztott zsidó tömegek keresnek gyors megoldást. Irányító szerepre

törekszik Palesztinában még a Mizrachi, az ország „tóra” felépítésének jelszavával. Alapjában azonban ez is a középosztály bevándorlása mellett van. Ez utóbbiakkal magyarázható újabban a cionista középosztálybeli ifjúság mozgalmi erősödése. Mindezek a jobboldali törekvések természetesen a cionizmus fasiszálódásának vetületei.

*

Dr. Arthur Rupp in, cionista közgazdász röviddel a zsidó nemzeti otthon proklamálása után óvatos körülírással egy millióra becsülte azt a lélekszámot, amit a zsidóság Palesztinában husz év alatt elérhet. Ma, másfél évtized után, a lélekszám még csak az első negyedmillió körül tart. Amellett a cionizmus akkori számítása szerint Palesztina felépítésének ideje alatt a zsidó tömegek helyzete a galuthban úgy ahogy elviselhető marad. Am közben a palesztinai fejlődés lassúságával fordított arányban súlyosodott a keleti-, később a közép-európai zsidóság helyzete. A zsidókérdés a társadalom minden kérdésével együtt dinamikussá lett s az egyetemes megoldást sürgeti. A zsidókérdésnek növekvő feszültsége egyre kényszerítőbben leplezi le a cionizmus elrajzoltóságát. Így lesz feltűnő az az ellenmondása is, hogy bár alkalmi védekezése szerint „nem is akar minden zsidót Palesztinába vinni”, mégis egyre kizárólagosabban tekinti magát a zsidókérdés „egyedül” megoldásának.

A zsidókérdés és a Palesztina-„megoldás” közti aránytalanság tudata mindig szerepelt a cionizmusban. Erre vall a folytonos tompítási tendencia. Ilyen célt szolgál az a beállítás, hogy a jövő Palesztinájának „presztizs szerepe”, illetve morális-jogi támasza lehet a galuthban élő zsidó többség számára. Eltussolást céloz a „zsidó nemzeti önérték” kultusz is, mint ami a gyakorlati megváltást helyettesíti. A cionista „önérzet” azonban, ahogy látjuk, egyáltalán nem jelent akadályt az antiszemitizmus és a fasiszmus útján; a várt „respektus” pedig végleg elmaradt. Az összekötő hid szerepét játssza a zsidókérdés méretei s a Palesztina lehetőségek közt még az a biztatás, hogy Palesztina zsidó „kulturcentrummá” lép elő s világviszonylatban egy új embertípus és életforma termelőhelye. Eltekintve attól, hogy ebben a vonatkozásban is tompítási ügyekvésségről van szó, a mai héber kultúra szemügyrevétele nem vezet ilyen konkluzióhoz. Az aránylag nagy mai héber könyvtermés jórészt fordításból, nyelv-formálásból és szakirodalomból áll (s tipikusan polgári jellegű), s a háború utáni nacionalista légkörben garmadában életre keltett nyelvek hasonló buzgalmat követi. Tömegekhez szóló, megrázóan új hang a héber irodalomban, színpadi kultúrában alig található, mondanivalói: visszanyulás a háromezer év előtti bibliai témákhoz, britt és cionista hivatalnokok kifigurázása, a galuth gunyolása és eredetieskedések. Ezzel szemben a tömeg élő jiddis nyelvének termékeiben a társadalmi valóság lüktet. A héber nyelvben egy elkülönült élet gondolatvilága csapódik le.

Az aránytalanság problémája politikai tekintetben is kifejezésre jut. Ezért hangoztatják a „szocialista” cionisták, hogy „az ország még csak az előkészítés stádiumában van”, vagy pedig „avantgardi”, „nevelőszervezeti” hivatásukat. Az elégtelenségi tudat hívja egyidejűleg életre a cionizmus maximalistáinak, a revizionista-cionistáknak a fellépését. Ezek a tömeges bevándorlást, a zsidó államot mint közvetlen célt, a szegényes pénzgyűjtő rendszer feladását, Palesztinának Jordánon túli megnagyobbítását, az arabokkal szemben zsidó véderő felállítását, katonai nevelést stb. követelnek. Ennek a mozgalomnak a színezte már tisztára fasiszta, gyakorlatilag pedig kifejezetten az. Erre nézve elegendő mozgalmuk palesztinai sztrájkító szerepére

utalni. A cél elérésére a revizionisták a „politikai offenzívát“, a peticionálást, a meetingek tartását stb. jelölik meg, ami szintén nem hidalhatja át a cél és lehetőség közti szakadékot. A lépten-nyomon jelentkező széthúzási tendencia az ilyen építő mozgalomnak az erősödését semmiképp sem szolgálja. Amikor a prágai kongresszuson az ellentétek nyíltan kirobbantak, Sokolov és Ussischkin (kifelé) megnyugtatóan jelentették ki, hogy „a differenciálódás a mozgalom fejlettségének a jele“, záróbeszédében azonban Sokolov (befelé) bevalotta, hogy a jelenség vészhozó lehet.

*

Palesztina ma relative (multjához, nem pedig a zsidókérdéshez viszonyítva) felfelé ível. Prosperitása okaira és sajátosságára már rámutattunk. A fellendülésbe Palesztina minden tervszerűség nélkül került, s ez a jövőre nézve aligha szabályozható. Az esetleges visszaesés nem előzhető meg, s ezért érthető, hogy a cionista munkáspártok a Prágában felajánlott vezetést — többségük ellenére — vonakodtak egyedül elfogadni. Már az eddigi lassu fejlődés egyik főoka az anyagi eszközök fogyatékoságában rejlett s ma, a fellendülés idején, az ország építőalapjai nemhogy nem emelkednek, hanem sok helyütt — mint pl. az adakozásban mindig vezető Északamerikában — nagy mértékben visszaesnek. A szélesebb pénzügyi bázis megmentése céljából a Cionista Szervezet a nemcionista tőkésékkal 1929-ben Jewish Agency néven közös szervezetet hozott létre. Ennek a törekvésnek annak idején a munkáspártok voltak a legfőbb támogatói. Ma azonban ezek is felismerték a terv elhibázottságát. A Jewish Agency anyagiilag semmit sem segített s valójában csak az ügyek adminisztrálását s a költségvetés további szűkítését vállalta. Jelenleg a cionista szakkörök egyöntetű véleménye szerint a prosperitás alátámasztását már csak egy nagyszabású népszövetségi kölcsön biztosíthatná. Az erre vonatkozó kísérletekre azonban a britt kincstári hivatal már is különböző „aggodalmai“ megnyilvánításával reagált. A spekulatív magántőkével szemben így megbízhatóbb bázist egyedül a kevés nemzetközi tőke nyújthatna. Hogy azonban ennek tevékenysége mily' vontatottan haladt, azt Böhm prágai kongresszuson tett közlése igazolja, mely szerint egy-egy mezőgazdasági bérmunkás önálló letelepítése másfél évtizedig, sőt tovább is eltart, a mezei bérmunkát pedig a palesztinai munkások csak mint átmeneti stádiumot fogadják el. Az utóbbi években különben a földvásárló Keren Kajemeth-alap eredményei is erősen lezsugorodtak. A palesztinai prosperitás kezdete, 1930 óta 55 százalékkal kevesebb földet vásárolhat mint azelőtt. Így sorakozhatik a cionizmusból következő ellenmondásokhoz az a jelenség, hogy Weizmann bár exponáltan „munkásbarát“, mindazonáltal elégtétellel reméli, hogy a „mostani helyzetet nem fogja követni egy, az 1925 évihez hasonló nagy válság, mert akkor szegényelemek vándoroltak be az elértéktelenedett zloty- valutájú Lengyelországból, míg ma a jobbvalutájú országok adnak több és tehetősebb bevándorlót.“

A világháború és a palesztinai konjunktúra egybeesése látszatkonkluziókat eredményezhet, s napjainkban fel is fokozzák a cionista mozgalmat. A legutóbbi cionista kongresszusnak minden eddiginél több választója volt. A nagy tömeget — Palesztinától eltekintve — Lengyelország szolgáltatta, amelynek kb. 3 millió zsidó lakosa közül 309.757 szavazott le. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy ezek közül a szavazatok közül 195.203 a cionizmus u. n. szélsőséges irányzataira (123.913 a munkásblokkra és 71.290 a revizionista pártokra) esett, úgy e tényből — közvetve, a cionizmuson keresztül — a lengyel zsidóság

megoldást sürgető helyzetének fokát mérhetjük le. A többi szavazatokból viszonylag Litvánia a lényegesebb (25.849 szavazattal). Tízezer és huszezer közt három terület szerepel: Lettország (19.474), Csehszlovákia (16.246) és Besarábia (11.497). Erdély, Bánát stb. több mint 350.000 zsidó lakosa közül alig 4.835 vett részt a választáson, a magyarországi összszavazatok száma pedig 2.282. Mindezek közül a számok közül a legbeszédesebb az Egyesült Államok zsidóságának részvételi aránya, ahol a négyésfélmillió zsidó lakos közül mindössze 21.823 képviseltette magát a cionista kongresszuson. (Jóval kevesebben mint két évvel ezelőtt.) Az északamerikai zsidóság, mely anyagiilag is főtámasza volt a cionizmusnak, egyre jobban távolodik el attól, miután jelenének és jövőjének összes kérdései a válsággal küzdő Amerika összproblémájába kapcsolódnak. A cionista szavazatok számának megítélésekor soha sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a cionista választásokon mindig nagy számban szerepelnek az u. n. szíves és régi szavazók, amiről különben mindig sok szó esik a cionista kongresszusokon.

Mialatt Palesztina „prosperál“, mialatt a cionista mozgalom több kongresszusi szavazatot mutat fel, azalatt a cionizmus a polgári társadalommal együtt kényszerül ideológiai védekezésre, Lengyelországban, Amerikában, Ruszinszkóban, Máramarosban, egész Középeurópában merjed-mélyül a zsidó nyomor, s kiegészíti ezt az ázsiai milliós tömegű szefárd zsidók s a délarábiai Yemen zsidók insége. A cionizmus tehetetlen a deklasszálódás nagy méretével szemben. Támaszuk ma már alig van e tömegeknek. A lengyel zsidók helyzetén mindig lényegesen könnyített a tengerentúli hozzátartozók támogatása. Azoktól kapták hajójegyeiket és. Ma már mindez a múlté. Az amerikai zsidóság többé alig tud segíteni, sőt J i c h a k G r ü n b a u m szerint ez a támogatás már végkép elmarad. A palesztinai kivándorlás minden egyént önerejére utal, a cionista szervek a kivándorlás költségeihez csak eminens chalucokkal szemben járulnak hozzá (lásd az Erdélyi-Bánáti Zsidó Nemzeti Szövetség ide vonatkozó legutóbbi temesvári határozatát). A zsidó tömegeket a világkrízis és a nyomor lakóhelyükhöz köti s a növekvő inség, valamint a mai társadalom erőszakos manőverei (fasizmus stb.) láthatóan új és alapvető orientáció keresésére ösztönzik. (Természetesen a helyhezkötöttség és osztályfeszültség párhuzama a zsidóságon kívüli társadalomban is adott, semmiféle falu fölöslegesei sem vándorolhatnak pl. semerre.) A tőkés termelés viszonylagos stabilizálódási lehetőségének ideje lezárult, s ez fokozza a konkrétabb társadalmi beállítódás szükségét. És ha áll is az, hogy a társadalomváltozás kezdetben a jobbra közvetítő foglalkozású zsidókat érzékenyen érinti, ennél jelentősebb az a tény, hogy bázisuk gazdaságilag már most szét esik, másrészt az ideológiai-organizatorikus értelemben demoralizált zsidóság fokozottan védtelenebb minden külhatással szemben. Ebben a vonatkozásban a cionizmus akadályt képez. Ezért nem is lehet „zsidó népi- és világszükséglet“. Ellenkezőleg, a követelmény az, hogy a zsidó tömegek a cionista illuziókat végérvényesen elintézzettnak vegyék.

A zsidóság átrétegesítésének terén már ma is üdvözlendő bármely komoly teljesítmény. Határozottan elvetendő azonban az olyan „átrétegesítési“ törekvés, amely idegen hatalmi célok szolgálatában áll s ugyanakkor az összszidóságra eltanácsoló-elkülönítő módon egyedül üdvözítő „ideológiát“ akar ráoktrojálni.

A cionizmus további sorsát egyrészt ellenmondásainak és külső nehézségeinek sokasága, másrészt szerepének a zsidó tömegekben terjedő felismerése döntik el.

EGY SZERELMES PÁR HALÁLA

Ira: HERMANN KESTEN

Elhagyták a várost. Az éj sulyos fellegekben csüngött. Olyan nap volt, mint amilyen nagyon sok van ősszel. Hervadó lombok között sétáltak át. Lábuk sulyos volt az elhervadt nap fáradtságától. S mert az ég alkony előtt egy órával kivilágosodott és kéken ragyogott a felhők közül, úgy tűnt nekik, hogy még lehet menekvés, még van segítség. Most azonban, hogy a szél hűvösen fujt s hogy egy csillag sem állt az égen, s hogy a külső utakat maguk mögött hagyták s a házak alacsonyabbak és elszórtabbak lettek és megszűntek és már csak durva szántások húztak mellettük s mezei utakra értek, ahol egymástól nagy távolságban ragyogtak sárgán a sivár gázlámpák, tökéletesen kétségbeestek. Kezeiket, amiket úgy szorítottak mint a gyermek a pénzt, eleresztették. A lábukat nehezen emelték mintha sáros volna az ösvény és vonzaná a lábaikat, mentek s maguk és a sötét közé néztek s közből látták kétségbeesésük végét, látták a halált.

Mindaketten 18 évesek voltak, az ifjúság végtelen élete volt mögöttük, az emberi lét e kalandos, legsúlyosabb és leghosszabb darabja. A fiú baloldali kabátzsebében egy töltött revolver volt. Keze időnként megtapogatta a fegyvert, amelynek hidegét érezte, ahogy a jámbor érzi istent utolsó bizonyosságként. A fiú gimnazista volt.

A lány, erénye ritkasága felől tudatlanul, husz éjszakát aludt egy ágyban a fiúval; a lány bűnösnek érezte magát, mert teste szabályszerű funkciója megszakadt, jeléül annak, hogy áldott, oh a lány kárhozatnak érezte az áldást. Először csodálkozott s nem akarta elhinni, mintha ő az emberi lények sorsán kívül állna, vagy mintha vele valami iszonyúság történne, valami titokzatos betegség változtatná el, mint ahogy a mesékben a gonosz varázslók a hercegnőket varangyos békává változtatják, később csodáért rimánkodott istenhez, most pedig már csak a halált látta.

A lány, a neve Lise, egy törvényszéki titkár egyetlen gyermeke volt. Anyja már tiz éve meghalt. Akkoriban Lise megszünt babájával, a szalmahajú, piros porcellánképű, együgyű teremtménnyel játszani. Iskolába kellett járnia, főzni, takarítani és mosni. Az apja szerette, de azon a szerencsétlen mézeten volt, hogy a szeretet és a gyöngédség könnyen ártalmasak s ezért nyers és kemény magatartással kell leplezni. Már csak elkésve vette észre, hogy albérlője és kosztosa, a gimnazista, akinek a szülei vidéken éltek, pár órányi vasút távolságra a várostól, hogy ez a gimnazista, egy csinos, henye ifjú és a lánya gyengédebben néznek egymásra, ahogy az egy apának tetszhet.

Hamarjában elhatározta magát az apa és elővette a lányát, kifaggatta a halálrasápadtat, aki természetesen hazudott, remegve mint aki valami gyilkos karmai közé került. Az apa a legrémesebb átkokkal és árvaházi neveléssel fenyegette meg ha hazudik, vagy bizalmas viszonyba kerül a gimnazistával. A kitartoan tagadó leány megnyerte az együgyű apa bizalmát, aki elfelejtette, hogy a törvényeknek, erkölcsöknek és konvencióknak csak az lehet a céljuk, hogy az emberi közösség életét biztosabbá és szebbé tegyék, nem pedig a büntetés, a vezeklés és a bűnhődés. Hitt a lányának, mert elfelejtette a saját ifjúságát és elfelejtette, hogy ő is hazudott az apjának.

Az apa azonban elég okos volt ahhoz, hogy az egyik oldalon figyeljen, a másik oldalon pedig a jó gimnazistának ugyanaznap kitegye a szűrét. A gimnazistának Albert volt a neve, és teljesen kétségbeesett.

Szerette Lisét és nem tudott nélküle élni. Pontosan érezte, hogy lehetetlen az életét Lise nélkül elképzelni. Elméletileg tudta, hogy vannak emberek, akik Lise nélkül élnek. Be nem vallotta azonban, mélyen önmagában, nem hitte, hogy a többi embereknek ez az élete, az élet Lise nélkül, nagyon értékes, avagy csak szóra érdemes volna, az az élet vigasztalatlan élet kell, hogy legyen, értelmetlen, ostoba, közönséges, élet isten nélkül.

A szerencsétlen szerelmespár másnap, amikor Lise apja a törvényszéken volt, találkozott délután. Szó nélkül tornyosodott közéjük a bizonyosság. Meg kell halniok. Remegtek a haláltól, félték. Szívesen éltek volna boldogságban és tartós szerelemben, mint minden ember, vagy a legtöbb az emberek közül, avagy legalább páran. De nem volt más kiút. Egymás nélkül nem tudtak élni s egymással nem volt szabad. Tehát meg kell halniok.

Ez volt a sorsuk.

A fiú egy zsidópusztánál revolvert vásárolt. Megtöltötte. A fegyvert tudta kezelni, mert egy álkatonai ifjusági szervezet tagja volt.

Ugaron heverő szántóföldeken mentek keresztül, nedves mezőkön mentek keresztül, mentek az ég alatt, amely sötét volt és remény nélküli a számukra.

Halkan sirtak és szégyeltek egymás előtt a könnyeiket. Felhagytak a sírással, egy dombhoz érkeztek. Mentek felfele. Elértek egy ritkás, kicsi erdőbe. Ott kissé hidegebb volt. Megszűntek sírni, csak a legközelebbi hideg fatörzseket látták, lefeküdtek a földre, amely ragadós volt és zörgött a halott levelek szomorú halmazától, összefeküdtek, csókolták egymást, rángatózó, felváltva hideg és forró és száraz ajakkal, felizgultak, eleresztették egymást.

Valami állat vagy szél zörgött az ágak közt, de ők nem tudták megkülönböztetni. Lise fázott, félt, olyan szorongással a szíve körül, mintha el kellene pusztulnia és meghalni s el is kell pusztulnom és meg kell halnom, gondolta, csak gyorsan, mondotta, gyorsan, Albert, már nem bírom tovább, tedd, tedd gyorsan, most Albert, drága Albert tényleg meg kell tenni? Meg kell tenni! Most, most!

Albert belenyúlt a zsebébe, kihuzta a revolvert s azt mondta, lövök... először... rád...

Meglesz a bátorsága azután magát agyonlőni, gondolta hirtelen Lise.

Albert ezt mondta: — Ha téged megöltelek, utána magamat lövöm agyon, hisz nem maradhatok az életben, gyilkos volnék.

— Igen, — suttogta Lise — csókolj meg még egyszer.

Albert megcsókolta, hirtelen azonban visszataszító volt néki a lány nedves fogsorát csókolni, hirtelen érezte a teste szagát, elvesztette az esztét, egyik pillanatról a másikra elkezdte gyűlölni a leányt az érzés olyan erejével, aminőt még soha az életében nem érzett. Lisét, ezt a viselős állatot, meg kell ölnie, ez a feladata, azután... képtelen volt gondolkodni, ami... azután... jessz, csak feküdt rajta, mint valami nehéz nyomás, mint egy rém, mint a lavina a hegymászó felett, a melle után tapogatott, keményen megragadta, hogy a lány felsóhajtott, a revolvert hevesen dobogó szívéhez szorította, érezte amint a lány bele remeg s kezei görcsösen a lábába csipnek, hogy felordítani szeretett volna, nyomta, nyomta... nyomta... a ravaszt, de nem halott semmit, végtelen volt az idő, amely állt és nem múlt, végül megértette, hogy a lövés csütörtököt mondott. Lise elkezdett hangosan, mint a vajudó, kiáltozni, rövid éles kiáltásokkal, percről-percre azonosan megismételve, a lány megsebesült, gondolta a fiú, de ez mégse le-

hetséges, nem tudtam elsütni a revolvert, a lövés csütörtököt mondott, lenyomni, lenyomni, még egyszer lenyomni, a fiú a hirtelen védekező lány álla felé ütt a revolverrel, úgy csattant ez mint az eltörött csont, a fiú elvesztette az eszt a haragtól, képtelen a lány kiáltozásait elviselni, aki úgy ordít mint egy állat és másodszor is lenyomta a revolver kakasát, egyenesen az ordító Lise nyitott szájába.

A lövés másodszor is csütörtököt mondott. Erre Lise váratlan ökölcsapással Albert hasába üt, a fiú megriadt ujjából elejti a revolvert, egymásnak esnek, birkóznak életre-halálra, fojtogatják, kar-molják egymást, némán, hangtalan, kísértetiesen, míg az örvényező Lisének hirtelen sikerül megrugni Albertet, feltámolyogni és leszaladni, vadul a fák közt, csodával határosan, anélkül, hogy koponyáját szét-zúzná a fatörzseken.

Albert bámul utána, majd hirtelen talpraugrik, de már akkor, amikor a lány a domb lábánál járt s a tarlón szaladt keresztül alig láthatóan, a fiú felugrott, szaladt utána, hadonászva a karjaival, kiáltozva: löni, löni, agyon kell lönnöm, a revolver azonban a rozsdabarna hervadt őszi lombok alatt feküdt a domb tetején.

Albert elvesztette Lisét a mezők sötétségében.

Albert beszaladt a városba, éjsötét uccákra ért, átszaladt a városon, támoltyogva, izzadva, fázva, holtfáradtan, a város másik szélén ismét az országútra került, ki a mezőkre, elzuhant, fekvé maradt, felbőgött az égre, amely lassan világosodott. Valami szél szétfujta a fellegeket, hirtelen csillagok jelentek meg, később kialudtak, hideg lett, derengett, a reggel hideg nappal s az ég piszkos kékjével előmászott.

Albert tovább ment, parasztokhoz érkezett, félig eléhezve, kapott kenyeret és kevés tejet, valami csűrben aludt, elment Hamburgba, Amerikába akart jutni, mint potyautas felkészült egy szállítógőzösre, a nyílt tengeren felfedezték, szánalmasan elverték, Amerikában megszökött a hajóról, a szárazföldre került, éhezett Newyorkban, gyárban kapott munkát, a harmadik nap a gép elkapta a jobbkezét, amputálták, ugyanabban a gyárban mint portás kapott állást, elkezdett inni, elbocsájtották, elvégre egy gyártulajdonos irgalmas szívének is van határa, ismét éhezett, lopott, leitta magát, éhezett, husz évével olyan-nak látszott mint egy 45 éves, a rendőrség kezére került, betörés miatt, amit egy másik követett el, lecsukták, négy év után elbocsájtották, tüdőbajos lett, kiutasították, a déli államokba ment, San-Franciskóban egy néger nyilvánosházban leszurták, mert egy mesztic zsebéből egy fél dollárt lopott, úgy vagdosták mint egy kutyát, 28 éves, tüdőbajos, vérbajos, egykezü, már a halála előtt halott a szíve, csak az alkalom híján nem lett gyilkos, vagy legalább is nem hajtott végre gyilkosságot, földi maradványait elhantolták, — élt.

Lise, Lise, a szegény szerelmes lény, ez a drága leány, azon az éjszaka három órakor érkezett az atyai ház elé, illetve ez csak egy bérelt lakás volt egy unalmas ház harmadik emeletén, az apa az ajtóban fogadta, jobb kezével, szőrös kezével egy törvényszéki titkárnak, akinek havi 320 márka a jövedelme, a jobb- és a bal arcára vágott és leteperte a padlóra. Ott a lány fekvé maradt, később belepódozott az ágyába.

Reggel jogszerinti atyja minden megtakarított pénzét, 680 márkát azzal adta át neki, hogy Berlinbe menjen, illetve ahová akar és többet ne kerüljön a szeme elé.

Amikor a lány bögve, a pénzt kezei közt tartva, megkérdezte, hogy mi legyen Berlinben, hisz ő áldott állapotban van, az apja rábámult és nem értette.

Végül kinyögte Lise, hogy másállapotban van.

Erre az öreg ötven évével, közepesenél kisebb termetével, csiptetővel a fáradt szeme előtt elsápadt s kitépte a lány kezeiből a pénzt. Szinte olyannak látszott, mint aki elakarja tépni a bankjegyeket.

De magához tért. Az atyai szív jósága, mértéktelenül, mint isten kegyessége és jámborsága, töltötte el, megosztotta a pénzt, ötszáz márkát adott Lise lányának és egy rugást a hátuljába, hogy az ajtón ki-repült, amit az apa belülről bezárt. Ez volt háromnegyedhatkor reggel.

Félnyolckor, amikor a titkár az igazságügyi palotába ment, Lise még az ajtó előtt állt, ugyanúgy este, amikor atyja hazatért. Ezzel szemben már másnap reggel eltűnt. Az apa szinte csodálkozott, amikor félnyolckor nem találta az ajtó előtt. Ilyen gyorsan szokja meg az ember még a szokatlant is. Tizenegy évre rá az igazságügyi titkár nyugdíjba ment és két hónappal később meghalt.

A nyugdíj jogosultság miatt lépett egykor állami szolgálatba, okos előrelátással és gondolkodással tehetetlen vénségére.

Lise tényleg Berlinbe utazott, egy fehérművarrodában varrónő lett, megszülte gyermekét, nehéz szülés volt, súlyos operációra volt szükség, úgynevezett császármetszésre.

A gyermek, sajnos, mint később kiderült, süketnéma volt és epileptikus, hét éves korában halt meg, árvaházban. Lise, szülés utáni betegeskedése és gyöngesége és rossz táplálkozása következtében nem talált munkát, az uccára került, ehhez a mesterséghez nem értett, megbetegedett, nyilvánosházba került, a gazdasszony kidobta, szőszereint éhenhalt, elhantolták, előbb természetesen felboncolták, egy csontváz volt 28 éves korában, vérbajos, daganattal az agyában, a temetőben nem kapott sírkövet, a sírján nem beszélt pap, — élt.

A MAGYAR GYÁRIPARI TŐKE A VÁLSÁGBAN (II.)

Irta: JESZENSZKY ERIK (Budapest)

Megelőző tanulmányunkban kimutattuk, hogy a gyáripari tőkének 1932-ben a munkások meg nem fizetett munkájából 14.3 mill. P., a nyersanyagtermelőknek nem fizetett értékéből pedig 53.1 mill. P., összesen 67.4 mill. P új értéktöbblet állott rendelkezésére 1929-hez képest. A gyáripari tőke tehát jóval nagyobb hasznot húzott a válságban a nyersanyag — illetve mezőgazdasági termelők rovására, mint a saját munkásai rovására. Azonban ezt az értéktöbbletet még realizálnia is kellett az iparcikkek eladási árában és ez mindenekelőtt csak akkor volt lehetséges, ha a termelési érték egyéb elemei megtartották 1932-ben ugyanazt a viszonylagos jelentőségüket a termelési értékben, amellyel ebben 1929-ben bírtak. Ellenkező esetben, ha ugyanis ezeknek az elemeknek a viszonylagos jelentősége a termelési értékben nőtt a válság alatt, ezek felemésztették az értéktöbbletgyarapodást. És ezek az egyéb költségelemek már az ipari tőke rovására alakultak a válságban. A fűtő-, a világítóanyag-költségekről, a tisztviselői fizetésekről és a fix tőke amortizációjáról, a gép- és épületkopásról van itt szó. Ezek olyan általános termelési költségek, amelyek nem csökkennek abban a mértékben, amelyben a termelés csökken, amelyek tehát a termelés csökkenésével viszonylag növekvő terhet jelentenek. Ami először a fűtő- és világítóanyag-költségeket illeti, ezek

1929-ben 160.8 mill. P-vel a termelési érték 5.6%-át tették ki. Ha ugyanez lett volna a viszonylagos súlyuk az 1932. év 1800.2 mill. P. termelési értékében is, 1932-ben 100.8 mill. P költséget okoztak volna. Azonban 1932-re viszonylagos súlyuk 5.6%-ról 6.3%-ra emelkedett, 100.8 mill. P helyett 114.2 mill. P-t tett ki, vagyis ezek a költségek 13.4 mill. P viszonylagos költségtöbbletet okoztak. Hasonló volt a helyzet a tisztviselői fizetéseknél is. Ezek 1929-ben 86.8 mill. P-vel 3.0, 1932-ben 72.6 mill. P-vel már 4.0%-át tették ki a termelési értéknek, aminek a következtében 18.6 mill. P viszonylagos költségtöbbletet állott elő. Végül gépek és egyéb gyári felszerelés kopása, valamint az épülethasználódás, ezen a címen 1932-ben 47.5 és 6.5, összesen 54.0 mill. P-t számítva az 1929-ben számított 56.8 mill. P helyett (az indoklással egyelőre itt is adósok maradunk, s csak azt jegyezzük meg, hogy a termelés csökkenése majdnem semmivel sem csökkenti a gép- és épülethasználódást, úgyhogy 1932-re is ugyanazt a kopási kulcsot alkalmaztuk, mint 1929-re), az 1929-ben volt 2.0% helyett 1932-ben 3.0%-kal részesedett a termelési értékben, ami további 18.0 mill. P viszonylagos költségtöbbletre vezetett. Ha tehát a munkabér- és nyersanyagköltségek aránya a meg nem fizetett ipari, és nyersanyagtermelő munka mennyiségének viszonylagos növelése által megjavult, — az előbbi 13.0%-ról 12.2%-ra, az utóbbi 49.9%-ról 47.0%-ra esett le, — ami által a termelési érték elemei közül megnőtt terület maradt fenn az értéktöbblet számára, erre a területre benyomultak, megnövekedett súlyuknál fogva — a viszonylagos költségtöbblet összesen 50.0 mill. P-t tesz ki — a fűtő- és világítóanyag-költségek, a tisztviselői fizetések és a fix tőke amortizációs költségei. Kérdés most már, hogy ez ellentétes hatások eredményeként végül is miként alakult az értéktöbblet abszolút és relatív nagysága a válságban? Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, állítsuk össze részletesen a termelési értékre és az ennek egyes elemei abszolút és relatív súlyára vonatkozó adatokat:

	gép- és épületkopás	nyersanyag	fűtő- és világító anyag	tisztviselői fizetések
1929 mill. P-ben	56.8	1.430.0	160.8	86.8
a term. ért. %-ában	2.0	49.9	5.6	3.0
	munkabér	összes term. költség	termelési érték	értéktöbblet
1929 mill. P-ben	372.6	2.107.0	2.867.1	760.1
a term. ért. %-ában	13.0	73.5	100.0	26.5
	gép- és épületkopás	nyersanyag	fűtő- és világító anyag	tisztviselői fizetések
1932 mill. P-ben	54.0	845.2	114.2	72.6
a term. ért. %-ában	3.0	47.0	6.3	4.0
	munkabér	összes term. költség	termelési érték	értéktöbblet
1932 mill. P-ben	219.7	1.305.7	1.800.2	494.5
a term. ért. %-ában	12.2	72.5	100.0	27.5

A táblázatból azt látjuk, hogy habár a termelés csökkenésével a termelt értéktöbblet abszolút mennyisége is csökkent, a gyáripari tőkének végeredményben mégis sikerült a termelési értékben az értéktöbblet viszonylagos súlyát 26.5%-ról 27.5%-ra megnövelni. Ezt éppen azáltal érte el, hogy, míg egyéb termelési költségeinek viszonylagos növekedése a válságban, mint láttuk 50.0 mill. P-t tett ki, addig meg

nem fizetett viszonylagos munkatöbblet révén ezt meghaladó, összesen 67.4 mill. P nyereségre tett szert. A két szám között különbségetként mutakozó 17.4 mill. P, mint a meg nem fizetett viszonylagos munkatöbblet realizálható eredménye, vezet az értéktöbblet viszonylagos súlyának az emelésére. Az értéktöbbletráta tehát végeredményben úgy alakult, hogy, az 1929-ben volt 204%-kal szemben, 1932-ben $494.5 : 219.7 = 225\%$ -t tett ki.¹ És az értéktöbbletráta megnövekedésében jóval jelentősebb szerepet játszik a nyersanyagtermelőktől ellenérték nélkül elvont érték, mint a gyáripari munkások meg nem fizetett munkája.

A fenti táblázat meghatározott árúegység termelési értékeleminek a megoszlását mutatja a válság előtt és a válság mélypontján. Azt látjuk belőle, hogy a gyáripari tőkének sikerült megnövelni a meghatározott árúegység termelési értékében foglalt értéktöbbletet a válság alatt munkásai és a nyersanyagtermelők rovására. Ez a tény mindenestre profitrátájának a növelése irányában hatott a válságban. De a profitrátát a válságban, amikor a termelőapparátus kihasználásának a mértéke változik, nem lehet a meghatározott árúegység termelési értékében foglalt tőke- és értéktöbbletelek viszonya alapján számítani, hanem a termelésbe befektetett egész tőkeértékhez kell mérni az összes termelt árútermelési értékében foglalt értéktöbbletet. Ennek a két tényezőnek a viszonya állapítja meg a profitrátát az általunk itt használt tágabb értelemben, vagyis az egész termelésbe fektetett tőke viszonyát az általa termelt egész értéktöbblet, tekintet nélkül a tőke megoszlására saját és idegen tőke között és tekintet nélkül az értéktöbblet megoszlására a gyáripari saját tőke és egyéb tényezők, mint pld. a kölcsöntőke között, tekintet nélkül végül arra, hogy a gyáripari tőkének sikerült-e és milyen mértékben az értéktöbbletet termékei valóságos eladási árában realizálni. Tehát az ebben a tágabb értelemben vett profitrátát, amely eszerint csupán a termelt, de nem egyben realizált értéktöbbletet viszonyítja a tőkéhez, akkor tudjuk kiszámítani, ha ezeket az értékeket állítjuk szembe egymással. Közülük az értéktöbbletre vonatkozó adatok már rendelkezésünkre állanak. Tudnunk kellene azonban még azt is, hogy mekkora volt a gyáripari termelésbe fektetett tőke 1929-ben és 1932-ben?

Itt azután már olyan talajra lépünk, amelyen nem rendelkezünk többé, legalább közvetlenül, viszonylag elfogadható statisztikai adatokkal sem. A magyar gyáripari statisztika nem terjed ki a befektett tőkeértékekre. Nem lehet tehát arról sem szó, hogy a magyar gyáripari tőke profitrátájának az alakulását számszerű pontossággal kimutassuk. Azonban a magyar statisztika mégis gyűjt egyes adatokat, amelyek megengedik következtetés útján a gyáripari termelésbe 1929-ben és 1932-ben fektetett tőke nagyságának oly korlátozott pontosságú megállapítását, amely mellett legalább a profitrátá alakulásának az irányáról s e mellett változásának a hozzávetőleges nagyságáról a válságban elegendő hűségű képet nyerhetünk. Így a tőkeértékekre és az egyes tőkekategóriák között való megoszlásukra és ennél fogva a profitrátá nagyságára vonatkozólag alább kiszámított adatok csak a megjelölt keretek között, a kitűzött cél szolgálatában érvényesek, de nem tartanak igényt arra, hogy számszerű pontossággal ábrázolják a vizsgált összefüggéseket.

Mellőzzük itt annak az ismertetését, hogy milyen következtetések segítségével jutottunk el az irányadó tőkeértékek megállapításához,² s bemutatjuk mindjárt a kapott eredményt 1929-re vonatkozólag:

A gyárilpar működő tőkéje 1929-ben mill. P-ben

telek	160.0	nyersanyag	715.0	tisztv. fiz.	43.0
épületek	340.0 ³	fűtő- és vil. anyag	80.4	m.-bérek	186.3
gépek és egyéb felszerelés	500.0 ³				
összes álló tőke	1000.0				
összes állandó forgótőke	795.4		795.4		
összes állandó tőke	1795.4				
összes változó tőke	229.7		229.7		229.7
összes forgótőke			1025.1		
összes tőke	2025.1				
értéktöbblet	760.1				

Ezen az alapon a tőke értékösszetétele (az állandó és változó tőke értékviszonya) 1929-ben $1795.4 : 229.7 = 7.8 : 1$ volt. (Az értékösszetétel magassága nem a technikai fejlettség magasságát, hanem a változó tőke, tehát a munkabérek alacsonyosságát fejezi ki.) Az értéktöbblet évi rátája pedig $760.1 : 229.7 = 331\%$ -ot tett ki. Végül a profitráta $2025.1 : 760.1 = 37.5\%$ -ra rúgott.

A működésben lévő üzemek száma a válságban 1929-ről 1932-re 3347-ről 3192-re csökkent. A csökkenés 5 százalék. Ennélfogva 1932-re a termelésbe fektetett álló tőke értékét is csökkentenünk kell 5 százalékkal. (Tényleg alacsonyabb kulcs alapján kellene a csökkentést keresztülvinni, mert fel kell tenni, hogy a válságban elsősorban a kisebb, tehát a csekélyebb álló tőkével rendelkező üzemek estek ki a termelésből s másrészt a statisztikai nyilvántartásból kiesett üzemek egy része nem esett ki magából a termelésből, hanem csupán gyári jellegét veszítette el a statisztikában.) Már egymagában itt 50 mill. P értékvesztés sújtja a gyáripari tőkét, mert a termelésből kiesett álló tőke nem hozhat profitot, tehát tényleg értéktelen. A válságban az 1929-ben működött 3347 üzem közül 1932-ben csupán 2952 volt üzemben, viszont a válság alatt újabb gyárakat is helyeztek üzembe. Így tényleg a válság alatt a gyárak 12%-a került üzembe kívül s ennek megfelelően az elértéktelenedett álló tőke értéke is 120 mill. P-re teendő, amely szám persze a fentiek szerint viszont újból csökkentendő.

Tegyük fel a számítás egyszerűsítése kedvéért, hogy a forgótőke forgási sebessége ugyanaz maradt a válságban. (Minden valószínűség szerint azonban lassulnia kellett.) E feltevés mellett a forgótőke 1932-ben 625.9 mill. P-t tett ki, 399.2 mill. P-vel kevesebbet, mint 1929-ben. Ennek a kerekben 400 mill. P-nek egyrésze elveszett a válságban, mert nem realizálódott az iparcikkek eladási árában, másrésze pedig kivonult a korlátozott termelésből. Itt is tehát valószínűleg legalább száz millió pengőt megközelítő tőkevesztés érte a gyáripart.

Nézzük most már, e változások figyelembevételével, hogy mekkora lehetett a gyárilpar működő tőkéje 1932-ben és miként tagozódott ez a tőke:

A gyárilpar működő tőkéje 1932-ben mill. P-ben

telek	152.0	nyersanyag	422.6	tisztv. fiz.	36.3
épületek	323.0 ⁴	fűtő- és vil. anyag	57.1	m.-bérek	109.9
gépek és egyéb felszerelés	475.0 ⁴				
összes álló tőke	950.0				
összes állandó forgótőke	479.7		479.7		
összes állandó tőke	1429.7				
összes változó tőke	146.2		146.2		146.2
összes forgótőke			625.9		
összes tőke	1575.9				
értéktöbblet	494.5				

Nézzük most már, hogyan változott az adott alapon a tőke összetétele és profitrátája a válság alatt. A tőke értékösszetétele most $1429.7 : 146.2 = 9.8$, tehát lényegesen emelkedett. Ugyan ha csak az állandó tőke forgótőke-részét és a változó tőkét állítjuk egymással szembe, az értékösszetétel csökkent. Míg 1929-ben $795.4 : 229.7 = 3.5$ volt, addig most $479.7 : 146.2 = 3.3$. Itt az a nyereség jut kifejezésre, amelyhez a tőke a nyersanyagok értékének növekedő arányú meg nem fizetése révén jutott és amely nyereség a profitráta növelése irányában hat. De ezt a nyereséget tulkompenzálta az álló tőkének a termelés korlátozásával és a változó tőkének még ezt is meghaladó mértékben való csökkentésével rendkívül megnövekedett súlya, aminek az eredményeként a tőke értékösszetétele végeredményben nőtt, úgyhogy végre is a tőke értékösszetételének a változása a profitráta csökkentése irányában hat. Hogy alakult a profitráta mozgásának a másik tényezője, az értéktöbbletráta? Az értéktöbblet évi rátája 1932-ben $494.5 : 146.2 = 338\%$, tehát az 1929-ben volt 331% -hoz képest emelkedett. Itt viszont az a nyereség jut kifejezésre, amelyre a tőke a munkaintenzitásának a növelése és ezzel kapcsolatban a munkabérek leszorítása, a meg nem fizetett munkamennyiség viszonylagos növelése révén tett szert, bár ezt a nyereséget csökkentik a tisztviselői fizetések viszonylag megnőtt terhe. Az értéktöbblet évi rátájának a növekedése a profitráta növelésének az irányában hat. Azonban a tőke értékösszetétele növekedésének a hatását a profitrátára nem volt képes ellensúlyozni, s így végeredményben a profitráta 1932-ben $1575.9 : 494.5 = 51.4\%$ -ot tett ki az 1929-re kiszámított 37.5% -kal szemben.

Tehát a profitráta — a fogalom felvett tágabb értelmében — végeredményben a termelés korlátozása következtében — csökkent a válság alatt, mert a termelés korlátozása folytán, az értéktöbblettermelő munka csökkenésével, a termelt értéktöbbletmennyiség jobban csökkent, mint a termelésbe befektetett álló tőkeérték. A profitráta súlyedését csupán lassította, a súlyedés nagyságát csökkentette a válság súlyának a nyersanyagtermelőkre és a gyári munkásokra való részleges áthárítása, (ha az innen származó, mint láttuk, 67.4 mill. P-t kitevő nyereség elmaradt volna, az értéktöbblet 427.1 mill. P és a profitráta 31.4% helyett 27.1% lett volna), de azért a gyáripari tőke nem volt képes ezeknek az eszközöknek a segítségével a válság súlyát magáról teljesen áthárítani és így a tőke jövedelmezőségének már ebből az okból vissza kellett esnie a válságban. (A profitráta súlyedésének a válságban a kimutatottnál még nagyobb mértékűnek is kellett lennie, mert, mint fentebb láttuk, az állótőkeérték kevésbé csökkenhetett a kimutatottnál, és másrészt valószínűleg a forgótőke forgási sebessége is meglassulhatott, tehát a forgótőke is nagyobb lehetett a felvett összegnél, úgyhogy a válságban nagyobb tőke értékre kellene számítani az értéktöbbletet.) És a profitráta esésén kívül szenvedte el még a tőke az állótőkének azt az elértéktelenedését és azt a forgótőkevesztésüket is, amelyre fentebb utaltunk. (Tényleg a működő állótőke is elértéktelenedett a válságban az általános áresés következtében. Ez az elértéktelenedés, az elfogadott alapon, az „egyéb“ ipar árindexének a 17% -os esését véve figyelembe, a 950 mill. P működő állótőke után kerekén 160 mill. P-t tesz ki. De ha figyelembe vesszük ezt az elértéktelenedést a profitráta számításánál, viszont a profitráta csökkenése mutatkozna kisebbnek; az adott esetben 35% -os profitráta adódna 1932-ben. Mindenesetre azonban a gyáripari tőke összes tőkeértékvesztése a válságban megközelíthette az adott feltételek mellett a 400 mill. P-t. Ezzel szemben áll azonban a termelés-

ben megmaradt vagy abból kivont forgótőke megnőtt vásárlóereje, ugyancsak az áresés következtében.)

Végeredményben tehát a termelés korlátozása és ezzel kapcsolatban a termelőapparátus ki nem használása idézte elő a válságban a profitráta súlyos csökkenését. Az 1932. évi M. Stat. Zsebkönyvben közölt adatokból, (85. o.) azt is kiszámíthatjuk hozzávetőlegesen, hogy milyen mértékű volt 1932-ben a termelőapparátus ki nem használása. Eredményül azt kapjuk, hogy 1932-ben a termelőkapacitás átlagban csupán mintegy 40%-ig volt kihasználva a magyar gyáriparban. (Mint-hogy pedig a termelés csökkenése a válságban csupán 26.3%-ot tett ki, azt is megállapíthatjuk egyben, hogy a magyar gyáripar termelőapparátusa átlagban már a válság előtt is csupán 53% erejéig volt kihasználva.)

A termelés korlátozása, ami a munkások egy részének az elbocsátásával járt és a munkabérek leszorítása a válságban korlátozta a gyáriparnak a gyári munkásságban adott piacát, ami a termelés további korlátozására vezetett, ennek újból megismétlődő piaccsökkentő hatásával. Ez a folyamat a válságban folyton előrehaladt. És viszont az ipari árak monopolisztikus tartása és ennek folytán az agrárolló kinyílása korlátozta a gyáriparnak a mezőgazdasági termelésben adott piacát, ami szintén a termelés előrehaladó korlátozására vezetett. Erre a tényre hivatkozik a reformista elmélet, amidőn azt tanácsolja a kapitalizmusnak, hogy legyen bőlebb, saját érdekében ne korlátozza a munkáslétszámot, ne csökkentse a munkabéreket, mondjon le a monopolisztikus árhaszonról és mindjárt lesz piaca, tehát ki fog lábolni a válságból. Azonban a kapitalisták ép' oly kevéssé fogadják meg a reformistáknak ezt a tanácsát, mint egyéb jóindulatú intelmeiket és joggal, mert jobban ismerik a kapitalizmus törvényeit, mint a reformisták. Nézzük, mit „nyert” volna a magyar gyáripari kapitalizmus, ha hallgatott volna a reformisták jó tanácsaira?

A gyáripari munkások és tisztviselők vásárlóereje az elbocsátások és a bérlésállítás következtében a válságban 167.1 mill. P-vel csökkent. Ha a gyáripar nem csökkentette volna a válságban a változó tőkét, ennek következtében — ha feltesszük, hogy a gyáripari munkások és tisztviselők átlagban jövedelmük 20%-át fordítják a gyáripar által termelt cikkek vásárlására (az eredményen az sem változtatna lényegben, ha jóval magasabb kulcsot vennénk is fel!) — 1932-ben a gyáripari dolgozók 33.4 mill. P-vel többet fordíthattak volna a gyáripari cikkek vásárlására. Ez — ha feltesszük, hogy az iparcikkek a gyári eladási árnál átlagban 40%-kal drágábban kerülnek a fogyasztóhoz — az 1932-ben volt 1800.2 mill. P gyáripari termelési értéknek 23.9 mill. P-vel való növelését tette volna lehetővé, vagyis a gyáripar piaca mindössze 1.3%-kal növekedhetett volna. Ha viszont a gyáripari nyersanyagok ára csak oly mértékben esett volna, mint a gyáripari cikkek ára, ez, mint láttuk, a nyersanyagárakat, azaz a nyersanyagtermelők vásárló erejét 1932-ben 53.1 mill. P-vel növelte volna. Tegyük fel, hogy a gyáripari nyersanyagok 75%-át termeli a mezőgazdaság (a többit maga a gyáripar és mellette az egyéb ipar, a bányászat és a kohászat), hogy tehát így a mezőgazdasági termelők vásárlóereje 1932-ben 40 mill. P-vel nagyobb lett volna. Tegyük fel ráadásul azt is, hogy a mezőgazdasági termelők ezt a többletvásárlóerőt teljes egészében gyáripari cikkek vásárlására fordították volna. Ez 1932-ben — újból 40%-os fogyasztói és gyári eladási árkülönbözet feltevése mellett — a gyáripari termelési értéknek 28.6 mill. P-vel való növelését tette volna lehetővé, vagyis a gyáripar piaca ezen a

réven csupán 1.6%-kal növekedhetett volna. Tehát a reformista tanácsok megfogadása esetében a piac egész növekvése együttesen 2.9%-ot, kerekén 3%-ot tett volna ki 1932-ben. Viszont ezzel szemben a termelés, minthogy 1929-hez képest ép' oly kevéssé csökkent volna, mint a munkaslétszám, 32%-kal lett volna nagyobb. És mibe került volna a kapitalizmusnak ez az összesen 52.5 mill. P-nyi piacgyarapodás, amely az értéktöbbletet még ennek az összegnek is csupán kis hányadával, néhány millió P-vel gyarapította volna az elképzelhető legjobb esetben is, már csak azért is, mert a magasabb munkabérek is csökkentették volna az értéktöbbletet? El is tekintve az eladhatatlan árúkészletek roppant megnövekedésétől a termelés színvonalának tartása folytán és az ezt követő katasztrofális áreséstől, tehát a válság halhatlan kímélyülésétől és mind ennek a következményeitől az értéktöbbletre: $167.1 + 53.1 = 220.2$ mill. P-be, annyiba, amennyivel többet kellett volna fizetnie a kapitalizmusnak munkabérekben és nyersanyagárakban. Egy ilyen üzlet ugyan kifogástalanul beleilleszkedik a reformista gyakorlatba, amely egy tál lencséért eladja a proletariátus egész történeti jövőjét, de a kapitalisták semmiesetre sem tekinthetik jó üzletnek. És az eredmény csupán a reformizmus tudatlan elmélete számára tűnhetik fel paradoxálisnak, de teljesen érthető, ha meggondoljuk, hogy a munkabérek csak csekély hányadát, — Magyarországon 12–13%-át — teszik ki a gyári termelési értéknek, hogy ezeknek a munkabéreknek is csak egy hányada fordítható iparcikkek beszerzésére, mert nagyobb részük élelmiszervásárlást fedez, hogy a gyári eladási ár és a fogyasztói ár különböző dolgok, mert a kettő közé ékelődnek a kereskedelem és a szállítás hasznai és költségei, hogy a nyersanyagok ára is csak egy része a gyári eladási árnak és még kisebb része a fogyasztói árnak s hogy végül, de igazán nem utoljára, a kapitalizmus antagonisztikus termelési mód, amelyben a munkabérek színvonalának a tartása a válságban egyértelmű a tőkének jutó értéktöbblet csökkentésével. Reformista kuruzslással tehát ép' oly kevéssé lehet hatálytalanítani a kapitalizmus válságtörvényét, mint egyéb törvényeit; a kapitalizmus törvényeit csak az egész kapitalista termelési mód megszüntetése helyezheti hatályon kívül. Ha a termelés korlátozása rossz a kapitalizmusnak a válságban és ráadásul oly rossz, amely önmagát megnövelten reprodukálja, még mindig a kisebb rossz a termelés és a munkabérek színvonalának a tartásával, az árak gyorsított esésével szemben. A kisebb rossznak ez a kapitalista politikája pedig reálisabb alapokon nyugszik, mint a reformizmus hírhedt „kisebb rossz” politikája.

Hogyan alakulhatott végül a válságban a tulajdonképpeni profitráta, tehát a gyáripar saját tőkéjének a viszonya a gyáripar kezén maradt és ugyanakkor tényleg realizált értéktöbbletmennyiséghez, a tulajdonképpeni profithoz? Ennek a kérdésnek az eldöntésénél is csak hozzávetőleges adatok kiszámítását teszi lehetővé az adott statisztikai anyag. Az alábbi számok tehát szintén csak ugyanarra a korlátozott érvényességre tarthatnak igényt, mint a fentebb, a tágabb értelemben vett profitrátára vonatkozólag kimutatott számok. A számítás módjának az ismertetését itt is mellőzzük, csupán az annak eredményeként kapott feltevéseket foglaljuk össze.⁵

E szerint feltehetjük, hogy a magyar gyáripar működő tőkéjének felerészre idegen tőke, kölcsöntőke volt úgy 1929-ben, mint 1932-ben. E feltevés segítségével megkapjuk a gyáripar saját tőkéjének a nagyságát. Feltehetjük továbbá, hogy a gyáripar tiszta profitja 1929-ben kerekén 200, 1932-ben pedig kerekén 50 mill. P-t tett ki. Az

eddigiekben kimutatott értéktöbbletnek és ezeknek a profitösszegeknek a különbözete, 1929-ben 560.1, 1932-ben 444.5 mill. P az értéktöbbletnek azt a hányadát képviseli, amelyet a gyáripari tőke az értéktöbbletből a kölcsöntőke kamatai, adók, vámok, szociális terhek, jutalékok, biztosítási díjak címén és más hasonló címeken költségként kifizet, valamint az értéktöbbletnek az iparcikkek gyári eladási árában az áresés folyán és egyéb okokból nem realizált hányadát. E feltevések megfelelnek annak a valóságos helyzetnek is, hogy a válság alatt egyrészt a profit felsorolt terhei kisebb mértékben csökkentek, mint a termelt értéktöbblet, másrészt az értéktöbbletnek az eladási árban nem realizált hányada jelentékenyen megnövekedett. (Itt azonban figyelembe kellene vennünk még azt is, hogy az ipari tőke a válságban valószínűleg növelte a részesedését az értéktöbbletben a kereskedelmi tőke rovására s hogy másrészt, minthogy az iparvállalatok jelentékeny része a banktőke kezén van, a kölcsönkamatok is részben ugyanazt a fináncetőkét gyarapítják, mint az ipari profit.) E feltevések alapján a helyzet a következőképpen alakul 1929-ben és 1932-ben:

	saját tőke	érték-többlet	értéktöbblet terhei és nem realizált értéktöbblet millió Pengőben	profit	profit-ráta %
1929	1012.6	760.1	560.1	200.0	19.8
1932	788.6	494.5	444.5	50.0	6.3

Igy a tulajdonképpeni profitrátának, amely a gyáripari tőke tulajdonképpeni hasznát méri, lényegesen nagyobb mértékben kellett sülyednie a válságban, mint a tágabb értelemben vett profitrátának.

Persze a profitrátának ez a sülyedése nem egyenlően érintette az egyes iparvállalatokat, amint — iparáganként is — különbözőképpen alakult az általános helyzetük is a válságban. Így a munkáslétszám 1929 és 1932 között a bőriparban még nőtt is 1%-kal, a villamosáramfejlesztő telepeknél csak 7, a vegyiparban 8, a textiliparban 14, míg a faiparban 48, a kő-, agyag-, üvegiparban 45, a gépiparban 44, a vas- és fémiparban 37%-kal csökkent. És 1932-ben az 1505 adatszolgáltató ipari részvénytársaság közül 982 veszteséget mutatott ki, míg 15 nyereség és veszteség nélkül zárta az üzletét és 508 mutatott ki nyereséget. Ha tehát az iparvállalatok egyrésze teljesen profit nélkül dolgozott a válságban, másrészüknél a profitráta kevésbé sülyedt, mint azt a fenti átlagszám mutatja. Az utóbbiak természetesen a nagyobb, tőkeerősebb és a monopolisztikus vállalatok voltak.⁹ És ezek némelyikénél esetleg a profitráta sülyedése is elmaradt.

Végeredményben azonban, bármennyire is csökkent a magyar gyáripari kapitalizmus átlagos profitrátája, bármily értékvesztéséget is szenvedett a gyáripari tőke a válságban, egészében véve jövedelmezőségét megtartotta és pedig egyedül azáltal, hogy a válság terheit sikerült részben áthárítania a munkásosztályra és a mezőgazdasági termelőkre. Láttuk, hogy az a nyereség, amelyre a gyáripari tőke 1932-ben 1929-hez képest a meg nem fizetett gyáripari munkahármiad növelése és a mezőgazdasági termelőktől ellenérték nélkül elvont értékek révén szert tett, 67.4 mill. P-re rugott. Ezzel szemben azt kaptuk fentebb eredményül, hogy profitja 1932-ben mindössze 50 mill. P körül járhatott. Ebből a két adatból azután az következik, hogy 1932-ben a gyáripar egész profitja, (amelynek összegét a gyáripari tőke mindenesetre kevesebbre és nem többre tenné az általunk kimutatott-nál) kétségtelenül egyedül a meg nem fizetett 67.4 mill. P-ből száрма-

zott, mert ennek elmaradása esetében megfelelően csökkent volna a termelt értéktöbblet, ugyanezzel az összeggel a gyáripari tőke által realizált érték és egyáltalában nem mutatkozott volna semminemű profit. Így a kapitalista termelési mód antagonisztikus jellege a válságban a profitráta alakulásánál is élesen megnyilvánult.

Függelék. — A fenti munka befejezte után oly' részletesebb statisztikai adatok kerültek nyilvánosságra az 1932. évi M. Stat. évkönyvben, amelyek segítségével lehetségessé válik a fentebb alapul vett megközelítő értékek pontosabb kiszámítása: a gyáripari statisztika és az ipari részvénytársaságok mérleg- és eredményszámlájának az egybevetése útján. Ha az ipari r. t.-ok között a gyáripari jellegűeket 85 százalékos súllyal mérlegeljük és viszont a gyáripari vállalatok között a r. t.-i alapon működőket 70%-os súllyal, akkor a számítás módjának ismertetését itt is mellőzve, — azt kapjuk eredményül, hogy 1929-ben a gyáripari termelésben működő tőke nagysága és megoszlása hozzávetőleg a következő lehetett millió P-ben:

telek és épületek	gépek és egyéb felsz.	forgó tőke	összes tőke
550	950	1025.1	2525.1

E szerint az egész működő tőke értékét nagyobbra kell felvenni, mint tettük s a különbözetet lényegében a gépek és egyéb felszerelés nagyobb értéke idézi elő. Ez a különbözet a fix tőke amortizációja fejében általunk felvett értéket nem befolyásolja számbavehető mó-

¹ Az értéktöbbletráta növekedése is megindult már a válságot megelőző konjunkturális években. — ² Bár alapul vett statisztikai adat a következő: 1926. évben közzétett adat szerint az ipari részvénytársaságok tulajdonában lévő ingatlanok: telek és épületek értéke 428. mill. P volt és anyag- és árukészletük értéke 406 mill. P-re rugott. Fellner F. (Magyarország nemzeti jövedelme) az 1926–28 évek átlagában csupán csak a gyáripari erőgépek és villamosmotorok értékét 241 mill. P-re teszi. A gyáripar forgótőkéjére vonatkozó adatok alapja a gyáripari statisztika kimutatása a nyersanyag-, fűtő-, világító-anyagkötségekről, tisztviselői fizetésekről és munkabérekéről, aminél persze hiányzik a tőke átlagos forgási sebességére vonatkozó adat. Ugy 1929-re, mint 1932-re a forgótőke átlagos forgássebességét évente 2-re tettük, vagyis feltettük, hogy a felhasznált forgótőke évente átlag kétszer tért vissza a termelésbe a termelt áruk eladási árában. Figyelembe kell venni azt is, hogy a gyárvállalatok egy része nem részvénytársasági formában működik. — ³ Ezek után a tőkeértékek után számítottuk fentebb az épületelhasználódás és a gép stb. kopás évi ellenértékét 1929-ben és pedig az előbbi évi 2. az utóbbi évi 10%-os kulcs alapján. — ⁴ Ezek után a tőkeértékek után számítottuk az állótőke elhasználódását 1932-ben, ugyancsak 2. ill. 10%-os kulcs alapján. — ⁵ Néhány alapul vett statisztikai adat a következő: 1932-ben az ipari részvénytársaságok 808.1 mill. P. névértékben számított részvénytőkét és 1275.4 mill. idegen, pénz- és áruhitel nyújtásán alapuló tőkét mutattak ki. Az összes magyarországi részvénytársaságok (azonban a hitelintézetek és a vasuti r. t.-ok nélkül) 1929-ben 68.4 mill. P, 1932-ben 22.8 mill. P osztalékot fizettek. E részvénytársaságok 1931-ben 33 mill. P osztalék fizetése mellett, 48 mill. P. tiszta nyereséget mutattak ki, amely 1196 mill. P összesített részvénytőkájüknél 4%-ka volt; összes részvénytőkájük 1932-ben 1209.1 mill. P-t tett ki, s ebből esett 808.1 mill. P az ipari részvénytársaságokra. — ⁶ 1931-ben a nyereséget kimutató részvénytársaságok alaptőkéje átlagban 761.000 P volt, a veszteséget kimutató részvénytársaságoké ellenben csupán 226.000 P.

don, mert bár a fix tőkeérték jelentékenyen megnövekszik az újabb adatok alapján, ugyanakkor ezek azt mutatják, hogy viszont az amortizációs kulcs nagysága leszállítandó és pedig kb. olyan mértékben, amely éppen ellenesúlyozza a fix tőke nagysága növekedésének a hatását. Változik azonban a tágabb értelemben vett profitráta, amely az újabb adatok alapján 1929-re kiszámítva $2525.1 : 760.1 = 33.2\%$ -ot tesz ki és 1932-ben, az álló tőkeértéket 1929-hez képest 5% -kal csökkentve, $2050.9 : 494.5 = 24.5\%$ -ot. Ami végül a tulajdonképpeni profitrátát illeti, ennek természetesen szintén változnia kell az állótőke-értékek változása következtében. Itt megjegyezzük még, hogy az ipari r. t.-ok összesített mérleg- és eredményszámlája 1932-ben 71 mill. P. veszteséget tüntet fel. Ebből azonban 59 mill. P. a megelőző évről áthozott veszteség, úgyhogy e szerint is az 1932. évben előállott veszteség csupán 12 mill. P-t tesz ki. Ha pedig az eredményszámlát kritikus elemzésnek vetjük alá és ezen az alapon egyrészt kiköszöböljük belőle azokat a tételeket, amelyek nem érintik a magával az 1932. évi ipari termeléssel kapcsolatos bevételeket és kiadásokat, másrészt pedig az utóbbi kiadási tételeknél figyelembe vesszük az elburkolt nyereségek hozzávetőleges összegét, azt kapjuk eredményül, részletes számítás módjának ismertetését újból mellőzve, — hogy 1932-ben az ipari r. t.-ok összesítve tényleg maximálisan 84 mill. P nyereséget érhetnek el, a kimutatott veszteség helyett, ami, a gyáripari vállalatokra átszámítva, kereken 100 mill. P maximális összesített nyereségnek felel meg, 50 mill. P alsó határ felvétele mellett. Ezen az alapon azután a gyáripari tőke tulajdonképpeni profitrátája így alakul:

	saját tőke	profit	profitráta
1929 mill. P.	1262.5	200	15.8%
1932 mill. P.	1025.5	max. 100 min. 50	9.8% 4.9%

Azonban akár a maximális, akár a minimális profitrátaértéket fogadjuk el 1932-re, az eredmény továbbra is egyaránt az marad, hogy 1932-ben, az ipari válság mélypontján, a gyáripari tőke profitja lényegében abból a nyereségből származott, amelyre a gyáripari tőke a válságban a meg nem fizetett gyáripari munkahányad növelése és a mezőgazdasági dolgozóktól ellenérték nélkül elvont értékek révén tett szert.

GHANDI — LEPLEK NÉLKÜL: „Egy a Minden Hinduk Kongresszusához intézett üzenetben Ghandi a kongresszus valamennyi tagjára nézve kötelezővé teszi az angol hatóságokkal szembeni fegyelem megtagadás felfüggesztését. Sőt: Ghandi kész az indiai Parlamentben mandátumot vállalni, — abban az indiai Parlamentben, melynek bojkottálása két hónappal ezelőtt még a Ghandi-féle politika tengelye volt.” (Europäische Hefte, 1934. IV. 19.)

AZ UJ NÉMET ASSZONY: „Amikor a nemzetiszocialisták az államot elfoglalták, a nőt visszaszorították a konyhába s a kevésbé módos háztartásba. A nemzetiszocialista-katona-állam ideálja az a szolgáló nő, aki kettőt szolgál: az államot és a férfit. A mai német nő férjét, fiát vagy jegyesét a diszszemlékre vagy felvonulásokra küldi, egy darab kolbászt és kenyeret csomagol be neki, és — vár.” (Observer, 1934. III. 15.)

A Z E S Z T E R G A P A D

Irta: S. TARASSEVITS

Köztem és az esztergapadom között bensőséges barátság alakult ki. Ha dolgozom gyakran énekelek. Egy végnélküli, tiszta éneket, amelyet ott a helyszínen költök, esztergapadom bűgása közben. Automobilokról szól ez a dal, amelyek az Unió területén száguldanak.

Az esztergapad velem énekel. Én magas vagy mély hangon énekelek, a padom pedig tiszta basszushangon kísér.

Együtt dolgozunk, együtt énekelünk...

Pihenő napom előtt addig tisztogatom társamat, amíg csak nem ragyog, mint egy fényesre kent eszma. Ha a műhely ajtajából utoljára még visszatekintek, úgy tűnik mintha kiegyenesedne utánam nézve, s orsójával vigan integetne felém.

Odakiáltom neki:

— Nem, kedvesem, te itt maradsz, én ellenben új nadrágomban a gyűlésre sietek.

A csikos nadrág jól áll nekem. Marussia az esztergályos műhelyből egész este mellettem ült a klubban. Felvettem új sapkámat. Amikor Marussia meglátott ajka hatszögletűre csucosodott, mint egy anyacsavar és belémkarolt.

Boldog voltam. Hogyan is foglalkozhattam közügyekkel. Késő este bucsuztam el tőle. Megesküdtem neki, hogy őt jobban szeretem, mint a béremet. Nevetett s a sapkámat lerántotta a fülemig.

A munka megkezdése előtt nem álltam többé az esztergapadom előtt. Minden szabad időmet Marussianál töltöttem. Almával kimáltam meg őt. Én pedig csak vizet ittam.

Ó, a napok! Ezentul csak úgy morzsolódtak, mint acélforgács a kés alatt.

Nem énekeltem többé automobilokról, hanem Marussia arcoeskájáról s arról a zöld fésűről, amely ott diszlett gyönyörű szőke hajában.

A mester dorgáló hangon szólott:

— Tul nagyra furod a lukakat, barátom!

A blokkomra néztem s ijedtemben majd, hogy el nem ajultam. A 17 milliméteres fúrót használtam a 11.5 milliméteres helyett, s tojásnagyságú lukakat furtam.

Ismét vizet ittam a vödörből, amely Marussia mellett állott.

Marussia integetett felém.

Mi történne ha megszidmának kissé? Semmi! E műhelyben most történne először. Mi van abban ha a brigád társak egyszer ferde szemmel néznek az embere?

Egész este csavargok.

Az esztergapadra gondolok és ez idegesít. Nem brummogott, hanem kattogott és rosszul vitte a fúrót. Eszembe jut, hogy régen nem kentem meg már.

A mester rámnézett és úgy közeledett felém lomhán himbálódzva, mint egy elefánt. Levette cvikkerét és szólt:

— Miért teszed tönkre a furókat? Vigyázz! Kíratlak a fekete táblára!

A vizeskannához rohantam, két korsót is kiittam egymás után. Marussia csak mosolygott felém.

Este nem takarítottam el a forgácsokat s a szerszámjaimat is tisztítatlanul dobáltam be a szekrénybe. Siettem, hogy hazakisérhessem Marussiót. De nem találtam már az esztergapad mellett, amely

mellett dolgozott. A gyülesteremben sem volt. Csak az ellenőrző tábla mellett láttam meg sárga sapkáját. Ott lógott Vaska esztergályos sapkája mellett.

— Te kigyó — morogtam — azt hiszed, mert az ötödik bérosztályba tartozol azt tehetsz velem, amit akarsz. Utánuk mentem. Vaska nevetett:

— Azt hittük, hogy a termelési tanácskozáásra mentél.

Rá sem hederítettem. Karonfogtam Marussiót.

— Marussia! Ó Marussia! Szomjas vagyok. Inni szeretnék! Mi lenne ha kaviárt vagy kalácsot vásárolnék?

— Hagyj engem a kaviároddal, — mondta Marussia s indulattal kirántotta karját a karomból.

Igy kezdődött.

Nem tudtam többé a munkára gondolni. Allandóan leskelődtem Marussia után. Vaska gyakran oda ment hozzá. Ilyenkor a fogaimat csikorgattam s közben az acél kicsuszott a gépből.

Annyi vizet ittam, hogy majd kipukkadt a gyomrom. Folyton a vízeskannához rohantam, csak hogy mutogassam magamat Marussia előtt. De ő tekintetre sem méltatott. Sőt Vaska is úgy tett mintha nem vett volna észre. Sajnos, a mester nem tartózkodott a közelben s így nem zavarhatta el a csibészt a leány padjától.

Majd kinéztem a szemeimet, csak hogy láthassam mit csinál ott az a fiú meg a leány. Az esztergapadommal valami baj volt. Bekapcsoltam a legnagyobb sebességet. Az orsó hirtelen megállt.

Vak dühvel nyomtam meg a sebességváltót, de az orsó nem mozdult. A gép egyet kattant s a transzmissziós szíjnak petyhüdten lógtak alá.

Vége!

A törvények értelmében egy bérosztállyal lefokozták és más munkához helyezték át.

Miért? Mi a bűnöm? Marussia...

Egy hónapig más műhelyben dolgoztam. Sőt naponta más gép mellett kellett végezni a dolgom. Komoly munkáról tehát szó sem lehetett, mert azt sem tudtam, mit fogok csinálni másnap. A keresetem is csökkent. Az énekléshez nem volt már semmi kedvem.

Szomorúan vágyodtam vissza régi munkahelyemhez. Végre is nem bírtam tovább, s kértem visszahelyezésemet.

A mester topogott:

— Te fafejű! A történetek után majd nem vesznek vissza társaid a brigádba. Eredj, beszélj velük magad.

Messziről néztem régi esztergapadomat.

A brigád gyűlésére mentem.

Milyen fejmosást kaptam én ott.

— Most aztán embereld ám meg magadat.

Korán reggel, jóval a munka megkezdése előtt régi esztergapadom előtt álltam.

„Légy üdvözölve vasbarát. Bocsáss meg nekem... Hisz ismerheted az ember gyengeségét. De te más vagy! A te jellemed szilárd.

És megcirógattam egy száraz rongydarabbal.

Az esztergapad ragyogott, és ismét kedves volt és bizalmas. Barátságosan nevetett felém. Ez meghihatott.

„Ó barátom, hadd tisztogassalak meg egy kissé.“

Köztem és az esztergapadom közt meghitt a barátság.

KULTURKRÓNIKA

JOHN REED

(Író-portré, XX. század)

Írta: JOHN DOS PASSOS

John Reed tizenöt éve halott.

John Reed,

szülei, tekintélyes portlandi kereskedők, egyetemre keletre küldik, a Harvard egyetemre megy.

Reed vidám, kíváncsi fiú volt és mindenre szomjas. Egy férfinak sok mindent kell az életben szeretni és Reed férfi volt. Szerette a férfiakat, szerette a nőket, szerette az arisztokratikus lunchöt, szerette a jó angol prózát s a ködös éjjeleket, szeretett inni és verselni, szerette a vízisportot és a basebball-t, szavalókórusokat vezényelt és macskazenét, beszélt ósrégi klubok borostyán övezte fala előtt (nem éppen a legjobb klubok előtt, miután vére nem volt elég ritka a legjobb klubok számára) —

s a haldokló öszt, a legjobb angol prózát, a szélben lebegő lámpákat, a szilfák alatt a szürkületet, a legutolsó villamoskocsit, amely a Haymarket felől a Cambridport-i vak gyárucákon keresztül csilingelt, a részegeket, az „áldomást“, az auditóriumok bárgyú beszédeit —

Reed, közepette e világnak: Villon, aki a tanyáját keresi a Sullivan Street körüli olasz felhőkarcolókban —

Reed matróz volt egy állatszállító gőzösön, megakarta nézni a világot, kalandokra startolni, komikus történeteket mesélni, lázas estéket megélni a városokban, hallgatni a gyárszirenák ezerféle bőgését, asszonyok mágikus pillantását elfogni, Európát szagolni, Páris mint egy osztrigát benyelni, Reed!

Itt volt azonban Line Steffens, aki a kooperatívák áldását hirdette s gyér marxizmusát, mint a porcukrot szórta szét a tömeg fölött, és itt volt ama nyugati férfi, aki megakarta reformálni a mélységeket —

Reed a legjobban szeretett volna hordóban élni és verseket írni, de elment a meetingekre és az éhező emberek közé, nem tudott annyi sok éhező ember közt verseket írni.

Nem tanulta volna meg az iskolában kívülről a függetlenségi nyilatkozatot? Reed Nyugati volt és a szavai helyét álltak azért, amit jelentettek. Szelleme még friss volt Nyugattól s ha a Harvard-Club bárjában valami gazdag jampecnek valamit mondott, úgy helytállott azért, amit mondott a lába sarkától egész fésülhetetlen haja hullamáig.

Vére nem volt elég ritka a Harvard-Club, a holland Treat-Club s a nagyon tiszteletreméltó, de nagyon unalmas New-York-i Bohémia klub számára.

Reed vidám és kíváncsi volt és mindenre szomjas, és férfi. S egy férfinak sok mindent kell az életben szeretnie.

1913.

Felutazik Patersonba, hogy a sztrájkról írjon. Irt a felvonuló textil-munkásokról, akiket megverték s a sztrájk alkalmával letartóztatottokról —

mielőtt még tudta volna mi történt, ő maga is beállt a sorba, együtt menetelt velük, megverték és a börtönbe dobták —

a lap kezességét akart vállalni, Reed visszatartotta, még többet akart tanulni a sztrájkolók között a börtönben,

és tanult annyit, hogy megtudta, hogy valamit tenni kell az éhezõ emberekért.

A „Metropolitan Magazine“ elküldte Mexikóba,

a megbízás: írjon Panco Villa-ról.

Panco Villa megtanította írni és a kiégett hegyek, magas kaktuszok, páncélvonatok és zenekarok, amelyek apró tereken kékfátylú indiai lányokat táncra zenélnek,

és a véres por, a puska lövések zaja, a sivatag feletti iszonyú éj s a halk, barna peonok

éhezve, haldokolva, meggyilkolva a szabadságért,

a hazáért, a vízért, az iskolákért —

Mexikó megtanította írni.

Reed Nyugati volt s a szavai helyt álltak azért, amit jelentettek.

Kiűtött a háború — a hóvihár, amely kioltott az országban minden Diogenes-lámpást.

A jó emberek hadseregeket szerveztek és gépfegyverek után kiáltoztak. John Reed az utolsó volt a nagy haditudósítók törzséből, akik a cenzura számára forróvá tették a poklot s a bőrüket egy tudósításért kockára tették.

Ha megakarják tudni, hogy milyen volt a háború, akkor olvassák el Reed tudósításait

a német frontról,

a szerb visszavonulásról,

Szalonikiról,

a repedező cári birodalom lövészárkairól,

a titkos rendőrség nemzetközi maffiájáról,

a kulmi kazamatákról.

A Joffre-ék nem akarták beengedni Franciaországba, mert azt mondták, hogy Reed egy alkalommal Rheims előtt a német állásokba lopódzott és elsütött egy német tarackot, amely a „civilizáció szivére“ volt irányozva; mindezt azért, hogy a német legénységet szórakoztassa. De vajjon nem mindegy, hogy ki süti el a tarackot? Reed a fiúk közt volt, akiket a pokolba küldtek, a németek közt, a poilu-k közt, a muzsikok és bulgárok közt, minden nemzet frontmedvéi közt, a szalonikii kolera barakkok haldoklói közt

Reed

1917 októberében

a katonák és parasztok közt volt

Pétervárt —

„Tíz nap, amely megrengette a világot“,

Reed megírta minden idők számára!

Már nem Pancho Villáról írt, már nem a Harvard Club-ról.

már nem a Provincetown Players-ről, már nem terveket szőtt valamely antik színházról, már nem rimes prózát írt s valami jó haditudósító riportjait, akit valami blód mesével kiküldtek —
ez már nem tréfa volt,
ez komoly volt!

Delegátus,
vissza Amerikába, ítélet, Wilson, aki megtöltötte a börtönöket,
hamis utlevelek, beszédek, titkos dokumentumok, orvos a Vörös Keresztnél,
menekült egy szénszállító hajón, a Missisipin lefelé.
börtön Finnországban, minden papírját ellopják, már semmi kilátás az írásra, már semmi kilátás az életre, már semmiféle beszélgetés a kandalló előtt, a takaros kollégiumi ifjakkal —
a Harvard Clubban mindent elintellektualizálnak, hogy a világot elaltassák Pierpont Morgan miatt —
a világban már nincs tréfa
csak gépfegyvertűz és halál.
mérges gáz, éhség, tetvek, poloskák, kolera, tifusz,
már nincs a sebekre pólya, nincs chloroform, nincs aether,
ezrek halnak meg gennyben és vérben, elüszkösödött sebekben, csontszűben, nincs Vörös Kereszt, csak sárga kereszties gránátok és mindenütt kémek,
tankok az isten ellen!

A Smolny ablakai izzanak mint a folyékony acél,
a Smolnyban nem alszanak többé,
Smolny, a gigantikus üzem, huszonnégy órát dolgozik,
Smolny, az óriási száj, embereket nyel be, nemzeteket,
reményeket, ösztönzéseket, félelmet —
nyersanyagot
az új élet
cölöpei számára.

Egy férfinak sok mindent kell az életben szeretnie,
Reed Nyugati volt s a szavai helyt álltak azért, amit jelentettek.
Reed mindent az olvasztótégelybe dobott,
munka és szeretet —
munka és szeretet
forrasztják össze az új életet.

Irt, vállalt megbízatásokat, mindenütt kémek vették körül;
dolgozott,
még elesett.
Tífuszt kapott és meghalt Moszkvában.
Egyedül.
A Legnagyobb Téren égették el.

MOHOLY NAGY LÁSZLÓ NYILT LEVELE A NEMZETKÖZI OKTATÓFILM KIÁLLÍTÁS ZSURIJÉHEZ, Rómába. A nyílt levél, mely a filmiparhoz és mindazokhoz szól, akiknek érdeke a jó film fejlődése, napjaink elsőrendű dokumentumai közé tartozik, még ha érthető okokból csak a művészet, illetve az üzlet vonaláról is argumentál. A nyílt levelet, amit Moholy Nagy László készséggel bocsájtott rendelkezésünkre, alább teljes terjedelmében közöljük:

„A tárgyilagos szemlélet aggodalommal állapítja meg, hogy a világ filmtermelése évről-évre silányabb. A mai csúcstermelés alig elégíti ki a vidéket, ahol pedig minden mértékegység és tapasztalat nélkül még egyelőre örülnek a mozgó képeknek. Optikai és szellemi kultúrával rendelkező ember számára a mai film élvezhetetlen.

Ez a kritika nem csak a filmalkotás művészi oldalára érvényes, az egész filmipar veszedelemben van. Ezt igazolja a növekvő haszon nélküliség, a kétségbeesett kísérletek, a periférikus elemek tulsúlyba kerülése, a szigorúan filmmelless eszközök alkalmazása, a monstre-dekorációk, a sztárok halmozása, a töméntelen pénzt benyelő, filmmellessen sujték fölvásárlása, amelyek sohasem amortizálhatók: a film szilárd biztonsággal a szerencselovagok kezébe csuszlik vissza, ahonnan a kezdet után, amikor csupasz spekulációs objektumnak tekintették, végre kikerült.

Minden rossz oka a kísérletező filmalkotó, a szabad, független filmproducens kikapcsolása.

Tegnap még csapatostul voltak jelen valamennyi ország avantgardistái, — ma az egész terület sivár, mindent leborotváltak. Művészet azonban csak művészek által fejleszthető tovább s a művészet az alkalmazandó eszközök szuverén kezelését követeli. Minden műalkotás egyedül a művész felelőssége és uralkodó alapképzete révén nyeri veretét. Így van ez az építőművészetnél, a festészetnél, a szobrászatnál, a színháznál. A filmnél is így van. Másképp nem is lehet.

A film sajátosságából nő a kísérlet nehézsége, a jó filmalkotások éltető talaja, mert a filmhez termelési- és értékesítési-apparátus tartozik, amelynek a szervezete a kézírattól az előadáson, a kamerán, a hangon, rendezésen és vágáson keresztül a sajtó propagandáig, a kölcsönzésig és a színházparkig nyul. Az egykori vurstli mutatványból csak így lehetett világot átfogó üzlet.

Ennek az óriási apparátusnak gazdasági szövevényében a művészt oly' mellékesen kezelik, oly' kizárólag a kereskedelmi szempontokból itélik meg, hogy a filmművész jelentősége teljesen kiküszöbölődött. Szinte azt lehet mondani: a rendező büntetés terhe mellett kényszerül a filmművészetről lemondani. Számos rendező sorsa igazolja ezt. Az uralkodó termelési rendszerbe való besorozás folytán még a legjobb avantgardisták is, minden filmérdeklődő fájdalmas csalódására, átlagrendezőkké degradálódtak. Az ipar számára a független termelők kényelmetlené váltak. Az avantgarde létezése megsemmisítő kritikát jelentett a hivatalos termeléssel szemben. A kis művek vitalitása, a filmművészetben való hit nem hozott ugyan hegyeket mozgásba, az ipar számára azonban csattanó pofonokat jelentett. Az ipart ez ellentámadásra készítette anélkül, hogy az avantgardista törekvések egészséges elemeit s a művészi színvonal emelésének a kényszerét megértették volna. Elhatározó erővel jrtott ki az ipar mindent, ami az avantgardizmusra emlékeztetett. Az egészet betetőzte azután a hangosfilmtermelés szorosra fogott patent- és engedély-építménye s ezzel a „filmművészet“ végleges üzleti monopolizálása.

Az út a mechanizált üzlet számára ismét felszabadult. Az ipar győzött az egész vonalon.

Mindenki segítette: a törvényhozás, a kontingentálási rendszabályok és külföld-paragrafusok, a cenzura, a kölcsönzés, a színház-tulajdonosok és a rövidlátó kritikusok. Am a győzelem az ipar számára sokba került. A művészetet az üzlet miatt kellett agyonverni, a bumeráng azonban visszarepült és agyonütötte az üzletet. Az unalmas filmeket nem nézik meg az emberek, ellenére a filmhatalmassá-

gok forgalmi számításainak, akik elméletileg állapították meg, hogy ennyi és ennyi cent, penny, pfennig vagy sous átlag mozihelyár mellett minden felnőtt hetenként kétszer me egy a moziba.

A művész feje most, azok után a rugások után, amiket kapott, az üzletért is fájjon? Ismét igazolja magát s a kezéből kiütött szellemi fegyvereiért gazdasági érvekkel kolduljon?

Jól van! Megtesszük.

Most mi állítjuk fel a jövedelmezőségi számítást:

A film kulturája a néző kulturájával nőtt. A történelemben egyetlen hasonló folyamat sem állapítható meg az egyetemes, minden népet és földrészt magában foglaló kontrollt illetőleg valamely műfaj és annak fejlődésével kapcsolatban, mint a film esetében. Minden ember életében a számszerűleg nagy mozilátogatás miatt a legprimitívebb mozilátogató is képes a film felett kritikát gyakorolni, s a teremtői elemek minden ellanyhulását regisztrálni.

Mely irányból jöjjön azonban a teljesítmény, ha a művészt a teremtői folyamatból kikapcsolták?

Az avantgarde így nemcsak művészi, hanem egyidejűleg gazdasági szükségesség.

Minden, az avantgardistákat akadályozó korlátnak le kell hullania.

A független filmművészt minden privát ipari és hatósági támogatásban részesíteni kell.

Gyakorlatilag 1. az állam a) szüntesse be a cenzurát; b) alkotásai számára biztosítson adómentességet és c) teremtsen ösztöndíjakat. 2. Az ipar részéről rendelkezésre bocsájtandó: a) műterem, b) hang, c) anyag és d) a köcsönzők és színházak kötelező előadásai. 3. A művészi filmre való nevelés jóval a gyakorlati munka előtt vegye kezdetét. A kiöregedett művésziskolák tanterve revideálandó a) világosítási stúdiók berendezésével (műfény), b) fotó- és film-atelierek (kameratechnika) és c) dramaturgiai osztályok fölállításával.

Ezeknek a követeléseknek a megfogalmazása és az értük való harc ma keserűen szükséges, mert nemzedékünk a megelőző évszázad grandiózus technikai örökségét ma kezdi gyáván és talentum nélkül alkalmazni. Remélhetőleg ez a megállapítás legalább pár embert azokra a szellemi feladatokra emlékeztet, amelyeknek a megoldását a gondolkodó ember lelkiismerete teszi kötelezővé.

A DEMOKRÁCIA KRIZISE az a központi kérdés ma, amely körül még a polgári ideológusok is napjaink történeti-politikai kérdéseit koncentrálnak. Azok a polgári szociológusok, akik ellentétben a szociáldemokratákkal, elég objektívek ahhoz, hogy napjaink politikai és gazdasági kérdéseire az érintkezés távolságon belül nyuljanak, kivétel nélkül megegyeznek abban, hogy a tőkés rend értékeinek alappillérei veszedelemben forognak. Ez a vezető tétele pl. az angol Harold J. Laski Democracy in Crisis (Allen u. Unwinn London 1933) című könyvének is, mely a kapitalista demokrácia periódusára eső parlamentáris kormányformák értékével és jelentőségével foglalkozik. A könyv problémakörét az angol és amerikai demokrácia fejlődésének vizsgálata mentén göngyöli fel. Laski beösméri, hogy a nagy társadalmi nehézségeket mindinkább erőszakkal oldják meg. A parlament, ellentétben a „Victorian“ periódussal, már nem képes a konfliktusok belátással való megoldására. Valamikor pl. Angliában még olyan erős volt a kapitalizmus, hogy megtűrhetette a száműzött forradalmárok szervezeteit az országban, mivel ezek a rendszer alap-

ját nem veszélyeztethették. A kapitalizmus szilárdsága elsősorban a parlamentáris rendszer konszolidáltságában nyert kifejezést. Ez a szilárdság egybeesett a gazdasági terjeszkedéssel s valamennyi társadalmi osztály életszínvonalának az emelkedésével, minek következtében alapvető megegyezés uralkodott a politika vezető kérdéseit illetően a liberális és konzervatív pártok között. A reprezentatív államintézmények hanyatlásával szemben az ellenállás rendkívül nehéz, miután a választókat nem az észszerű megfontolás vezeti s a jelenlegi állampolitika komplikált kérdéseire nem értenek. A kapitalista demokrácia krízisét Laski lényegében a tekintély és a fegyelem válságának minősíti. A tekintély tiszteletnek ez a hiánya szerinte azzal magyarázható, hogy a tőkés társadalom alapját képező vezéreszmék hitelüket veszítették. Laski szerint a társadalom továbbfejlődése érdekében olyan új kísérletekre van szükség, amelyek lényegében a mai társadalom alapjait fenyegetik; ezekről viszont nem tételvezhető fel, hogy harc, és a mai rend szószólóinak segítségével nélkül megvalósíthatók.

Francesco Nitti: *La democrazia* (Felix Alcan Paris, 1933.) című könyvében a demokratikus kormányzati forma fejlődését kíséri végig az ókortól napjainkig, különös tekintettel az utolsó 150 év kormányzati formáira. Nitti szerint az autoritáris monarchia képlete már csak egész elszórtan fordul elő, míg a demokrácia mind szélesebb területeket hódít. Demokrácia alatt Nitti mindenesetre csak a demokrácia politikai formáját érti, s liberális felfogásához híven mindent kritizál, ami a mai társadalomban az egyéni szabadságot veszélyezteti. Kifejezésre jut ez azáltal is, hogy ebben a vonatkozásban csak két negációt ismer: a nacionalizmust és a szocializmust. Nitti különben a modern demokráciának szinte valamennyi problémáját érinti, könyve így bátran tekinthető a liberális szempontból írt állam- és társadalmi-problémák enciklopédiájának, ha a világos rendszerezés a témabőség miatt erősen is szenved.

A *The Modern State* (Allen u. Unwin London, 1933.) című gyűjteményes kiadvány a modern állam működését tárgyalja a 20. század elejétől. Leonard Woolf a demokrácia fogalmának megváltozására utal, ugyanakkor azonban a demokrácia eddig alkalmazott módszere mellett tesz vallomást. Eustace Percy a demokratikus és fasista államfelfogás szintézisére törekszik, s előnybe helyezi a korporációs államot. Webb azt a kérdést vizsgálja, hogy a demokrácia mennyiben szenved, különösen Kelet Európában a választójog ottani formái s a kisebbségekkel szemben elfoglalt álláspontok miatt. A kapitalizmus lényegének vizsgálatakor főleg annak tervszerűtlenségét emeli ki. Adams a parlamentarizmus csődjével foglalkozik, s megállapítja hogy Angliában, hiányai ellenére is, ez a legéletképesebb kormányzati forma.

J. L. Sneath: *La Démocratie en Dictateur* (Loghram Slaterus, Arnhem, 1933.) című írásában a demokratikus és a kollektív-szocialista államgondolatokat veszi éles elemzés alá. A szerző azt igyekszik bizonyítani, hogy a többségi elv a jelenlegi társadalomban nem juthat érvényre. A jelenlegi társadalomnak különben egyéb ellenmondásai is vannak. A jelenleg uralkodó vallási türelem például szerinte csak azért áll fenn, mert a polgári demokrácia már nem tud új átfogó vallási irányvonalat teremteni és így kénytelen elengedni a gyepelűt ezen a területen is. Éles kritikát gyakorol szerző a mai reformizmus felett, amely szerinte semmiben sem különbözik a polgári demokráciától. Ez a reformizmus szerinte forrongó életszakaszunkban feltétlenül

hajótörésre van ítélve. A reformizmus elméleti és gyakorlati semlegességét szembe állítja a kollektív állameszme ideológiájának az elmélethez való szigorú ragaszkodásával, mely a célszerű cselekvés egyetlen bázisa.

(Berlin)

Szeremley László

KOSZTOLÁNYI DEZSÓ NYELVUJITÁSA. Nemrégiben Kosztolányi Dezső az „idegen szavak kiirtása“, s a „helyes magyarság“ érdekében mozgalmat indított Magyarországon. A cikkek és a tanulmányok tömege, ami Kosztolányi nyomán megindult szinte azt a látszatot volt hivatva kelteni, hogy valami olyan mozgalomról van szó, amelyik a magyarságra ránehezedő válságban a „jobb jövő“ egyik komoly „előkészítője“. A cikkek, amik a budapesti sajtó nyomán Erdélyben is napvilágot láttak, kemény indulattal támadtak mindent, ami a magyar nyelvben „idegen“, s jó magyar szavakkal igyekeztek pótolni. Érdekes, hogy ezt a látszólag tisztán irodalmi és elméleti mozgalmat a legkülönbözőbb és a legellentéteesebb társadalmi rétegek örömmel fogadták. Az idegen szavak és kifejezések elleni hadjáratral egyidőben Magyarországon fellángolt a „névmagyarosítás“ mozgalma is, bizonyára ugyanazon társadalmi erők hatása alatt. (Hogy milyen eredménnyel, azt nem hivatásunk eldönteni. Lehet, hogy hamarosan eltűnnek a magyar közélet mezejéről azok a német és szláv családnevek, amelyek hangos magyarkodása, még díszmagyarban is, mindig gyanús volt. — minket azonban a „nemzeti szellem“ ez előretörése akkor sem fog megtéveszteni. A társadalom tanulmányozása egyebek közt megtanít pár nyelvészeti igazságra is s ezek közül nem a legutolsó az a „jelentéstan“-beli, hogy néha nyolc, tíz, sőt harminc különböző szó is „ugyanazt a lényeget“ takarhatja.) Az olyan társadalomban, ahol a lét elsősorú kérdései megoldást találtak, ott lehet, sőt kell is foglalkozni olyan kérdésekkel is, aminők ma Kosztolányi nyomán a magyar középosztály értelmiségét foglalkoztatják. A hajótörött végső vergődésben azonban nem Kant bölcselétéről fog töprengeni, hanem a tenger végtelen tükreán azt a deszkát fogja keresni, amely a megmenekülés egyetlen lehetőségét nyújtja számára. A gazdasági élet hajótöröttjeit (s ma ezek vannak ijesztő többségben!) nem a nyelv szépsége, hanem a kenyér hétköznapiasága érdekli: „életösztönük“ nem a szépség szavát, hanem „osztályhelyzetük“ parancsát követi.

Kosztolányinak és „nyelvmivelő“ társainak ma egyetlen és legfőbb gondja a „nyelv szellemétől idegen“ kifejezések kiirtása. Nagyon rokonszenves törekvés. Am amikor nyelvtisztogató munkájuk célkitűzéseiről beszélnek, miért feledkeznek meg következetesen azokról, akik elvégre a nyelvet beszélik? Miért hallgatják el pl. azt, hogy az, hogy ki hogyan használja anyanyelvét következmény, következménye rajta uralkodó, vele bánó (elbánó!) erőknek? Miért nem törődnek a nyelv alanyaival s ez alanyokat meghatározó világgal? Miért nem törődnek a parasztok, a munkások és a szegény tisztviselők beláthatatlan tömegével, amely már-már abba az állapotba kerül, hogy a megújított és „poraiból föltámadt“ anyanyelven kívül semmije sem lesz. Miért szakítják ki az összefüggések sorából csak a nyelvet? Nem gondol pl. Kosztolányi arra, hogy az a nyelv, amelynek ő kétségkívül oly nagy mestere, miért hal el a Dunántul magyar falvainak ajkán, a nagybirtok sötétlő árnyában?

Nem! Erre Kosztolányi nem gondol. És nem gondol a többi „nyelvmivelő“ sem. Érthető: nekik a nyelv csak „forma“, „művészet“,

„szépség“, kiszakított „elvontság“. „Írói lelkiismeretük“ tiltakozik az ellen, hogy az „írástudatlanok árulását“ követve a nyelv körüli egészbe tekintsenek és a szavak „szolozsmája“ mögött a társadalmi élet igazságait keressék. Pedig nem volna érdektelen ha egyszer Kosztolányi a „csillagos ég“ helyett, amit félszázados vénységére diadalmasan felfedezett és megénekelt, elvonultatná maga előtt azt a 12 millió embert is, akik jól-rosszul ezen a földtekén magyarul beszélnek. A zsellérek millióitól a nyomortanyák és Páris magyar „robotosainak“ nagy csapatáig bizonyára volna látnivalója és „ihletet“ adó témája is. És ha egyszer ezt a „fekete sereget“ elvonulni látná maga előtt és a „magyar fájdalom“ igazi hangjai tényleg eljutnának magas „elefántcsonttornya“ zárt falai mögé, akkor bizony a magyar nyelv 140 ezer szava se volna elegendő a látott magyar bajok kifejezésére és érzékeltetésére. Talán akkor rájönne arra, hogy kicsiszolt sorai és márványba öntött gondolatai mily nevetségesen szegények és semmitmondóak... Ezt a magábaszállást, az írói lelkiismeretnek ezt a felébredését azonban — őszintén szólva — mi már nem várjuk Kosztolányitól. Pedig ha igazán emberj és „nemzeti“ érzés hevitené, akkor a nyelvet beszélők jólétével törődne és nem a nyelvvel, amelyet azoknak a keveseknek jóvoltából, akik a „kevesek művészetét“ olvassák, kezdik már a Dunántúlon, s máshol is nem beszélni. Kosztolányi a formákat imádja és a művészet „örök szépségeinek“ oltárain áldoz miközben elfeledkezik, mert el akar feledkezni, a valóságról. Pedig művészet és tudomány csak valóságon, csak pozitív tudományon, társadalomszemléleten épülhet fel. Ez alól még a látszólag teljesen elméleti igazságokat valló nyelvészet sem kivétel. Tévedés u. i. a nyelvfejlődést önmagában nézni, s így mentesíteni a társadalomtól. A nyelv igazi megértése a társadalom fejlődésének vizsgálata nélkül lehetetlen s a legjobb akarattal sem fogadható el tudományos megállapításnak az, hogy pl. „Micsoda történet lappang minden szóban! Micsoda ódon nemesi családja lombosodik felette!“ Ez a két mondat bizony semmit sem mond. Erre a két szólamra még Szabó Dezső is azt mondaná, amit Horváth János könyvével kapcsolatban mondott: hogy az semmi más, mint — „levegőbe lényegtelenítés.“ A brassói Ágysz kiadásában megjelent Anyanyelvünk előszavában Kacsó Sándor öntudatlanul bár, de közelebb jár a valósághoz, amidőn ezt mondja: „műveltebb középosztályunk nyelve ma már szinte tolvajnyelv, amelyet a magyarság szélesebb rétegei egyáltalában nem, vagy csak nehezen érthetnek meg. A falusi földművelők és a városi tanult emberek magyar nyelve között máris olyan nagy különbség van, hogyha ezt a különbséget újabb idegen szavakkal és idegenszerűségekkel nagyobbítjuk a magyar nyelv rövidesen kettészakad s igazában csak a falusi földművesek tulajdona lesz, mert a városi réteg valamilyen kevert, össze-vissza nyelvet kotyvasztott össze magának.“

Kacsó Sándor nem mondja ki, de sejteti, hogy a nyelv a társadalmi együttélés és fejlődés eredménye. A nem-nyelvész, de szociológus Varga László már az igazságot tartalmazó lényegre mutat rá „Nyelv és társadalom“ c. cikkében (Korunk, 1934 ápr. szám), „A nyelvek fejlődését és sorsát a társadalmi viszonyok határozzák meg.“ Ha Kosztolányi a dolgokat gyökereikben nézné, úgy ő is ebből az igazságból indulna ki és észre venné azt, amit nyelvészeti érvelések nélkül is tudunk, hogy az idegenszerűségek gyakori használata, nálunk magyaroknál a polgárság osztályuralmának nyelvbéli kifejeződése. Minden uralkodóosztály igyekszik felsőbbrendűségét s az alatta levő osztályoktól való különbsége tudatát minden téren kifejezésre juttatni.

Ilyen önként adódó megkülönböztetési eszköz a nyelv. Ha Kosztolányi a magyar nyelv multjával behatóbban foglalkozna, úgy könnyen láthatná, hogy a mindenkori uralkodó rétegek irodalma és nyelve miben és hogyan különbözött a vele szembenálló osztályok irodalmától és nyelvétől. De ezt sem Kosztolányi, sem a magyar nyelvészek nagy része nem tette meg. Ezért nem látja Kosztolányi saját mozgalmának igazi lehetőségeit sem. A polgárság nyelvbeli idegenszerűségét kiirtani nem lehet, mert az a polgári alkatból fakad és így annak megszüntetése nélkül, elképzelhetetlen. A magyar nyelv megtisztulását és a „helyes magyarság“ diadalmaskodását nem Kosztolányitól és nem is a modern „nyelvmivelésért“ rajongó rétegektől várjuk. Ezen a téren is az utolsó szó azokat illeti, akiknek nagy tömege hiven őrzi a magyar nyelv „tisztaságát“, de a nyelvi „megújulást“ nem az „édes anyanyelv“ ódon nemesi családfájának „lombosodásától“ várja, hanem a Kosztolányi által észre nem vett, alapvetően döntő mozzanatok megváltozásától.

(Barssó)

Dezséri György

UJ MAGYAR SZINJÁTSZÁS. A hozzáértők tartják így, mint Kárpáti Aurél is a Nyugatban, hogy egy emberöltő előtt Márkus László egyik legjelentősebb kritikai irányítója volt az önmagát túlélt deklamáló színjátszás üres konvencionizmusa ellen indított küzdelemnek. Márkus László is részt vett a Thália Társaság mozgalmában, amelynek kísérleti színházát Benedek Marcell, Bánóczy László, Lukács György és Hevesi Sándor alapították még 1903-ban. Itt újra ismétlésekbe kell bocsátkoznunk és arról kell írni, amit emlékezve a régi Tháliáról, annyian elmondtak. Az egykori Thália játékszíne nyomán jutott polgárjoghoz a magyar játékszínen a realista-naturalista formanyelv, amely lehetőséget nyújtott az életteljes emberábrázoláshoz. Aki emlékezik még erre az átalakulásra, azok az akkori változást forradalminak értékelik.

Ez a színpadi forradalom valójában mélyebb ellentmondásokból robbant ki, mint a színpadi ábrázolás elavultsága. A színjátszás maga közvetítő művészet és nem lehet függetlenül tekinteni az irodalomtól, amelynek közvetítésére vállalkozik. A nagy átalakulás az irodalomban ment végbe, melyre a polgári társadalom életformáinak átváltozása kényszerítette. A romanticizmus úgy erőtlenedett el az irodalomban, ahogy a társadalom polgárosult. Az egyszerűen és természetesen ható életformák, a felmerült, új társadalmi problémák kifejezéshez jutottak az irodalomban. Ibsent már nem lehetett kőhurnusban játszani anélkül, hogy az nevetségessé ne vált volna. A polgár ott élt benne a társadalomban és erről a polgárról mindenki tudta, hogy nem deklamál. Az élet természetes nyelve kínálkozott fel a színpadra. Ez tört utat az irodalom forradalmi lendületével. A Thália kezdeményezőit az elkerülhetetlen szükségszerűség így vitte a színpadi forradalom felé. Erdemük, hogy megértették az idők követelményét és magukhoz ragadták a színpadi forradalom irányítását.

Harminc év telt el tán azóta és e három évtized alatt elöregedett az egykor forradalmi hang. Elavult lett, ami hajdan frissen hatott, konvencionális lett, ami valamikor újszerű volt. A társadalom kiöregedett formáit vetíti ki a vérszegény irodalom és az elaggott színpad. A társadalom mélyében új erők mozdulnak, az életszemlélet átalakul, az új irodalom új problémákat és más kifejezési formát keres. A színház és a színjátszás válságban van. De az új irodalom nem tudja elérni a színpadot. A színpad a társadalom fóruma és ott nem szólalhat

meg az a hang, amelyet az ellentétes erők repesztettek ki magukból. A feltörő társadalmi erő nyomán keletkező irodalom a színpad előtt megtorpanásra kényszerül. A színpad az elaggott, konvencionális életet uralja.

Márkus László látja a színpad reménytelen világát. Felcsatolja régi fringiját és hadba indul ellene. Tiszteletreméltó ez az örök fiatalság, amely őszülő fejjel is szembeszáll a konvencionalizmussal. Még tiszteletreméltóbb az, hogy olyan eredményekkel száll szembe, amelyeket ő harcolt ki, de érzi, hogy három évtized ezeket az eredményeket avulttá tette. De fájdalom, reménytelennek tetszik ez a harcos kiállítás. Márkus László nem figyel a társadalmi összefüggésekre, amelyek nélkül még színpadi eredményeket sem lehet elérni. Márkus olyan, mint a régi harcos és a régi győzelmes csatákra gondol. Bizony nem is volt akkor olyan nehéz győzni. A virágzó kapitalizmus és a szilárdan uralkodó feltört polgárság követelte a maga színházát akkor. Könnyű volt elsöpörni a régi színpadot, egy letűnő világ elerőtlenedett tükörképét. Most még itt van az a polgárság, makacsul tartja azt, amit egykor győzelmesen magához ragadott. A színpadot is, amit mai formájában sokban Márkus Lászlónak köszönhet. Ezt a színpadot még magának Márkus Lászlónak sem adja oda. Hát újra harcolni kellene érte. De hát kikkel harcolhat a Nemzeti Színház egykori direktora? Hol az az irodalom, amellyel át tudja törni a konok ellenállást?

Márkus László megkísérelte a lehetetlent. Megcsinálta újra a Tháliát. Fiatal színészekkel, akik tudnának beszélni az új idők nyelvén. Olyan rendezővel, aki erre meg tudná őket tanítani. A színpad azonban — már mondtuk — közvetítő művészet. Az Új Thália színpadát azonban most nem az irodalom teremtette meg. Csak Márkus László jószándéka. Nem forradalmi kényszer ragadta a fórumra. Csak forradalmi szándék. Forradalmat azonban nem lehet csinálni. Forradalom nincs tömegek nélkül, színház nincs irodalom nélkül. Márkus László mindezt elfelejtette. És feltúrta azt a kézírathalmazt, amelyet még a Nemzeti Színház részére gyűjtött egybe és kiemelt belőle egy színdarabot. Felkaai-Folkmann Ferenc B á b e l j é t. Kiemelt egy színdarabot, amely az előregedő kor világszemléletéből sarjadt, ha évszázadokkal utópisztikusan előre is néz. Ez volt az Új Thália forradalma.

Egy zseniális rendező kapta kézbe ezt a darabot: P a l a s o v s z k y Ödön. A zseniális azonban nem pótolhatja a társadalmi erők feltörő lendületét. Egyedül ő sem tudja forradalmasítani a színpadot. A német színpad forradalmi átalakulása is akkor ment végbe, amikor a társadalmi erjedés olyan író számára tudott utat törni, mint Toller, és Piscator rendezői zseniálisítása új fejezetet nyithatott a német színjátszás történetében. A gleichschaltolt német színpadra immár újra visszatérnek a régi színpadi formák és hiú kísérlet volna ma Németországban a színjátszás forradalmáról beszélni. Ugyanúgy nálunk is. Mi vár tehát egy olyan rendezőre, mint a mi Palasovszky? A kísérletezés hálátlan mestersége. Megteremteni az új játéktílust? Palasovszky szakít a naturalista-realista formanyelv kifejezési módszereivel, stilizált játéktípussal hangsúlyozza ki a színpadművészet különbözőségét az élet természetes érdektelenségével szemben, amely az eddigi színpadot ezzel a reális érdektelenséggel elsekélyesítette. Mást csinál, mint amit eddig a többi színpad csinált, egyéni játék helyett összjátékot is produkál, a színpadi mozgást művészi ritmussal élénkíti, de vajjon azzal, hogy ez másabb a réginél, kérdéses, hogy ható-

ereje nagyobb-e amazénál. A kimondott szó nem csupán a hang súlyánál, de értelme által is kell, hogy hasson. Palasovszkynak az a sorsa, mint annak a kürtösnek, akinek minden művészete és remek hangszere ellenére üres szólamokat kell játszani. Palasovszky széleskörű színpadismerete, rendezői eredetisége, ragyogó fantáziája és lángoló lelkesedése, művészi kulturája sem tud értelmet önteni a szavakba, amelyeket elébe raknak azzal, hogy kottázza hangra, elevenítse emberré és mozgítsa cselekménnyé. A leggyönyörűbb rakétával sem lehet országokat hódítani, bármekkorát durranak is. —

Egyszerű a végkövetkeztetés. Felülről lefelé, a színpadról a tömegek felé nem lehet megkezdeni a színpad forradalmát. A Felkai-Folkmannok színdarabjaiból még jakobinus sapkát sem lehet csinálni. Pedig az irodalmi szándék igazán nem vitatható el tőle. A színpad átalakításához azonban még az igazi irodalom is kevés. Nem csak igazi irodalom kell ehhez, hanem másfajta irodalom. Egyelőre hát meg kell elégednünk azzal, hogy tisztességes művészi szándékot láthatunk a színpadon és amidőn feltűnnek előttünk Palasovszky remekbefejezett színészei, azt a sziszifuszi munkát kell megcsodálnunk, amellyel élettelen anyagba igyekeznek lelket önteni.

(Budapest)

Ujvári László

KONJUNKTURA?? Már Amerikában is szerények... Már nem beszélnek rekordszámokban. Már nem beszélnek a termelés és az export hallatlan emelkedéséről. Ma már boldogok, ha a hanyatlás lassubbodását állapíthatják meg. S tényleg: ha a világkereskedelem a háború előtti viszonyokhoz képest „normálisan“ emelkedik, úgy 1933-ban 14 milliárd dollárral lett volna magasabb a forgalma mint 1929-ben. Valójában azonban 38 milliárddal volt kevesebb. Az Egyesült Államok 1933-beli külkereskedelme alig teszi az 1929. évi külkereskedelmi forgalom egyharmadát. Általában a világgazdaságon belül az áruforgalom szánalmas minimumra csökkent s a munka megoszlása a népek közt mindinkább hiu álommá foszlott. Valami változásról azonban a világ termelésében történhet beszámolás.

Franciaországban a termelés kiterjedése — nem az ingadozó pénzérték, hanem a szilárd tonnatartalom után számítva — 1929 és 1933 között 31 százalékkal esett vissza; 1933-ban azonban 12 százalékkal (a megelőző évekhez képest) emelkedett. A megfelelő számok Németország számára: minus 39 és plus 12; Svédország számára: minus 21 és plus 3; Anglia számára: minus 17 és plus 3 százalék. Japánban a depresszió mélypontját már 1932 első felében túlhaladta, Kanadában viszont ez a pillanat 1933 márciusában következett be. A legtöbb országban a viszonylagos javulás az utolsó évben folytatódott. A nagykereskedelmi árak 1933 folyamán mindenütt vagy emelkedtek, vagy pedig megszűlárdultak. Az 1930—32-es kiméretlen infláció utórezgései már csak Franciaországban s talán még Középeurópában érezhetők; különben ez a korszak múltban.

Számos államháztartás deficités gazdálkodása megszűnt; a legnagyobb államok azonban — mint az Egyesült Államok, Japán, Németország és Itália — még mindig nagy budget nehézségekkel küzdenek. Jellemző, hogy a tengeren túl a textil-, főleg pedig a gyapjuszövő-ipar kilátása; — ezek a még ma is legfontosabb fogyasztási iparok — nagyon kedvező megítélésben részesülnek. Ausztráliában a felvásárolt gyapju értékét az 1933—34-es szezonban körülbelül 58 millió font sterlingre becsülik. Ez az összeg csak 3 millióval kevesebb mint a prosperitás nagy (1927—1928) szezonjában. Viszont nem szabad

elfelejteni, hogy 1930—31 s az 1931—32-es szezonokban az ausztráliai gyapjueladások ára 27—30 millió font sterlingre redukálódtak. Bradfordban, a gyapju angliai világközpontján, tényleg hausse van. A bradfordi amerikai kivitel ötszöröse az 1931-es kivitelnek. A francia, német és japán megrendelések nyakra-főre érkeznek be s az amerikai tőkések minden pénzüket gyapjuba fektetik.

Az imperialista államok konszolidálódását jelentik ezek a tünetek? A konjunktura jelei ezek, avagy egy készülő háborúé?

A NÉMET KÖNYV. A német nemzeti átalakulás a német könyv számára rosszul ütött ki. A német könyvkereskedők közismert B ö r s e n b a t t - j a szerint az utolsó évek folyamán az új könyvek megjelenése, illetve a régebbiek új kiadása a következőképp alakult. 1930 januárjában 1155, 1931 januárjában 1073, 1932 januárjában 772, 1933 januárjában 741 s 1934 januárjában 630 könyv jelent meg. A számok szavakba való átfordítása azt jelenti, hogy a nemzeti szocialisták négy éven keresztül emelkedését a német könyvtermelés szakadatlan csökkenése kíséri. Kormányrajutásuk után egy esztendővel a német könyvtermelés szinte a fele annak, amennyi győzelmük első esztendejében volt.

Nem kevésbé jellemző a külföld elfordulása a mai Németország könyveitől. Német lapok egyre-másra panaszkodják, hogy Svédországban, Hollandiában, Középeurópában és a Balkánon mindinkább vesztí teret a német könyv. Ezeket a panaszokat igazolják azok a számok, amiket időnként a német vámhivatalok tesznek közzé a könyvkivitelről.

Jellemző, hogy a német könyvek térvesztését szervezeti uton próbálják jóvá tenni. A német kiadók szövetsége külön szervezetet alakított a könyvkivitel forszírozása érdekében. Nem nehéz megjósolni, hogy ennek az új szervnek a működése sem fog beválni, s a legkevésbé sem fogja tudni meggyőzni a külföldet arról, hogy Goebbels írói olvasásra érdemesek.

KISÉRTETEK A NAPON. Roosevelt Amerikájában ma ismét szabad büntetlenül alkoholtartalmú italokat inni. Ismét szabad olyan könyveket vásárolni és olvasni, amiknek a terjesztése a puritanizmus korszakában állítólagos „obszcén” tartalmuk miatt tilos volt. Olvasható többek közt a mai modernizált Amerikában Joyce Ulyssese is. A párisi Marianne egyik legutóbbi számában idézi Robert de Saint-Jean Woolsey bíró véleményezését, amelynek eredményeképp az Egyesült Államokban az Ulysses terjesztését engedélyezték.

A könyv bizonyos részei — írja a bíró különös jelentésében — az olvasóban a hánytatószer hatását idézik elő, de sohasem egy afrodisziákumét. Ami azokat a nyers kifejezéseket illeti, amiket Joyce használ, úgy ezek régi angol-szász eredetű szavak, amiket majdnem minden nő és férfi ismer. Kétségtelenül a szereplő személyek — teszi hozzá a bíró — kissé szabadosak, de nem szabad elfelejteni, hogy a regény cselekménye tavasszal történik. Az egyetlen szemrehányás, amit a bíró a szerzővel szemben tesz, az a könyv homályossága. Bizonyos jeleneteket Mister Woolsey jobban szeretett volna megérteni és több világosságot szeretett volna Leopold Bloom szobájában. Ezután a jelentés szószerint a következőképpen hangzik:

„Tekintettel arra, hogy arra vonatkozólag kértek tőlünk nyilatkozatot, vajjon az Ulysses „obszcén-könyv“-e, s hivatkozással az 1930-ban kelt Tariff-Act 19. tételének 1305. fejezetére s arra, hogy mi az

„obszcén“ szó alatt azt értjük, hogy „alkalmas arra, hogy az ösztönöket felizgassa, vagy pedig, hogy tisztátalan kívánságokat és gondolatokat támaszon“, magunkon és két barátunkon, akik teljesen normálisak s ahogy a franciák mondják az „átlag érzékiek“ kategóriájába tartoznak, az Ulysses olvasásának hatását kipróbáltuk. Mi említett kísérlet alatt és után, amely a legkomolyabb garanciák mellett, szabadon és lelkiismeretesen történt semmiféle értelemben sem izgatódtunk fel... Tekintettel erre alkalmasnak jelentjük ki az Ulysses az Egyesült Államokban való terjesztésre.“

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK

A FORRONGÓ SPANYOLORSZÁG

A spanyol köztársaságot 1931-ben nem csak a feudális monarchia megdöntése miatt hívták életre, hanem hogy lerombolják azt a feudális földrendszert, amely a monarchia alapját képezte. Spanyolországnak egy francia forradalomra volt szüksége. A köztársaság azonban nem csinált forradalmat. Ma már az a kérdés is, hogy monarchia-e vagy köztársaság, halott. A köztársasággal — látszólag — még a katolikusok is kibékültek, miután látják, hogy a köztársaságban is uralkodhatnak. A tartalom, amit a köztársasági hüvely takar, nem változott. A nép szociális forradalmat akart, de csak politikai forradalmat kapott.

Spanyolország legnagyobb, legkiáltóbb szükséglete az alapos, semmi előtt meg nem álló földreform. A köztársaság keletkezésekor a szocialisták s az Azana vezetése alatt álló liberálisok rendelkezéskor próbáltak változásokat eszközölni az agráriákban. A nagybirtokosok és a polgárság azonban megakadályozta őket. Erre Azana, aki 1931 októberétől 1933 szeptemberéig miniszterelnök volt s némelyek szerint még ma is Spanyolország legerősebb embere, egy földtörvény kidolgozásába kezdett. Másfél évig dolgoztak rajta — közben nem történt semmi. Amikor Azana ezt megemlítette előttem, alig tudtam egy gunyos mosolyt elnyomni a szám szélén. „Másfél év volt szükséges egy törvény megszerkesztésére?“ „Igen“, — válaszolta Azana. „Politikai és vallási ellenfeleink ellen kellett harcolni. A szociális kérdésekre nem jutott idő.“ E mindent eldöntő gazdasági kérdés megoldásában a szocialisták is csütörtököt mondtak. A köztársaság kétségtelenül írhat pár teljesítményt a javukra. Felemelték a földmunkások munkabérét, megakadályozták az olesó portugál munkaerő beözönlését. Largo Caballero munkaügyi miniszter azonban, aki a javításokat keresztülvitte (a spanyol szociáldemokrata párt vezére) bevalította előttem, hogy törvénye a falut csak ahhoz segítette, hogy átmenetileg jobban táplálkozik, de ahhoz már nem, hogy valami tartalékot gyűjtson fel magának, vagy hogy jobban öltözködjék vagy lakjék. S ezen kívül, tette hozzá, mindazt, amit teremtett, ma a jobboldaliak, akik novemberben az asszonyok és holtak szavazatával hatalomra kerültek, lerombolják. A birtokosok a munkabéreket könyörtelenül lenyomják és semmibe veszik a köztársaság munkavédelmi törvényeit. Még rosszabb, hogy óriási földterületek fekszenek ugaron, a birtokokat elhanyagolják, s mindezek következtében a falusi munkanélküliség óriási.

Minden spanyol rossz oka a halálra ítélt feudalizmus, amely azonban még mindig szívósan eleven. Spanyolországot régi birtoktörvénye szegény visszamaradt országgá teszi, s ha sok felmérhetetlenül gazdag szigettel is rendelkezik, egészében fejlődésképtelen. A köztársaság ebben a vonatkozásban nem hozott változást. A mezőgaz-

daság fejletlen, s ezért az ipar sem tud fejlődni. A falu éhező emberfőlösege egy részét a városokba dobja, a városok viszont nem tudják felszívni, ezért a számtalan koldus, a mindenütt jelenlevő cipőpuccolók s amaz ezek, akik az uccákon énekelnek s a napjukat azzal töltik, hogy a lutri jegyeit árulják. Sevillában minden második munkanélküli esik egy, aki dolgozik; a kormány nem fizet munkanélküli segélyt s nincs semmiféle szervezett magánsegélyezés.

Számos tény s a legtöbb magasrangu hivatalnok véleménye, akikkel beszéltem, arra a következtetésre készítetnek, hogy a spanyol polgárság nem akar és nem képes a körülményeken változtatni. A feudalizmust tulajdonképpen az iparnak kellene letörnie. A feudalizmus elszegényedett lakossága nem piac a kész árú számára. A Kerenszki uralom alatt az ukrainai ipari polgárság elküldte képviselőjét Kerenszkihez s ez az agrárkérdésnek a földosztással való megoldását kérte, mert akkor a kiskapitalista parasztok a legerősebb gátat jelentik a forradalommal szemben. Ez nagyon okos tanács volt. Kerenszki azonban a tanácsot nem tudta megfogadni, mert a nagybirtokosok rabja volt, s nem sajátíthatta ki azokat. Spanyolországban nem ad ilyen tanácsot az ipari polgárság. Sőt ellenkezőleg az ipari polgárság a konzervatív agráriusokkal együtt dolgozik a radikális baloldal ellen. Jelenleg az ipari polgárság és az agráriusok szövetsége van hatalmon. Ez a szövetség L e r r o u x miniszterelnököt, a közép szóvivőjét, ellenzőül használja. A választók tekintete elől, akik talán mégis nyugtalanul néznék azt a kormányt, amely a legkonokabb reakció-sokból és azokból áll, akik nemrég még a köztársaság ellen harcoltak. Lerroux rejti el őket. Természetesen ezek a köztársaságot üres szóvá teszik s helyüket mindenkép' törekednek megerősíteni az állami gépezetben és más sztrabégiai pontokon. Még az is lehetséges, hogy egy szép napon kiadják Lerroux útját, vagy pedig Lerroux olyan tehetetlen lesz, hogy már egy kis kabinet válság nyugtalanságát sem bírja ki. A jelenlegi kormány főfeladata a szocialisták távoltartása a hatalomtól. „Mi az agrárkérdést francia és orosz forradalom nélkül fogjuk megoldani” — mondotta egy katalán nagyiparos, aki a Cortez tagja.

Ebben a politikai helyzetben természetes, hogy nagyon sok spanyol republikánust elkeserít az a fejlődés, amit gyermekük, a köztársaság tett, s csalódásukban az erőszakos forradalom gondolatába menekülnek. A spanyol szocialisták közt a legnépszerűbb beszélgetési téma ma a fenyegető polgárháború. A szocialisták azonban és az Azana körüli mérsékelték csak maguknak tehetnek szemrehányást. Mert a forradalom választás eredménye volt, azt hitték, hogy demokratikus eszközökkel a társadalmi rend is forradalmasítható. A tapasztalat azonban bebizonyította, hogy könnyebb volt a királyt elűzni az országból, mint a föld bérőit fékentartani. A szocialisták nagyon sokat megbántak! Némelyek úgy vélik, hogy 1931 május 11-e és 14-e között, amidőn a parasztok és munkások templomokat és kolostorokat égettek föl s a polgárság és az államhatalom passzive nézte őket, fel lehetett volna osztani a földet s valódi forradalmat csinálni. A szocialisták azonban megmámorosodtak a legalitástól, s lefékeztek a forradalom irányát. A reakció ellen 1932 augusztusában még nagyobb népmozgalmat váltott ki a monarchista S a n j u r j o tábornok lázadása. Azana az akkori forradalmi lendületet a grandok földbirtokának elkobzására használta föl. Tényleg azonban csak pár földbirtokot koboztak el s ezek közül sem parcelláztak föl egyetlen egyet sem. Összevéve tízezret sem tesz ki azoknak a parasztnak a száma, akik közt a köztársaság földet osztott ki. Ehhez ugyanis pénz is kell. A

parasztokat állatokkal, géppel kell ellátni s ezt Azana kormánya s a szocialisták nem tudták előteremteni. A szocialisták azt hozzák fel védelmükre, hogy ők annak idején gyengék voltak. Akkoriban azonban a kezükben volt az államgépezet s annak kényszereszköze a rendelkezésükre állt. Alig becsülhető túl, hogy mit jelent a kormányt képezni, avagy a kormányban képviselve lenni. Ha a szocialisták megkísérlik, amit nyilvánvalóan terveznek: a szociális targonca felborítását, úgy ez most végtelenül nagyobb erőfeszítésbe és sokkal több vérbe kerül.

Ma a spanyol szocialisták „a remények válság napjait“ élik, ahogy ezt Fernando de los Rios, a régebbi szocialista külügyminiszter mondta. A monarchia alatt véleménye szerint jobb volt. Akkoriban az emberek a köztársaságban reménykedtek. Most meg van a köztársaság és csalódtak. De los Rios maga, aki tulajdonképpen tudós és tanár, természeténél fogva szelid és liberális, súlyos belső harcok után letért a demokrácia útjáról s a leghevesebb forradalmárok közé csatlakozott. Dr. Pedrosa, a népszövetségi spanyol delegáció tagja hasonló utat tett meg. Spanyolországban ma az egész szocialista párt végérvényesen a forradalomhoz pártolt. Vezértük, Caballero mondotta, hogy mint kisebbség, már sohasem fognak a kormányba lépni. „S ha egy választás alkalmával a szavazatok többségét kapjuk“, — folytatta — „úgy a polgárság valószínűleg erőszakkal fogja megkísérelni a kormányból való eltávolításunkat.“ Ezért, — fejtette ki a véleményét — a jövőben a szocialisták valószínűleg bojkottálják a választási urnákat. A hatalomra vezető egyetlen út, szerinte, a polgárháború. Egy olyan párt számára, amely 1933 szeptemberében még miniszteri tárcákkal bírt ez nagyon gyors ideológiai átalakulást jelent. A szocialisták, ha bátortalanul is, de mindinkább tanácsok szervezésére törekednek. A reformista sajtó már egyáltalán nem támadja a baloldaliakat. A második Internacionálét nem veszik komolyan. A bécsi ágyúk megtanították őket, hogy még az öntudatos munkásréteg sem áll a csatasorba, ha vezetőik hosszan és gyakran áztatják őket. A városi- és falusi-lakosság minden bizalmát elvesztette a választásokban és a demokráta pártok ígérétében. A baloldali szocialisták ebben az évben nagy tért nyertek. Jelenleg Caballero tárgyal velük és pénzeli őket.

Am a jobboldaliak is tanultak a bécsi eseményekből. Mindenekelőtt felbátorodtak. Az agráriusok jelenleg ifjúsági egyesületeiket szervezik, amelyek később talán fasiszták lesznek, (az egyetemek hallgatói a nemzeti szocializmus felé hajlanak) s a falvakban „munkaközösségeket“ állítanak fel, amelyek a szocialista szakszervezetekkel vannak hivatva vetélkedni. Caballero is bevallja, hogy a jobboldaliak a kormányban, s ezért általában a vidéken is, megerősödtek. Részben Azana taktikája, s részben az Európaszerte mutatkozó általános politikai törekvések következményeképp a középpártok, amelyek a jobb- és bal-oldal közti összeütközést enyhíthetik, mindinkább veszítik jelentőségüket. A spanyol politikai élet polarizálódása gyorsan halad. Ma már szembenállnak egymással s mindkét fél fegyverekre és golyókra gondol.

Szocialisták és külföldiek mesélik, hogy a póstahivatalok s minden kormányépület gépfegyverfészkekkel van tele, amelyek állandóriadókészültségben állnak. A hadsereg nem egész megbízható, mivel a katonakötelesek tudják, hogy milyen nyomoruságosan él a családjuk, s ezért a hadsereget a háttérben tartják. A fegyverek a kaszárnyákban zár alatt vannak. Mesélik, hogy egyes altisztek a munkásokat titkon uccaj harcra képezik ki. Az igazi erő, amire a jobboldal támaszkodik a Guardia Civile. Ennek az ereje 35 ezer, szokat-

lanul jól fizetett ember, akik az egész ország területére vannak elosztva. A Guardia Civile többnyire javakorbeli férfi tagjai már nem tudnak elég gyorsan szaladni, de jó lövők, s ezzel a képességükkel élnek is. A parasztokban és a kézművesekben keserű gyűlölet lobog ezzel az ellenforradalmi alakulattal szemben s egy polgárháború alkalmával ezek kaszányái, s a hozzájuk csatlakozó rohamcsapatok — amiket a köztársaság állított fel — bizonyára első célpontjai lesznek a bombavetőknak és gyújtógatóknak. A gyűlölet azonban nem nagyobb mint a félelem. Nagyon sok helyen, ahol a parasztok a birtokok földjét elfoglalták, megjelent a Guardia Civile, megölt pár embert, hogy a békességet helyreállítsa s a földet visszaadta eredeti tulajdonosának. A parasztok, akiket megkérdeztem, hogy miért nem veszik el egyszerűen a földet, ezzel a kétszóval válaszoltak: „Guardia Civile“. Ezért lehetséges, hogy a parasztok nem mernek föllázadni mielőtt a forradalom nem győz a városokban. A szocialistáknak viszont az a véleménye, hogy a kormány és a Guardia Civile nem tud ellenállni egy területileg széles fölkelés esetében. A csapatai kicsinyek. Bécs egyetlen egy égő pont volt, Spanyolországban viszont mindenütt vannak forradalmi elemek s a falu nem reakciós mint Ausztriában.

A szocialisták minden létező irodalmat fölfaltak, amely az általános tudományával foglalkozik. Még Malaparte értéktelen könyvéről sem feledkeztek meg. Caballero is elolvasott minden fontos idevágó könyvet. Kétségtelenül nélkülözhetetlen ez az előkészület, de a fegyverek is fontosak. Véleményem szerint a spanyol forradalmároknak kevés van ebből s a pénzüik is kevés. A fegyelmük is sok kívánnivalót hagy maga után. Az egész forradalmi fordulat még nagyon is új. A tömeg kétségtelenül hallott a forradalomról, de még nem ment át a vérébe. Nagyon sokan vannak, viszont, akik nem is tudnak róla. A szocialista párt valójában eddig még nem közölte forradalmi földprogramját s a parasztokat, akiket régebben az orruknál fogva vezettek előbb meg kell győzniök, mielőtt azok a Guardia Civile fegyvertűzésnek kiteszik magukat. Ennek ellenére a szocialisták úgy beszélnek, mintha a polgárháború minden nap kitörhetne egész bizonyos, hogy a legközelebbi hónapokban kitör. Bécs megtanította őket, hogy egy szocialista párt olyan sokáig várhat, amíg elkészül. Másrészt Gil Robles, az agráriusok vezére, kiprovokálhatja a harcot, mielőtt a szocialisták arra egészen felkészültek. Gil Robles talán közvetve vagy közvetlenül megszerezheti az anarchista-szindikalisták segítségét, akik Spanyolországban még mindig erősek s egy szocialista siker számára a legnagyobb akadályt jelenthetik.

Közben egyre több a sztrájk. Pár győzelemmel végződik, pár sikertelenül. A gyilkosságok napirenden. Az utcákon fasiszták és antifasiszták verekednek, mint a Hitler előtti Németországban. A reakció kormánya ugyanazokkal az eszközökkel, amelyekkel Azana és a szocialisták a szocialista ifjúsági szervezeteket megteremtették, felosztatja azokat. Baloldali lapokat szüntetik meg s a szakszervezetek munkáját akadályozzák. A tengerészet legénységét sztrájktevőknek használják föl. A köztársaság már semmiben sem hasonlít ahhoz a tökéletes társadalomhoz, amelyről az idealisták hosszú éveken keresztül álmodoztak.

A kormány követői úgy vélik, hogy minden forradalmi kísérletet le tudnak verni. A szocialisták viszont megvannak győződve, hogy mozgalmukat csak a harc mentheti meg a szégyenteljes bukástól. És számítanak a győzelemre. De ők is készek a vereségre. (s. r.)

S Z E M L E

A REGÉNY FORMÁJA I. D. PASSOSNÁL

I. Dos Passos kétségtelenül az első helyen áll a mai Amerika irodalmában. U. Sinclair minden tehetsége és jószándéka ellenére igen gyakran téved valami gicceses romantikába, mely sérti a kényesebb ízlésű olvasót. Sinclair Lewis megírta a feledhetetlen Babbitot és Arrowsmithet, de egyéb műveiben közeljár a ponyva határához, ha az ő ponyvája a legmesteribb, legvirtuózabb ponyva is. (Ponyva alatt az élet hazug, vagy felületes és olesó eszközökkel való ábrázolását értem.) Dreiser nagy író, de száraz, hosszadalmas, humortalan, tulszobjektív és — unalmas, valljuk be őszintén, unalmas az ő impozáns nagyságában. Dos Passos leküzdte az amerikai ponyvát. Célkitűzése nagyszabású: az amerikai élet tárgyvilágos kifejezése, ugyanakkor propaganda a szocializmus világnézete mellett, magasabb eszközökkel mint a sinclairi propaganda, vagyis a legmodernebb művészi technikával.

A 42. szélességi fok című regényében (Kosmos, Bpest, 1934.) ezt a célkitűzését megvalósította és ezzel új regényformát alkotot, a Dos Passosi regényformát. És e formával nemcsak amerikai társait haladta meg, hanem az európai regényírók legmodernebb képviselőjét s egyben mesterét, Joyce-ot is. Kétségtelenül meglátszik rajta Joyce hatása. De nehéz volna megmondani miben, annyira erős egyéniségbe asszimilálta ezt a hatást. Joyce Ulyssese formakísérlet, de a nagyközönség számára hozzáférhetetlen. Az emberi lélek mikroszkópikus vizsgálata válogató szempontok, határozott állásfoglalás nélkül. Csupa szemlélődés, formákkal való bűvészi játék. Jelentősége — mert hatalmas jelensége van — inkább irodalomtörténeti és iráspedagógiai, mint irodalmi. Dos Passos magábaolvasztotta Joyce ábrázolási módját, de aktív, harcoss természete nem tűrte benne a csak szemléleti elemeket. Nem a pillanatokat tartotta fontosnak, hanem a fejlődést, az egyén életének ütemét, háttérben a világtörténelemmel. Szinte kegyeletképpen mestere iránt regényének egyes fejezetei közt „Camera eye“, (fotószem) felirattal pillanatfelvételeket ad a maga, vagy mások életéből, agyműködéséből, emlékezéseiből, de ezek a pillanatfelvételek már az ő egyéni, saját koncepciójának alkotó elemei lettek.

Miben áll a Dos Passos-féle regénykoncepció? Miért robbantotta szét az eddigi regényformát?

Életünk ma nyugtalan, dinamikus. A társadalmi és történelmi erők brutálisan érvényesülnek és teljesen ki vagyunk nekik szolgáltatva. Az élet „hősei“ s így a regényhősök is nem fejlődnek zavartalanul, nem haladhatnak letaposott, szokott és banális utakon, mint pl. a sztatikusabb múlt század polgárai. Az író ily körülmények közt nem figyelhet csupán egyes kiszemelt emberek életére. A történelem nem lehet háttér az eddigi értelemben, mert percről-percre surolja életünket rádión, ujságokon, filmekben, esődökön és háborúkon át. Szinte már nem is mi élünk, csak a politika és gazdaság, s a mai társadalom feneketlenül bonyolult szerkezete. Ezt hangsúlyozza ki Dos Passos a maga hirszalagjával (Newsreel), amely a film-világhíradóra emlékeztet s amelyen az egyes fejezetek között szerelmes-

versek, laptudósítások, énekek, szenzációk jelzik az igazi háttérrel, a kor lüktetését. Mintha valaki egy hónapi ujságszámon keresztülfutna s lejegyezné, ami szemébe ragadt.

De Dos Passos nemcsak a történelemtől való függésünk kihangsúlyozását tartja fontosnak. A történelem és a kisember között a történelem reprezentatív manjei: a nagyemberek foglalnak helyet. Az író, aki a lehetetlenre: az élet teljes ábrázolására nem törekedhetik, megalkuszik s az élet teljes sejtését akarja elérni regényének formájával — s ehhez nélkülözhetetlenek a „nagy kutyák“. A hirszalagok után tehát portrékat ad Dos Passos. Ezek a portrék önmagukban is megállják a helyüket és egytől-egyig kis remekek. Legközelebb állnak a balladához. Valóban, a legtöbb „tragédia“, és majdnem „dalban“, mert numerózus, fordultatos, tömör és ritmikus prózában elbeszélve. Kik ezeknek az arcképeknek a modelljei? Munkásvezérek, kapitalisták, felfedezők, Bill Heywood, az I. W. W. egyik alapítója (vajjon miért jelzi az I. W. W.-t a fordító következetesen I. V.-vel?)

„Cukorbeteg volt, elnyűtte az élet és a rabság, Oroszország munkásközársaság lett közben, odamenekült és ott halt meg pár év után. Összetört nagy testét elégették, hamvát a Kreml falai őrzik.“

Vagy Debs, a vasutasvezér, s az amerikai munkások első elnökjelöltje. Ennek a portrénak utolsó szavait is idézzük: ...ilyeneket mondott:

Míg van elnyomott osztály én hozzátartozom, míg van bünöző réteg, én hozzátartozom, míg van, aki börtönben senyed én nem vagyok szabad.“

Legújabb könyvében, az 1919-ben, melyben a 42 irányát folytatja, többek között John Reedről ír hasonló portrét.*

Ezek a portrék őszinte kristálytisztaságú és művészi páthoszuokkal, szenvedélyes állásfoglalásukkal a legelső szocialista írók közé emelik Dos Passost. Ír még Edisonról, Stefnmetzről, Lafoletteről, a rokon-szenves és puritán farmervezérrel s a zavarosszemű Keith vasutas-királyról. (Természetes, ezek a portrék mind élet- és fejlődésportrék, az alakok jellemét irodalmi módon — vagyis történetileg fejti ki.)

A hirszalagon és portrén kívül még a fentebb említett pillanatfelvételek ékelődnek az egyes fejezetek közé. Mintha az író alanyiságát akarná sejtetni, mint az ábrázolt élet és életábrázolás egyik alkotó elemét. Az Ulysses utolsó fejezetének stílusában villannak meg a képek, emlékek, nosztalgikák és kéjérzések. Azt mondhatnánk, hogy a „Fotószem“ felső hirszalag s azt fejezi ki, hogy a szem, mely a világhíradót, a portrékat és regényt látja, maga is él, szenved, gondolkodik és emlékezik. Ember.

S végül — a regény. Regény? Csak azért nevezzük annak, mert nincs más szavunk rá. Dos Passos regénye egyidejűleg párhuzamosan történő életek ábrázolása. Az egyes részek fölött az illető regényhős neve áll címként. Nem is mind ismerik egymást, vagy ha találkoznak, véletlenség. A szokott mese-egység helyett más mese-egység jön így létre. Nincs főhős és főprobléma. Egyáltalában nincs probléma. Maga az élet folyása érdekli és ezt írja. Nem akar valami nagy jelenetbe, vagy bonyodalomba kilyukadni. Nincs témája, csak emberei vannak. S ezek az emberek: a nyomdász és szocialista Mac, J. W. a karrierista és tőkés-ügynök, Eleanor Stoddard a snob és tulérezékeny aggszűz, és Janney Williams gépirókisasszony nyugtalanok, szeretetre éhezők, nagyon nagyon — magányosak s mind

* L. jelen számunk 374. oldalán.

a háborúban lyukadnak. Dos Passos száraz és monoton recitálása az idő tragikumát érezteti. Nem hangsúlyoz itt ki semmit. Mac elveszti legjobb barátját: „Ike Hallt sose látta többé.“ Ennyi az egész. A hozzátartozók halála, börtön, tönkremenés, háború gyors egymásutánban. Alig érnek rá busulni, vagy örülni. A kényeskedő Janney Williams tengerészöccse, Joe (az 1919 főhőse) hazajön újtjáról és felhívja Janneyt. Ez szégyelné társasága előtt és azt telefonálja nem ér rá. Másnap beszélgetésükből megtudjuk, hogy Joe leitta magát. Néhány szóval sejteti csak Dos Passos Joe minden nosztalgiáját, szomorú vágyódását. Hősei csavarognak, utaznak, kalandoznak. Szinte furcsa a mi európai énünknek, hogy folyton történik velük valami. Az idő zaklatja, hajszolja őket. Felemelkedni a népből. Vagy felemelkedni a néppel együtt. Karrier vagy osztályharc. Erotika vagy önfeláldozás. Ezek fő konfliktusaik, de ezeket sem ők maguk oldják meg, hanem az események. Lélekelemzésre nincs idő. Az élet maga sem igen bajlódik már az egyes emberek lelkének kielemzésével. Dobálja, veti, emészti őket s nem törődik a lelkükkel. S fanatikus munkások arcát látjuk közben megvillanni. Ők a nyugodtabb, emberibb jövő kovászai, a ma kaotikus piszkából a világosság felé emelik arcukat.

Dos Passos nem szatirikus. Nagyon komolyan veszi az életet és hogy tulságosan ne sebezze és hogy mégis művész maradhasson, fölényeskedő tárgyilagosságba menekül. Minden alak körül a sors, világ-szemlélet, szempontok különböző atmoszféráját árasztja. S bár a munkásokkal rokonszenvez a tőkésben is meglátja a „sors áldozatát.“ Könyve hívogató szó a szebb élet felé. Az egész mögött az író tragikus pátoaszát érezzük, aki az élet meztelenségén, az egyén tehetetlenségén gyötrődik, a szocializmust szomjuhozza s egy kifinomult, kiművelt emberség tökéletes művészetével a szocializmust szolgálja is.

(Budapest)

Györkös Ferenc

MI LETT VELED EMBERKE? Fallada emberkéje korproduktum. A regény sorsa emberke sorsa. A címlapot az első kiadáshoz még George Grosz rajzolta: a vonalakból emberke szürke bérkaszárnys valósága szaglott. De jött Hitler és emberke új pelenkát, új címlapot kapott: apa-mama német büszkesége lett, német honfireklám. Most már bátran lefordíthatták magyarra: Mussolini is hive a gyerekszaprodásnak. Mi lehetett ezekután még emberkéből? Zenés filmoperett, ahol minden szép és minden jó, ahol táncos angyalkák ugrálják körül emberkét és éneklük: „Kleiner Mann was nun?“ Hitler Falladát emberkéjével együtt a saját képére formálta, de ezt a változást már Fallada nem jegyezheti. Emberke mai valóságát Werner T ürk dokumentálja (Kleiner Mann in Uniform. — M. Kacha Verlag, Prag). A regény csinadrattával kezdődik és hőse egy Rudi nevezetű postás. Fiaatal ember, akit először izgat fel a nő, akit szexuális vágyak és egyéb hangulatok rángatnak ide-oda, akit külsőségek kötnek le, egy ember, akinek nincs akarata, állásfoglalása, Lenne kommunista is, de ugyanúgy lehetne más is, ahogy a nő, ahogy a hangulat, vagy a helyzet éppen kívánja. A „marxistáknál“ még futárszolgálatot is teljesít, csak hogy imponáljon a nőnek, de amikor végignéz egy uniformis zenés náci felvonulást, akkor hirtelen kikristályosodik vágya és ítélete: „hiába, uniformis nélkül az ilyesmi nem hat... a munkások menetében asszonyok is vannak, mit keresnek ott asszonyok... Csak a náci tudnak valamit, az ő felvonulásaikban van igazi ruck-zuck.“ És ezzel el is dőlt emberke sorsa: az uniformis elvégezte munkáját, a hitleri patkányfogók tudják, hogy milyen nótát kell fújni,

hogy ruck-zuck jöjjön emberkébe. Amikor az igazi nő, a finom Emma aztán azt kívánja, hogy ő is bujjon ilyen uniformisba, akkor Rudinknak már nem sok biztatás kell és SA ember lesz. A regény vége: államszubszencionálta kollektív esküvői szertartás: harminc SA pár egyszerre tömegesen az oltár előtt. Orgona bűg és Heil zug. „Rudit még soha így nem ünnepelték, ilyen mámoritón, ilyen boldogságba ringatón. És ha Rudi nem viseltetne oly nagy tisztelettel a Führer iránt, akkor egy pillanatra azt hitte volna, hogy ő most Hitler Adolf“. A regény egy giccslevelezőlap valósága. De valóság. A trafikok divatból kiment szentimentáliái, a színes, fényes képeslapok átmentődtek egyetlen hazug szépségnek a fasiszta sötétségbe. Giccsvalóság és John Heartfield konzseniálisan egy ilyen szerelemtől ömlengő SA párt ábrázoló levelezőlapot használt fel címlapnak: emberke új valóságát, vonalakat, amiket már nem George Grosz rajzol, de amit így ilyen képeslapszériában a hitleri élet vetél. Türk mindennél hasznosabb munkát végzett regényével. Megmutatta, megérintette a náci mozgalom tömegbázisát: a kispolgárt, akít a fasizmus az illuziók szférájába emelt és uniformisba öltöztetett, hogy így mindennél biztosabb és megbízhatóbb ágyutöltelékké változtassa. Emberke ma az ágyutöltelék valóságát jelenti.

Emberke, szegényes, éhesen, üldözötten, éhesen és elnémuulttan, fertőzötten és emlékerhesen: a berlini bérkaszárnya változatlan világa a maga mindennapi szürkeségében és gyerektragédiába csúcsosodva: Bernard Brentano novellái (Berliner Novellen, Oprecht & Helbling, Zürich) csodás élességgel hozzák eléink ezt a mai berlini valóságot. Azaz csak egyik novellája, mely annyira dokumentum, hogy bátran odaállítható híres műve, Der Beginn der Barbarei in Deutschland mellé. Emberke hétéves élete és halála oly megdöbbenő realitással van felvázolva, hogy ez tényleg csak egyszer sikerülhet novellában egy publicistának. A kis Rudi élete, aki apját nem ismeri, aki csak piszkot, éhséget, veszekedést és prostitúciót lát maga körül, aki hét éves korában többet tud, mint más husz éves korában, aki ösztönösen huzódik el mindentől, ami náci, aki nevelőapjával egy szövetségben tudja magát és meghal. Meghal, amikor új apjának akar segíteni kézigránátokat náci elöl rejtegetni. Meghal, mert megbotlik és a gránát a kezében robban. De mert a közelben ép' náci csapatok gyakorlatoztak, az újságok merényletről irnak és a hétpróbás náci szerkesztők tajtékot turva tüzelnek a vörös veszedelem ellen. Kár, hogy a másik két novella gyengíti a könyv nagy értékét. Clément Moreau fametszetei, a címlapképtől eltekintve, sem mondhatók konzseniális alkotásnak.

Werner Türk giccses levelezőlappal dokumentál, Brentano a szürke valósággal; Walter Rode, a híres bécsi védőügyvéd — káromkodással. Pamflettje: Deutschland ist Caliban (Európa Verlag, Zürich) alaposan leszedi a szenteltvizet Hitler Németországról. Heves, tüzes, egymást tullicitáló mondatok állnak össze és indulnak támadásra a legnagyobb hazugság ellen, mely ma mégis a legteljesebb valóság. „Életünk a hazugság állandó extázisa... Nem a világot akarták megjavítani, de a javíthatatlan világ birtokosai akartak lenni. A „nemzeti“ forradalom nem az ellenzók lázadása, de az irigység műve... A nemzeti szocialisták minden típust maguk köré gyűjtöttek, akik kivágytak a kultúrából, vagy akiket a történelem folyamán sem a kereszténység, sem a kultúra szelleme meg nem érintett.“ Türk emberkéje postás, Anton Kuh pedig azt mondta egyszer, hogy a hitlerizmus a postahivatalnok diktatúrája. Ezt a postahivatal-

nok elméletet fejt ki aztán Rode: Ez a diktatura azoké, akik proletársorban voltak, de akiknek derogált a proletár. Ez a „verschämter Proletarier“ bujt most uniformisba: „Egy kispolgárurolom porosz változatban és német alapossággal százszázalékos borzalmat és brutalitást jelent. A postahivatalnok diktaturája a buta fickó diktaturája, aki nem akarja, hogy becsapják és akit mégis mindig az orránál fogva vezetnek. Walter Rode könyvének hibája, hogy egyoldalúan csak ezt a kispolgári szektort világítja meg és nem reflektorozza azokat, akik ezt a kispolgárdiktaturát az orránál fogva vezeték. A mai Németországot nem lehet elintézni a tántorgó jobbra-balra csapkodó Calibánnal, aki nem hagyja magát zavartatni, aki süket és csak az orráig lát. A drótfigurarángatók, a Calibánt dühbegurítók jól tudják, hogy mit és miért csinálnak. Céljaik pozitívan kalkulált akarások. Ezt is fel kellett volna fedni, így lett volna igazi váddokumentum és nemcsak pamflett, nemcsak pergőtűz az egyik frontszakaszra, az ágyútöltelékek, az emberkéek első vonalára. Ha nincs, aki a háttéri állásokat, a kényelmes fedezékeket lövi, ha nincsenek messzehordó ágyuik, akkor hiába a pamflett zárótűze.

Csodálkozunk az uniformis mai szuggeráló hatalmán, emberke illuziómámorán, posztharácsoló mohóságán és elfelejtjük, hogy volt egy „marxista“ párt, mely ugyanígy és ugyanezt csinálta. Rudolf Olden vitairata: *Warum versagten die Marxisten?* (Streitschriften des Europäischen Merkur, Paris) a német szociáldemokraták bűneit igazolja. „Mit akartak a szocdemek? A forradalmat nem, csak a minimumot: a váratlanul az ölükbe pottyant állásokat mindenképpen megtartani.“ Mindenképpen? Még erőszak sem kellett, csak egy rendelet, csak egy intézkedés és a Braunok és Severingek „engedtek az erőszaknak“. Mért? Olden megadja a választ, mert a szociáldemokráciának rossz volt a lelkiismerete. Akinek vaj van a fején, az nem mehet ki a napra. A gyávaság, az elvtelenség következtében, mert kispolgárok voltak, ugyanannak a szuggeszciónak kerültek a hatalmába, mint amivel Hitler hatott a tömegre. A gyenge, a senki, a véletlenül hatalomba pottyant imádatával babusgatták a nagy uniformist, az igazi, a látható erőt: a tisztikart és egyedül benne látták a köztársaság alaperejét. „Der Kaiser ging, die Generale blieben“: a német köztársaságnak ezt a legtipikusabb valóságát a szociáldemokraták tenyésztették ki. Olden itt helyesen reflektorozott. Amit azonban a másik marxista pártról mond, az — kispolgári fecsegés. „Minden rázkódtatás jobbról jött és a munkásság forradalmi jelszavakkal csak a fasiszta táborba ijesztette át az embereket“. Ak; így állítja be a helyzetet, az nem ítélhet, az kinullázza az egyetlen létezett és létező ellenerőt a fasiszmus szemben. Olden így a fasiszmus fatalistája lesz és ezzel eljátsza ítélő szerepet és jogosultságát.

Az Europäischen Merkur egy másik vitairata (Ludwig Bauer: *Und Oesterreich?*) az osztrák problémát ebben az alcimben fogja össze: „Egy állam keres egy népet“. Ausztria szükséges, de kérdés, hogy lehetséges-e? Bécs csak mint a Habsburg birodalom fővárosa létezett, de ma „egy sarokba felejtett esernyő“ mely préda és ép' azért gyujtósziakra az európai puszkaporos hordóhoz. Bauer perspektívája a történelemből indul ki: még minden nagy háborút Ausztriáért viseltek: a spanyol örökösödési háborút, a török háborúkat, a harmincéves és hétéves háborút, a napoleonit, aztán 1866-ban, melyből a hetvenes keletkezett és végül a világháborút. És most előttünk az új perspektíva Ausztria örökségéért. Ilyen szituációban mi lesz az osztrák emberkéből? Eddig is mindenről lekéssett egy orrhosszal, semmit

végig nem vezetett, semmit végig nem gondolt, a Luegerek és Seipelek tudatosan az idő/ellen dolgoztak. Az utód Dollfuss ugyan mi más csinálhatna. Az osztrák emberkében most tudatosan tenyésztik ezeket a negativumokat. Dollfuss megajándékozta a varázsszóval: Ständestaat, de értelmét Bauer bogozza ki: „Ez az a varázsszó, melynek mindenki olyan értelmet adhat, amilyen éppen jól esik. A valóságban azonban nem más ez, mint az urnairtózás. Félelem a néptől, melynek döntő szavazat többségét egyik fél sem tudta megszerezni, kísérlet: a hatalmat átadni egy kisebbségnek, viseljék a terhet és a felelősséget mások.“ Az osztrák emberkét a kor ellen dolgoztatják. Létezik és mégsem létezik. Nem akar semmiről sem tudni, nem akar semminek részese lenni és így lesz majd passzív szikrája és megindítója újra egy véres történelemnek. Emberke szó nélkül újra teljesíteni fogja történelmi hivatását és egy új 1914 véglegesen pontot fog tenni Fallada regénye után.

(Stósz)

Fábry Zoltán

NAGY LAJOS FALUREGÉNYE. 1. Nagy Lajos új regénye hosszú-életű kritika napjainkról, napjaink emberéről, társadalmáról és ideológiájáról. Nem is regény ez a kötet, hanem kritika. 1932 magyar faluja kap ebben az írásban maga elé egy olyan varázslatos tükröt, amelybe, ha belépillant, kétségbeesésében elhalványodik, köcsös haja megőszül és sovány, kiéhezett arcán előttűnnek a ráncok. Kiskunhalom Budapestről hajón négy óra, vicinálison három, utazási költség harmadosztályú jegy 3 pengő 90. Más szavakkal, de így kezdődik a regény. Kiskunhalom lakosainak száma 2687, a lakóházaké 599, a falu belső területe 400, egész határa pedig 5753 katasztrális hold. Csupa realitás. Ez nem mese, ez nem agyrém, ez a tiszta valóság. Kétség sem férhet már közel ehhez a községhez, amelyet az író, még ha modell kiküszabásával is dolgozott volna, így megteremtett. Ezek már lexikális adatok, gyanakvóak elővehetik a menetrendet, földrajzkönyvet és térképet, meggyőződhetnek a regény lejátszódó történetének helyrajzi adatairól. Augusztus 17, szerda, a nap 4 óra 58 perckor kel. Bárki utána nézhet a naptárban, nem éri csalódás. Későbbiek folyamán előkerülhet hegy és vízrajzi térkép, szociológiai alapismeretek tára, gazdasági szakkönyvek, rádióműsor, népegészségügyi napló, katekizmus, elemiiskolai tankönyv, az író nem játszik bujócskát, nincs rá eset, hogy bárki is valamiben megfoghatná. Adatainak és ismereteinek halmaza csak Flaubert Bouvard és Pécuchet nagyobbterjedelmű regényföredékének adatmennyiségéhez mérhető. Ezek után az ember önkéntelenül is a regényben szereplő alakok hiteles fényképei után kutat, születési bizonylatok és halálozási bizonyítványok után. A falu realitásának a képe a legteljesebb. Mindenki benne van, aki a faluban él, csak az író hiányzik belőle, neki csak a szava hallható. Szava, amellyel elmondja a dolgokat, amely szárnyal, lecsap, szenvedéllyel vagy anélkül, gyalázkodón vagy megértve, tudományosan és meleg szatírával, szava, amely csak akkor halkul el, ha az írónak megáll az esze, és semmiképpen sem tudja megmagyarázni a kétségbeejtő dolgokat.

2. Kicsoda egyáltalán ez a Nagy Lajos? Otromba kérdésesen már látom, felháborodnak mindannyian, akik nem ismerik a helyzetet. Soraim reputációjának védelmében együgyű szavaimról már le is rántom a leplet. Kicsoda ez a Nagy Lajos? Nem kérdés ez természetesen a sorok olvasóinak szemében, akik e kivételes képességű és csalhatatlan szemű írónak termékeny működéséből már eddig is ér-

demlegesen profitálhattak, a kérdés viszont teljes felelősségtudatában, siket zengésében fennáll százezerszámú olvasóközönség minden természetes, (intellektuális) és természetellenes (társadalmi) rétegződésével szemben. E felelősségrevonással szemben siketen áll egy társadalom és annak mesterséges fogyasztóközönsége. Ostoba irodalmi klikkek is siketen állanak e felelősségrevonással szemben, hülye gesztussal hajlamosak az íróra háritani mellőzöttségének minden okát. Nagy Lajos megmagyarázható, de bután értelmetlen okok miatt soha nem volt irodalmi pápák kedvence, olvasóközönség bálványa, kiadók dédelgetett sztárja. Világszemlélete volt az, amely őt ezekre a „mél-tóságokra“ fiatalokora óta nem predesztinálta. Állandó kritikusi lényege, lelkiismeretessége és magas művészi pretenziói, idegenül különválasztották őt a szórakoztató írók felületes csoportjától és a szemét olvasóközönség hitvány farkájától. Mesterművű kis novelláin, (írói övrje többségben rövid novellákból alakul ki), kényszeredetten lóg a köntös, maga a forma, legapróbb írásának a lényege sem képes rá, hogy e világgal ellenségesen szembenálló felfogását eredményesen és polgári olvasóközönség szívének kellemetes módon eltakarja. Nagy Lajos kezdettől fogva baloldali író volt, azok közül való, akiknek részére probléma nem adódik, csak valóság. Szentimentálisnak igazán soha sem volt mondható. Utálat és megértés, gyűlölet és tárgyilagosság oly szerencsés keveréke jelentkezett kezdettől fogva írásaiban, ami irodalmunkban valóban példa nélkül való. Személyi hajlékonysága és teljes embersége tették részére csak lehetővé, hogy azal a magas irodalommal és kérélhetetlen társadalomkritikával, amellyel kezdettől fogva jelentkezett, annyira amennyire is nem vonták meg tőle a szót. Igazi nagy írói sors ez, igazi nagy írói és emberi sors. Engedjék meg, kritikusi szabadságomra hivatkozva, hogy arcképének megvázolásába még a sorsot is belekeverjem. Elképzelhető-e tehát, hogy bármely társadalom, az emberi gondolkodás szükkörűségét véve alapul, mint tipust, megbocsát, felkarol és lansziroz egy olyan hangot, amely őt gyökereiben támadja. Egy olyan író, akinek, hogy megismételjem, már problémája sines, minek is probléma, amikor szemünk előtt a letagadhatatlan valóság. Méltatlanul és gonosz eredményképpen ezt az író mellőzték, nem éppen kizárólag reakciós táborok, bizonyos értelemben véve haladottabb csoportok is. Jobboldalon legalább úgy igyekeztek elnyomni, mint baloldalon. Széles rétegek számára „felfedezetlen“ terület maradt. A kritikus itt újból elővonszolja a sorsot. De ezuttal azt a sorsot, amely igazságot szolgáltat, kibékítő és a jót szolgáló. Nagy Lajos, írói pályáján vele együtt indultaktól eltérően, nemhogy magát kiírt íróvá vált volna, de olyan íróvá, akít még a közönség is „ki nem olvasott“. Művei olyan területekké váltak, amelyek újak, termékenyek és ha még felderítetlenek is, de nyilvánvaló állásfoglalásuk miatt a legegyszerűbb esz-közökkel hozzájuk közeledők részére is hozzáférhetők.

3. Az a körkép, amit eddigi munkásságának csucspontjában, a felfogásában teljesen egyéni, konstrukciójában ösvénytvágó regényében, a Kiskunhalomban bemutat, módfelett impozáns. A körkép konturjai erőteljesek, meggátolják, hogy a színek összefolyanak. Közel 150 alakot vonultat fel e regényben, anélkül, hogy zsfolttá tenné a kompozíciót, összetéveszthetetlenül állanak egymás mellett az alakok, összetéveszthetetlenül és emlékezetesen. Meséjét, ha ugyan rendelkeznek sablonos értelemben vett mesével, nehezen lehetne elmondani. Nem is ezen van a hangsúly. Egy nap története ez a regény, 1932 augusztus 17-ének a története, reggel 4 óra 58 perctől kezdve, ami-

kor a nap felkel, másnap reggelig. Az egész falu története ez, a falu lakosaié, állataié, környékéé, a strandé, dísznóusztatóé, fáké, a Dunáé, a cséplőgépeké, a dinnye és szőlő áráté, a vidám dalokat fütyörésző adóvégrehajtóé, izdadtan a társadalom ellenségei után loholó esendőöröké, a legyeké, a pletykáé, a gonoszságé, ostobaságé, tárgyaké és indulatoké. Mennyivel többet mutat, mint egy kikapott figura körülményes egyéni élete, akár egész élete is, születéstől a halálig. Szenvédelynélküli története ez az emberi élet és település egy kis egészének. Lokalitása éppen arra mutat, hogy ha el is különíthető, de nem egyedülálló. Majdnem az hangzik ki a sorok mögül, az egész világ egy falu. Mindenesetre minden falu egy falu. Minden dísznó egy dísznó, minden fa egy fa, csak a körülmények változók. Minden falu egy falu, minden nap egy nap, tiszteld atyádat és anyádat, a pénz nem boldogít, csupa kenetteljes szavak és konstruktív megállapítások, amik azonban az író szájából kikerülve félreérthetetlen gixert kapnak, megállapításokká válnak, félreérthetetlen megállapításokká, jellemzőkké egy egész társadalomra, sőt mi több egy egész emberiségre. Ez a tény határozza meg a regény helyzetét világszemléletileg. És ez a világszemlélet, bár egy síkon halad társadalmunk megnyilvánulásaival, velük mégis félreérthetetlenül szembenáll.

4. Nagy Lajos írásai értelmes emberek részére készültek. Értelmes polgárok is elolvashatják, magukévá tehetik, viszont a munkásolvasó sem tud vele sokat kezdeni, ha értelmetlen az illető. A kép, amit faluregényében elének tár, ha nem is torzkép, de karikatúra. Viszont mi mást is adhat napjaink szabadsága mellett a világ embereiről, eszméiről és megnyilvánulásairól az író, a legtöbb, amit adhat ez. Ami az író körülveszi, merő karikatúra. Legalább is annak a részére, akinek a lehetséges legjobbról, legbecsületesebből és legépszerűbből vannak konkrét elképzelései. Nagy Lajos azok közé tartozik, akiknek vannak, nem egy helyen világosan bebizonyította ezt. Ezzel szemben amit láthat és amiről beszámolhat, kétségbeejtő karikatúra. Karikatúra, mint ahogy karikatúra egy társadalom, egy gondolkodás, egy rendszer, ami pusztulásának idejét éli, egy épkezláb emberhez viszonyítva egy oszladozó, bomladozó hullakarikatúra kétségtelenül. Karikatúra viszont a kialakuló világrendszer is, mint ahogy karikatúra egy három, négy, vagy öthónapos méhmagzat. Egyáltalán a karikaturák korát éljük, eszmékben, embertípusokban, gazdasági berendezkedésekben, politikai jelszavakban és minden egyéb fikciókban éppúgy, mint az uccaseprésben, kereskedésben, házépítésben, egyszóval a realitásokban. Ennek a nem megteremtett és átformált, de valóságában adott karikaturának visszaadója Nagy Lajos, akinek józansága magában rejti, mint magot, a hitet és akinek kételkedő suttogása egy boldogabb korban hangos kiáltássá erősödve felébreszti a bután alvó embereket.

(Budapest)

Remenyik Zsigmond

PETŐFI HAGYOMÁNYA kitörölhetetlen a magyar irodalomból. Valahányszor új vérkeringés indul, valahányszor új sorakozók lépnek a porondra — irodalmon tuli célokkal! — Petőfi módszere, s Petőfi temperamentuma jelenik meg újabb változatban. Nagyon érthető és nagyon természetes ez. Annak a mozgásnak a játéka ez, amely alulról frissíti fel a felszínt. Petőfi hagyományának visszatérésekor mindig a legszélesebb magyar népréteg frissíti fel kiküldött fiaival a szikkadó felsőt. Az az élethelyzet szólal meg minden ilyen Petőfi-hagyomány visszatérésekor, amely szélességénél fogva a kor értelme és

szava. Szükségszerűen tapad ez a megszólalás a vers újabb népi-képzéséhez s az esztétikai elemek háttérbe kerüléséhez. Ez az az út, amikor a tartalom másodlagossá teszi a formát, a cél és szándék a szépséget. Ez azonban az irodalom hagyománya Petőfiiben. Petőfivel kapcsolatban van egy másik hagyomány is: a személye. Ez még mindig legenda azok körében, akik a magyar írást intellektuáliáktól menten, népi közelségből veszik. Petőfi alakjával töméntelen számú könyv foglalkozik. S ezek a könyvek még ma sem maradnak el. A Petőfi féle írói-alkat hagyománya mellől elmaradhatatlan a Petőfi féle ember-alkat. Ujabban Kibédi Sándor írt Petőfiről színdarabot. (Szeptember végén. Cluj-Kolozsvár, 1934.) Ennek a színdarabnak egy eddig szemügyre nem vett Petőfi életrészlet adja meséjét: Petőfi házassága előtti napjai s e napokban egy Jókai által legendásított alakkal, Pila Anikóval való szerelme. Kibédi konkrétumot csinál a legendából, sőt mély beágyazású Petőfi problémát. Pila Anikóval a „föld leánya“ kerül szembe Szendrey Juliával, az urkisaszszonnyal. Partiumbeli román és magyar urak Erdély sorsán aggódó gyülekezete a darab háttére. Izgalmas és fojtott háttér. A probléma széles ívet és lázas szépséget kap helyenkint, a romantikára még hajlamos Kibédi Sándortól s a Petőfi szellemében vitt jeleneteken keresztül egy érzületében tényleg költő szólal meg, ha a színpadilag itt-ott vontatott is a darab vezetése. S ha a darab tudatosan romantikus háttásokra is tör, a problémából Kibédi aktuális vonatkozásokat csíhol ki. A Petőfi korabeli társadalmi, történeti harcok mai napokra is rávilágító mozzanatai s Petőfi személyének osztályvonalkozásai friss szemre s mai törekvésekre vallanak. A Petőfi hagyomány mai innerválásának jele ez. Az irodalmi hagyomány és a „népi-közelség“ érzésének találkozása. — Kibédi Sándor helyesen keresi az útját. A homlott világ szabad versei után ez a Petőfi felé való fordulás s ezzel együtt Kibédi Sándor eredeti osztály és népi környezetének az előtérbe kerülése, fejlődésének zálogosabb ígéret, mint a — szerencsére felhagyott — intellektuális irodalmiság.

A SARLÓ CIMÉRE

A Sarlósok nehezményezik, hogy „Puritán realizmust“ c. cikkemben őket is a „paraszt és falu mindenekelőtt“ kategóriába soroztam és elnézik a mondat értelmét, mely „fiatal nekibuzdulásról“ szól, amiből természetesen következik, hogy én ebben az összefüggésben csak a kezdő Sarlóról beszélhettem. A Sarlónak tehát semmi oka idegességre nincs. Nekik maguknak kellett volna a legjobban érezni és tudni, hogy én a Sarló pubertás korára gondoltam. A Sarló volt az egyetlen ifjúsági mozgalom, mely gyerekbetegségein szerencsésen túlesve, következetesen és állásfoglalón jutott el az osztályharc teljességéhez, az „etnográfiai szocializmustól“ tényleg a „puritán realizmusig“. Ha nem így lenne, akkor nem dolgoztunk volna együtt az UT-ban, ha nem így lenne, akkor szlovenszói viszonylatban nem tőlük tanultam volna meg azt, ami múltkori cikkem lényegét képezi: „az adottságok realitásán át megkeresni a lehetőségek realitását.“

(Stósz)

Fábry Zoltán

PRIVILÉGIUM. 1934: „Franciaországban a polgárháborút csak a franciák vívhatják meg. Németek, szlávok és zsidók nem vehetnek részt benne.“ (Action Française, 1934. IV. 5.)

DISPUTA

TECHNIKA ÉS KULTURA

Szemle vagy kritika? Ez a kérdés vetődött fel bennem, amikor Jeszenszky kollégám, nemrégiben megjelent igénytelen füzetecském-mel kapcsolatban írt sorait a Korunk márciusi számában elolvastam. Mert, ha szemlének szánta, akkor a könyv anyagát is ismerletnie kellett volna. Ha pedig bírálat volt a célja, akkor alaposabban kellett volna munkához látnia. De hasonló kritikába bocsájtkozni az idevágó Marx-Engels irások alapos ismerete nélkül, mindenképpen meggondolandó vállalkozás.

J. kollégám egy mély tévedés áldozata. Elfelejtí, hogy nekünk nem holt formulákra, szépen összeeszkábált idézetmontázsokra van szükségünk, hanem az „élő életre“. Azt hiszi, hogy el akarom lopni a materializmusból a dialektikát. Hogy közben a dialektikából a hátsó ajtón ő maga a materializmust akarja kihurcolni, az elkerüli a figyelmét. Sorainak leírása előtt meg kellett volna szivlelnie Schopenhauer tanácsát, aki minden könyv kétszeri elolvasását ajánlotta. Csak így domborodhat ki annak szoros kapcsolata az „élő élettel“, amely végtelen, míg a könyvnek szükségszerűen eleje és vége van. Meglátta volna, hogy brosurám induktív bizonyításának adathalmazából éppen az ellenkezője domborodik ki annak, amit ő a kiragadott szavakból kihámozni akar.

J. kollégám könyv „szemléje“ három momentumot ragad ki brosurámból. Az elsővel kapcsolatban az emberrélevés kritériumát taglalja. A másodikban a technika és termelőerők viszonyáról mond magától értetődő dolgokat. Végül a harmadikban kritika helyett magyarázó bővítésre szorítkozik. Megvallom, hogy sorainak átolvasása közben ámulatból bámulatba és bámulatból ámulatba estem. Nem akartam hinni a szemeimnek. J. ugyanis egyetlen rövid sort idéz mindössze, de ennek sincs tulajdonképpeni kapcsolata a vitatott kérdésekkel. Ugyan miért? Azért, mert akkor kiderülne, hogy a nézetek, melyek alapján engemet technicistának minősít, a brosurámban sehol sem találhatóak. Azt ugyanis ő maga sem állítja, hogy a technika és kultúra viszonyának tárgyalása magában véve már kimerítené a technicizmus fogalmát. Ez csak abban az esetben állana fenn, ha közben a „termelőerők“ és termelési viszonyok területét valóban a technikára akarnám korlátozni. Ez azonban sehol sem fordul elő. Mert J. sem tagadhatja, hogy a technika fejlődése alapját képezi, bár nem egyetlen oka a termelőerők és termelési mód fejlődésének. Ennél pedig a brosurá sem mond többet egyetlen helyen sem. Ez az oka annak, hogy J. brosurámból egyetlen, a kérdést alig érintő mondatocskát mutat be.

De még nagyobb malőr az, hogy a fejtegetései merőben helytelenek és Marx-Engels vonatkozó írásainak teljes nem ismerését árulják el. En természetesen nem tehetek arról, hogy J. kollégám annyi sok mással együtt viszonyai következtében nem ismerheti alaposan a marxista irodalmat. A füzetem éppen azért íródott, hogy „egy korty italt nyujtson a szomjas vándornak addig is, míg az a forráshoz érkezik.“ (Előszó.) Arról sem tehetek, hogy amikor a Tőke I. kötetének közismert méhecskéjét bemutatja, nem tudhatja, hogy Marx-Engels a Német Ideológiában, Engels pedig a Természeti-dialektikában kimerítően tárgyalják az emberrélevés problémáját.

Nézzük rövidesen, mit mondanak a dialektikus materializmus megalapozói ebben a kérdésben. Miben különbözik egymástól állat és ember? A Deutsche Ideologie szerint „az emberek akkor kezdtek az állatoktól különbözni, amikor hozzákezdték élelmiszereiket ők maguk előállítani. Azáltal, hogy az emberek élelmiszereiket előállítják, közvetve saját anyagi életüket is kitermelik“. Mert: „Az embereknek megélhetéssel kell bírniok ahhoz, hogy történelmet csinálhassanak. Az élethez azonban evés, ivás, lakás, ruházat és még néhány egyéb dolog szükséges. Nem misztikus „az emberi létig céltudatos értelemmé

való fejlődés“, hanem a termelés az, ami az embert az állattól megkülönbözteti. Forduljunk most a 80-as évek végének Engelséhez és nézzük meg, mit ért ő termelés, „munka“ alatt. Engels mindenekelőtt egyetlen gesztussal azokat a nézeteket végzi ki, amelyek az állatnál „munkát, sőt csirájában a szerszámok készítését és használatát is meg akarják állapítani. Mondja pedig a következőket: „Egyetlen majonkez sem készített még kőkést, akár a legdurvább kivitelben.“ (Naturdial, 2. l.) Ebből nemcsak az derül ki, hogy a „kőkésnek“ van valamicske köze az emberrélevéshez, hanem az is, hogy az emberi „kéz“ több szerepet játszik ennél, mint J. koll. „emberi létig céltudatos értelemmé fejlődő“, a „szubjektívől“ „durván“ el nem „vonatkoztató“ szellemi tevékenysége. Veszélyes területeken jár itt J., amelyen a szép szavak halmozása közben nagyon kisiklik alóla a „durván“ materiális talaj. De Engels még részletesebben megy bele a kérdés taglalásába. A következő 3. oldalon már kijelenti, hogy „a kéz nemcsak szerve a munkának, hanem a produktuma is. Természetesen ma ez már nem új dolog többé. Jól tudja mindenki, aki a népszerűsítő természettudományos irodalmat ismeri, hogy az egyenes járás, a kéz és az agy kifejlődése egymással nagyjából párhuzamos folyamatok. A szerszámok használata közben fejlődik ki a kéz és értelem. J. semmiképpen alá nem támasztható nézetével szemben éppen az emberi fejlődés útjára lépett Pithecanthropus erectus „gondolatvilága“ az, ami lényegileg nem különbözik a legfejlettebb állatkonok ösztönvilágától. Kezdetben itt is a tett volt. És az emberrélevés objektív előfeltételeinek csupán folyamánya, tehát már eleve másodlagos folyamat volt, a „céltudatos értelem“ kibontakozása. Az 5. oldalon Engels ezt így foglalja össze: „Mindenekelőtt a munka, ezután és emellett pedig a beszéd volt az a két leglényegesebb indítók, melynek befolyása alatt a majom-agy, lassan emberi aggyá alakult át.“ És a munka alatt itt nem holmi magasan „céltudatos“ előrelátáson felépülő tevékenységet kell érteni. A céltudatosság maga is egy hosszú fejlődés eredménye, mely más fokon áll Marx jólismert ácsámál, ismét más fokon a neandertáli embernél, vagy a lábszárcsontot átfúró jávai majdnemembernél. De kétségtelen, hogy a „munka a szerszámkészítéssel kezdődik.“ (Engels i. m. 6. l.) Ez a szerszám, mely egyúttal fegyver is volt, a halászat és vadászat céljait szolgálta és „egy újabb lépést jelent előre az emberrélevésben.“ (u. o.) Ezen keresztül jut el az ember a természet uralásához, amely végleges határvonalat von közte és az állat között.

Mindezekből kiderül, hogy brosurám vonala helyes, bár fölöslegesnek tartottam azt ezekkel és még egy sereg más, rendelkezésemre álló idézettel kibővíteni. Természetesen nem ismerhetem el sajátomnak azokat a nézeteket, amelyeket J. akar rámerőltetni. A bírálat magától dől össze brosurám egy két sorának idézése után. A 9. oldalán pl. kiderül, hogy én nem fogadom el az emberrélevés franklini formulázását, hanem módosítom azt. „Ha Franklin Benjámín úgy határozza meg az embert, hogy az egy szerszámkészítő állat, akkor ezt a nézetet módosítanunk kell. Az ember azáltal, hogy szerszámot készített, egyszer s mindenkorra kilépett az állatvilág ösztönösségéből. Az állat a természethez tartozik. A szerszámkészítővé lett állat kilépett a természetből és módosítólag szembehelyezkedett azzal.“ Nyilvánvaló, hogy ezzel J. minden kifogása szárazon reked. De hogy ne csak mások, hanem ő is belássa pergőtüzének teljesen fölösleges voltát, álljon itt a kultúráról adott definícióm: „A kultúra azon anyagi és szellemi (ideológiai) javak összessége, melyet az emberiség évszázazredes fejlődése folyamán, a természet megismeréséért és uralmáért folytatott harc közben felhalmozott.“ De már az első oldalon is a következőket mondom: „Az emberiség életének folyton változó anyagi előfeltételeit kell megvizsgálnunk, hogy azokból az emberek és nagy emberek cselekedeteit megmagyarázhatjuk.“ Hogyan lehet ilyen állítások után a „technika és termelőerők azonosításának vádját emelni ellenem? Hol lehet szó „technicizmusról“? Mit jelent egyes helyeken a technika szó használata termelési viszonyok helyett, mikor az egész füzet éppen

annak a bizonyítására szolgál, hogy a mindenkori termelőviszonyok és az ennek alapját képező technika mellett, az ideológia, osztályharc stb. is visszahat a gazdasági alapra és a kulturfejlődés valamennyi ok kölcsönhatásának eredménye. Nem idézetben, hanem saját szavaimmal teszem az első fejezet 20. oldalán azt a kijelentést, hogy: „az emberek történelmileg fejlődő társadalmi léte az, ami tudatukat végső fokon meghatározza.“ Saját szavaimmal azért, hogy a „történelmileg fejlődő“ szavak beszúrásával Marx ezután következő gyönyörű meghatározását még jobban elmélyítsem.

Ezzel be is fejeztem volna a kritika két első pontjának taglalását. A harmadik pont csupán bővítő interpretálás brosurám kérdéses részének. Hiszen J. sem állítja, hogy én a szabadság és szükségyszerűség kérdésében mechanikus ellentéteket konstruálnék. Csupán felveti ennek a lehetőségét. Helyesen. És helyes a megoldása is. Csupán arra utalok, hogy a formális logika és dialektikus felfogás ilyen szembeállításra könnyen vezethet megtévesztésre. Nyilvánvaló, hogy a logikában ugyanúgy érvényesül a dialektika, mint a gazdasági és társadalmi életben, melyeknek az csak visszatükröződése. Formális logika-contra-dialektikus felfogás helyett alkalmasabb a minden félreértést kizáró marxi metafizikai-contra-dialektikus felfogás.

Zárólag még annyit, hogy nem akartam új dolgokat teremteni előadásaimmal. Előszavamban is kijelentem, hogy: „a témakör, amelyet feldolgoztam nagy mestereink műveiben elszórta teljes egészében felfedezhető.“ De hamisítást sem követtem el. Nem mondhattam meg mindent, amit tudtam és szerettem volna. De amit megmondtam, abban nem követtem el hűségét.

És ezt alapos átdolgozás után Jeszenszky kollegámnak is el kell ismernie.

(Prága)

F. J. Jaroszlav

VÁLASZ AZ ELŐBBIEKRE

Intézzük el előbb a két mellékes kérdést. Ha J. nem azonosítja magát azzal az állásponttal, amely a termelőerőket a technikára korlátozza, könyvének szövege mindenestre ezt az álláspontot juttatja kifejezésre és pedig nemcsak „egyes helyeken“, hanem alapvetően. A „Technika és Kultúra“ című előadás abból indul ki, hogy „a polgári művelődéstörténelem... tagadja a technikai fejlődés elsődlegességét.“ (7. o.) és a „Marxizmus és Öntudat“ című előadás, összefoglalva a megelőző előadás tartalmát, azt állapítja meg, hogy „minden emberi kultúrának alapját a technika és az erre felépülő termelési mód határozza meg.“ (25. o.) Ha tehát J. nem azonosítja magát a „technicizmussal, akkor nyilván a saját könyve szövegével sem azonosítja magát.

A másik (itt mellékes) kérdés a helyes terminológia kérdése (amire egyébként J. nem igen helyezhet különösebb súlyt, abból következtetve, ahogyan a termelőerők és a technika viszonyának a kérdését kezeli könyvében). Szembeállíthatjuk egymással a dialektikus gondolkodásmódot és a metafizikus gondolkodásmódot és szembeállíthatjuk alapjukat, a dialektikus logikát, röviden a dialektikát és a formális logikát. Az adott esetben a logikai igazságkritériumról volt szó, tehát a dialektikával a formális logikát kellett szembeállítani.

Ezek után rátérhetünk a főkérdésre. Kétségtelenül van valami csábító dolog abban, amikor az emberi létet az emberi szerszámkészítés, a munkaeszközök megjelenése, tehát a technika által különböztetik meg az állati létől és ugyanakkor az emberi társadalom fejlődését ugyancsak a munkaeszközök, tehát a technika fejlődésére vezetik vissza. Ez a felfogás egységesen és egyszerűen magyarázza materialisztikusan, a technika közös alapjáról az állati és az emberi lét különbségét és az egyes emberi társadalmak különbségét, és így megfelel a jelenségek egységes és minél egyszerűbb magyarázatára irányuló szellemi törekvésnek. Ez a törekvés azonban csak Poincaré, Mach

és követőik számára hoz létre igazságot. A materialista felfogás a jelenségek valódi összefüggését kutatja és ha ezek az összefüggések nem egyszerűek, hanem bonyolultak, akkor tudomásul veszi bonyolultságukat és ebben a mivoltukban igyekszik megérteni őket. A „technicizmus“ kérdésének a felvetését J. könyvével kapcsolatban éppen az indokolja, hogy a magyarnyelvű munkásmozgalomban is gyakran találkozunk, éppen különleges vonzóerejénél fogva, a „technicista“ felfogással, amelyet J. könyvének legalább is a szövege szintén képvisel.

A tisztázandó kérdés az, hogy mi határozza meg elsősorban az állati és az emberi lét különbségét? J. erre a kérdésre úgy felel, hogy az általunk hivatkozott Kapital-szöveggel, amelyet per „közismert méhecské“ intéz el és közelebbről nem vizsgál, szembeállítja a Deutsche Ideologie és a Naturdialektik szövegeit, tehát egyéb Marx- és Engels-szövegeket. Bocsássuk előre, hogy a kérdés természetesen nem Marx- és Engels-szövegeken dől el, hanem a természettudományosan tapasztalt tényeken. De ez a körülmény persze Marx és Engels idevonatkozó tételeinek az igen nagy súlyát sem csökkenti. Marx és Engels minden tétele tudományosan megállapított tényeken alapszik és ha a tudomány az ő idejükben még kevesebb tény bocsájtott is a kutató rendelkezésére, a zseniális ember kevesebb tény alapján is helyesebben ismerheti fel a tények összefüggését, mint szellemileg kisebb értékű utódja nagyobb számú tény alapján. Éppen ez az, amit nem akarnak megérteni azok a polgári ideológusok, akik, mint legutóbb is a Kórnokban folyt disputában, a marxistákat „a betű képmutatóinak, téteftacsaró teológusoknak és dogmákkal ölé csörtetőeknek“ nevezik. Nézzük tehát, hogy milyen választ adnak a feltett kérdésre a J. által idézett és különösen az általa nem idézett Marx és Engels-szövegek?

A kérdés eldöntésénél a Kapitalból kell kiindulni és pedig éppen abból a részből, amelyben a J. által defitymált „méhecske“ szerepel. Marx a Kapitalnak ebben a részében, az I. kötetnek a munkafolyamatról szóló 5. fejezetében, alapvetően foglalkozik az ember és természet viszonyával. A munkafolyamat az anyagcsere, az anyagi élet termelésének a folyamata és a dialektikus materializmus természetesen az anyagcsere, az anyagi élet termelésének az alapvető folyamatából meríti azokat a tényeket, amelyek alapján az állati és az emberi létet megkülönbözteti. Marx itt először is meghatározza a munka fogalmát. E szerint „a munka az ember és a természet közötti folyamat, amelyben az ember anyagcserejét a természettel saját tetteivel közvetíti, szabályozza és ellenőrzi“ akként, hogy „a természeti anyagot saját életére nézve használható formában elsajátítja“ (140. o.), tehát a természeti anyag formáját megváltoztatja. De Marx nemcsak emberi munkát ismer J. felfogásával ellentétben, hanem állati munkát is. Tényleg állatok is közvetítik saját tettükkel anyagcserejüket a természettel és megváltoztatják eközben a természeti anyag formáját. Ennek megfelelően mondja azután Marx, hogy „itt nem a munka első állati módon ösztönszerű formájával van dolgunk.“ (u. o.) Milyen természetű munkával találkozunk állatoknál? „A pók olyan műveleteket végez, amelyek hasonlítanak a takács munkájához, és a méh viaszsejtjeinek az építésével megszegyenit nem egy építőmestert.“ (u. o.) Azonban Marx nem az állati munkának az ösztönszerű formájával foglalkozik, hanem „a munkának azzal a formájával, mely kizárólagosan az embernél található meg.“ A munkának ez a formája pedig a céltudatos munka: „Ami azonban már eleve megkülönbözteti a legrosszabb építőmestert a legjobb méhtől, az, hogy az építőmester már előbb felépítette a sejtet fejében, mielőtt viaszban kidolgozná. A munkafolyamat végén oly eredmény jelenik meg, amely már kezdetén is adva volt a munkás képzetében, tehát ideálisán. Nemcsak megváltoztatja a természeti alakját; a természetiben megvalósítja egyben saját célját, amelyről tud.“ (u. o.: az összes aláhuzások tőlünk származnak.) Tehát Marx szerint a munka az állat és az ember közös sajátos-

sága, de míg az állati munka ösztönszerű, addig az emberi munka céltudatos és kizárólagosan az emberi munka céltudatos. Munkájának a céltudatossága tehát feltétlenül megkülönbözteti az embert az állattól, egymagában a munka azonban még nem. Hogy állunk most már a szerszámkészítő munkával? Ez ép' úgy kizárólagosan emberi sajátosság volna, mint a céltudatos munka? Nem. J. felfogásával ellentétben a szerszámkészítő munka Marx szerint nem kizárólagosan emberi sajátosság, ép' úgy, amint a munka egymagában nem az. Bár „a munkaeszközök használata és készítése a különleges emberi munkafolyamatot jellemzi”, — „csirájában már meghatározott állatfajoknál is felfalálható.” (142. o.) Tehát, míg a munka céltudatossága kizárólagosan jellemzi az emberi munkát az állati munkával szemben és így a céltudatosság az állati munkában csirájában sem található fel, addig a szerszámkészítő munka — ha annyiban különleges ismérve is az emberi munkának az állati munkával szemben, hogy kialakult formájában csak az emberi munka sajátossága — nem kizárólagos ismérve az emberi munkának, mert csirájában már meghatározott állatfajoknál is felfalálható. Következésképp az embert az állattól kizárólagos ismérvként, „eleve”, nem a munka és még csak nem is a szerszámkészítő munka különbözteti meg, hanem a céltudatos munka, és a szerszámkészítő munka a különbségnek csupán másodlagos ismérvét képezi. Csak ezen az alapon érthetjük meg, hogy miért veti el Marx az embernek Franklin-féle meghatározását, amely szerint az ember szerszámkészítő állat. A Franklin-féle meghatározás egyedüli lehetséges értelme az, hogy az ember abban különbözik az állattól, hogy szerszámokat készít. Amikor tehát Marx elveti ezt a meghatározást, azt a felfogást veti el, amely az embert és az állatot elsősorban a szerszámkészítés alapján különbözteti meg egymástól. Ez világos. Hogy pedig miért veti el Marx a Franklin-féle meghatározást, arra választ adnak az előbbieket. Azért, mert a szerszámkészítés csirájában már egyes állatfajoknál is fellelhető, tehát nem kizárólagosan emberi sajátosság, míg a céltudatos munka kizárólagosan emberi sajátosság, tehát az elsősorban figyelembe veendő alapja, a szerszámkészítéssel szemben, az ember és az állat megkülönböztetésének.

J. azért sejt idealista elhajlásokat a kifejtett felfogásban, mert összezavarja a feltett kérdést egy más kérdéssel. Itt egyedül az a kérdés, hogy mi különbözteti meg elsősorban az embert az állattól? Erre az a felelet, hogy a céltudatos munka. Ettől teljesen független kérdés az, hogy miként jött létre a céltudatos munka előfeltétele: a céltudatos értelem, a fejlett emberi tudat, a szubjektív tényező? Természetes, hogy objektív materiális tényezők hatása alatt, az anyagi élet termelésében, a munka befolyása alatt jött létre. De a materiális tényezők csak az embernél hozták létre, az állatnál nem és ezért megkülönbözteti az embert az állattól. Elvégre a materializmus nem tagadja a szubjektív emberi tudat létezését, csupán objektív materiális erők működésére vezeti vissza. Senki sem beszél itt arról, hogy az emberi értelem az ösztönös állati tudat autonóm fejlődésének a terméke, vagy pláne misztikus erők műve. — Azután úgy látszik, hogy J. a céltudatos értelemben, az „ideális” tényezőben kizárólagosan, vagy főként ideológiai funkciók, holmi metafizikák forrását gyanítja. Azt hiszi, hogy ha az embert az ösztönös állattól a céltudatos értelem által különböztetjük meg, akkor itt „az erkölcsiség birodalmát” megteremtő hegeli ész vagy más hasonló metafizikai feltevés lappang. Pedig erről szó sincsen. Az ideális tényező, a tudat, egyben materiális tényező is. És pedig nemcsak annyiban, hogy a tudat is az anyagi fejlődés terméke és az anyag egyik megjelenési formája. Marx az egész kérdést az anyagi munkafolyamattal kapcsolatban tárgyalja és nyomban azután, hogy a céltudatos munkában állapította meg az ember és az állat alapvető különbségét, kifejti, hogy „a munkafolyamat egyszerű momentumai a célszerű tevékenység vagy maga a munka, a munka tárgya és a munka eszköze.” (Kap. I. 141.) Ekként a céltudatos értelem alapvetően az anyagi élet termelésében különbözteti meg

az embert az állattól és elsősorban az ember anyagi termelőfolyamatának a tényezője. Itt valószínűleg az J. öntudatlanul ható hibája, hogy nem dialektikusan, hanem mechanikusan kezeli az ideális és a materiális ellentétjét. Nem veszi észre, hogy ezek az ellentétek is összefolynak, hogy az ideális nemcsak terméke és a megjelenési formája a materiálisnak, hanem a materiális termelő munkában momentuma is. Ugy látszik, hogy J. figyelmét az is elkerülte, hogy a marxizmus szerint a tudomány, ez az ideológiai erő is egyben materiális termelőerő.

Amint látjuk, a Kapital, amelyet J. ebben az összefüggésben különösképpen egészen elhanyagol, teljesen tisztázza a felvetett kérdést és eldönti az általunk vitatott értelemben. A térszűke nem engedi meg, hogy megkíséreljük, — bármilyen csábító feladat volna is, — a Kapital vonatkozó tétéleinek az összehasonlítását a természettudomány mai álláspontjával a szóbanforgó kérdésben. Ezért közvetlenül áttérünk annak a tisztázására, hogy milyen viszonyban állanak a Deutsche Ideologienak és a Naturdialektiknak J. által idézett szövegrészei a Kapital felfogásával?

Nézzük először a Deutsche Ideologiet. Itt egy módszertani megjegyzéssel kell kezdenünk. A Deutsche Ideologie igen fontos forrása a marxizmus ismeretének, többek között azért is, mert közvetlenül bemutatja azt a dialektikus műhelyt, amelyben Marx és Engels gondolatai kialakultak. Ha azonban egyes tétélei ellentétben állnak Marx és Engels későbbi felfogásával, akkor az utóbbiban kell felismernünk Marx és Engels végleges álláspontjának a kifejezését és nem a Deutsche Ideologie tétéleiben. Ennek igen egyszerű oka van. A Deutsche Ideologie kézirat 1845—6-ban jött létre, 20 évvel a Kapital megjelenése előtt, oly időben, amelyben, mint Engels a „Feuerbach“ előszavában elmondja, Marx és Engels gazdaságtörténeti ismeretei még felette fogyatékosak voltak. Így mindenképpen a marxizmus történeti fejlődési vonalának a teljes félreismerését jelentené az, ha valaki meghatározott kérdésben a Deutsche Ideologieban keresné Marx és Engels végleges felfogásának a kifejezését a Kapitalban elfoglalt állásponttal szemben oly esetben, amidőn a két munkában kifejezésre jutó felfogás nem fedi egymást. Már pedig a Kapital és a Deutsche Ideologie álláspontja éppen a bennünket most foglalkoztató kérdésben is eltér egymástól. A Deutsche Ideologieban (lásd: Marx-Engels Gesamtausgabe I. Abt. Band 5. S. 10.) valóban azt olvashatjuk, amit J. — ugyan csak részlegesen, nem az egész lényegét átfogva, — idéz, hogy t. i.: „Az embereket és az állatokat a tudat vagy a vallás, vagy akármely más alapján meg lehet különböztetni. Ők maguk akkor kezdenek különbözni az állatoktól, amikor elkezdik termelni élelmiszereiket...“ Tehát a Deutsche Ideologie szerint az embert az állattól valójában nem a tudat különbözteti meg, hanem a termelő munka, amely e szerint kizárólagosan emberi sajátosság volna. Mindez kétségtelenül ellentétben áll a Kapitalban elfoglalt állásponttal, de végeredményben nem más, mint az ujonnan megszerzett materialista felfogásnak viszonylag még hiányos ismereteken alapuló szubjektíven radikális hangsúlyozása az idealista felfogással szemben. Így azután a Kapitalban elfoglalt álláspontot lehet — bár megengedhetetlen — tudomásul nem venni, mint J. teszi, de ha egyszer eljutunk odáig, hogy szembeállítjuk a Deutsche Ideologie ellentétes álláspontjával, akkor mindenképpen a Kapitalban kifejezésre jutó felfogást kell irányadónak tekintenünk.

Hogy állunk most már a Naturdialektikkal? A Naturdialektikban összefoglalt anyagot (lásd: Marx-Engels-Archiv Band 2.) Engels 1873 és 1892 között írta, tehát a Kapital megjelenése után. Itt tehát már nem lehet arról szó, hogy a Naturdialektik részben korai, utóbb módosított álláspontot képvisel. Ha tehát a Naturdialektik felfogása az adott kérdésben ellentétben állana a Kapital felfogásával, mindenestre meg kellene annyit állapítani, hogy Engels szembehelyezkedett az adott kérdésben Marxszal. Az ilyen Engels contra Marx beállítást

a revizionisták tudvalevőleg kedvelik is. És ha igaz volna az, amit J. állít, hogy t. i. Engels a Naturdialektikban „egyetlen gesztussal kivégzi azokat a nézeteket, amelyek az állatnál munkát, sőt csirájában a szerszámok készítését és használatát is meg akarják állapítani“, akkor mindenestre nemcsak az bizonyulna valónak, hogy Engels kivégzi az adott kérdésben általunk kifejtett nézeteket, hanem az is, hogy ezáltal, mint láttuk, egyben kivégzi magát Marxot is. Ez azután J. marxismeretének valóban egészen meglepő megnyilvánulása volna. De minderről természetesen szó sincsen. Ha sorra vesszük a J. által Naturdialektikából idézett szövegrészeket, azt látjuk, hogy azok részben nem érintik a Kapital álláspontját az adott kérdésben, részben pedig megerősítik, a helyett hogy megcáfolnák. Hogy egyetlen majomkéz sem készített még kőkést, teljesen igaz, de a Kapital sem állítja az ellenkezőjét, hanem éppen azt hangsúlyozza, hogy a munkaeszközök készítése csak csirájában található fel egyes állatfajoknál. Hogy a kéz nemcsak szerve a munkának, hanem produktuma is, szintén igaz, de nem látható be, hogy mennyiben érintené a felvetett kérdést. Hogy a munka a szerszámok keletkezésével kezdődik, csupán annyit jelent, hogy minden munka kapcsolatos szerszámhasználattal, azonban a Kapital nem állítja az ellenkezőjét ennek. Engelsnek az a megállapítása pedig, amely szerint a majomagy a munka hatása alatt alakult át emberi aggyá és amely szerint a szerszámkészítő munka újabb lépést jelent előre az emberré levésben, a Kapital álláspontjának a kifejezett megismétlésével egyenesen megcáfolja J. felfogását. Mert e szerint már az ember létrejötte előtt is volt munka, sőt szerszámkészítő munka, tehát van állati munka, sőt állati szerszámkészítő munka is, mert éppen ezeknek a létezése volt az ember kialakulásának az előfeltétele.

Ha már J. mindenáron Engels-idézetekkel, akart alátámasztani az adott kérdésben egy az általunk kifejtettel, tehát a Kapital tételével nem teljesen egyező felfogást, nem a fenti szövegrészekhez kellett volna folyamodnia, amelyek, mint látjuk, erre a célra a legkevésbé sem alkalmasak, hanem a Naturdialektiknak azon tételéhez, amellyel Engels, nem persze „szembehelyezkedve“ Marxszal, hanem újabb feltárt tények alapján továbbfejlesztve a Kapitalban elfoglalt közös álláspontjukat, megállapítja, hogy az állat is képes, fejlettségének fokával növekvő mértékben, „tervszerű cselekvésre.“ (Lásd: „A munka szerepe a majom emberré levésében.“ 67. o.) Ha ugyanis a természettudományos kutatás véglegesen beigazolná Engelsnek ezt a tételét, abból az következne, hogy nem kizárólagosan az emberi munka céltudatos vagy tervszerű, hanem csirájában az már az állati munka is. Vagyis a munka céltudatossága területén is ugyanaz a helyzet állana elő, mint a szerszámkészítés (és használat) területén. E szerint az emberi céltudatos munka és szerszámkészítés egyaránt az állatnál már csirájában adott céltudatos munka és szerszámkészítés mennyiségi növekedésének minőségi ellentétbe való átesapását képviselnék vagyis két párhuzamos, egymással a munka meghatározó alapján kölcsönhatásban lévő dialektikus folyamat együttes eredményei volnának. És ebben az esetben azután nem volna lehetséges többé első sorban az emberi munka tudatosságával meghatározni az állati és emberi lét különbségét, hanem ez a különbség az állati céltudatos munka és szerszámkészítés dialektikusan minőségi ellentétbe átesapó mennyiségi ellentéte gyanánt jelenne meg.

Jeszenszky Erik

RIASZTÓ HIR: „A braziliai kávékészletek megsemmisítésének meglássubbodása miatt tegnap riasztó hírek járták be a kereskedő világot. A nyugtalanságra az adott okot, hogy február első felében csak 46.000 zsák kávé semmisítették meg, a múlt esztendő második felében megsemmisített 1,290.000 zsákkal szemben. A kávé megsemmisítés azonban a régi tempóban folyik...“ (New-York Times, 1934. II. 23.)

L A P O K , F O L Y Ó I R A T O K

POLITIZALJON-E AZ IRODALOM?

A magyar irodalom még mindig azon a kérdésen vajudik: politizáljon-e az író az irodalomban. A kérdésnek már a felvetése is hibás, mert kiténik belőle, hogy a kérdés fölvetői a politikát holmi öncélú dolognak fogják fel és úgy tekintik, mint a jó magyar atyafiak, akik mikor maguk közt felosztják az országot, egyik fiukat katonának adják, a másikat papnak, a harmadikat pedig — politikusnak. A politikában nem világszemléleti törekvést, hanem elhelyezkedési lehetőséget keresnek. Legutóbb a M a g y a r o r s z á g hozta ismét előtérbe az irodalomnak ezt az ügyét és amikor körvonalozza a kérdés értelmét és jelentőségét, most sem a világszemléletek szempontjából tekinti, hanem úgy, hogy a magyar író „részt vegyen-e a nagy nemzetépítő kérdések dandárának megvitatásában?“ Szóval menjen-e a gyerek politikusnak?

Elégtétellel állapítja meg Z i l a h y Lajos ujságja, „hogy a magyar írók másfélvtizedes politikai érintetlensége olyan hatalmas erkölcsi tőke, olyan nagyszerű erőtartalék, amelyre az új Magyarország gazdasági, társadalmi és szellemi felépülésének nélkülözhetetlen szüksége van.“ Az irodalmi oportunitást, az írói közönyt, tudatlanságot és szellemi lustaságot úgy tekinteni, mint a szűz leány érintetlenségének erkölcsi értékét, jelentékeny elfogultságra és a kérdés alapos félreismerésére vall. Másfélvtizedes múlt megalkuvásban, terméketlenségben, cinizmusban és kávéházban felér egy olyan lelki szakállal, amelyet sohasem lehet többé leborotválni. Ezeket a szakállas gyerekeket már aligha lehet elküldeni politikusnak.

A pályaválasztás mindenestre kései. De miért ne tetszeleghetnék az érintetlen és szakállas író másfélvtizedes absztinencia után a dodonai jó szerepében? Mért ne mondjon bölcs axiómákat a politizáló irodalomról. Igazán nem önmagukat példázzák. Ha kiragadjuk az első három-négy nevet, ez mind megfürdött már a politikai hullámverésben. De ez konjunktura volt és nem irodalom. Megfürödtek a forradalomban és megfürödtek az ellenforradalomban. Alkotásaik lényege ezzel azonban mit sem változott. Talán éppen azért, mert a prostitúcióban is „érintetlenek“ maradtak. Nézzük hát miképpen felelnek Zilahyék ama kérdésére, hogy: „Miképp vegyenek részt az írók a magyar nemzet-alakító politika nagy munkájában?“

K o s z t o l á n y i Dezső többek között így felelt:

„— Nem hiszem, hogy az író bármiféle pártpolitikának lekötethetné magát, mert ezzel hívatását és hitét tagadná meg, eladná azt a fölényét, hogy mindent és mindenkét egyszerre érthessen meg... Nagy boldogság az, hogy nekem Kuprin, akit az orosz vörösök vertek ki, ép oly kedves lehet és testvérien közeli, mint Heinrich Mann, akit a német rohamosztatok cipeltek el az akadémia épületéből. Annak idején, amikor a homo aestheticus-t, a szabad szemlélődőt szembeállítottam a korlátolt és elavult cselekvővel, a homo morális-szal, sokat támadtak. Kigunyolták a mi szerény és rozoga elefántesonttornyunkat. Azóta tapasztalom, hogy egyre többen építik a maguk elefántesonttornyát a mienk tőszomszédságában, azok a „harcosok“ is, akik íróinkat nemrég politikai lövészárokba tessékelték.“

Kosztolányi hát mereven állást foglal a politizáló irodalom ellen. De vajjon a nyilatkozata is politikamentes? Másfélvtizede Kosztolányi kilibbent az egyensúlyából. A nyilatkozatai politizálnak. Vagy az nem politika, hogy az ellenforradalmár Kuprin a kedves neki, akit

a vörösök kiüldöztek és mért nem kedves ugyanakkor neki pl. Gorkij Maxim, aki maga is vörös? A teljes neutralitáshoz legalább is ennyi nélkülözhetetlen volna. Hiszen 1919-ben Kosztolányi is vörös volt.

A Magyar Hírlapban Kosztolányi már önmagának mond ellent. Bajok vannak az elefántcsonttoronnyal. „Nyilvánvaló az is, hogy a költő: ember és anyagát, amelyből teremt, az élet televényéből, a hétköznapi benyomásokból és élményekből szívja magába. Hiába fut valaki az „elefántcsonttorony“ magas, elvont épületébe. Az élet ott is utoléri.“

Babics Mihály a Magyarországon egy talmudistát is megszegyenítő rabulisztikával birkózik a kérdéssel:

„— Álljon-e ki az író politikai meggyőződése mellett? — adja fel a kérdést újra önmagának, oly módon, mintha maga is a jesivák homályában nőtt volna fel. (Szegény Ignótus — Vitányit igazán jogtalanul támadta Babics zsidó sajátosságaiért, sovén felbuzdulásában 1922-ben.) — Vivjon-e harcot az írás harcain kívül is? — tépődik tovább — iparkodjon-e hatni az aktuális kérdések megoldására? — vajudja még mindig a feleletnélküli kérdést — próbálja-e latbavetni e mai nehéz időkben tehetségét, elfogulatlanságát, okosságát, hogy a káoszról kivezető utakat megtalálni segítsen?“

Es most végre felel:

„...egy felelet lehetséges: Igen. Veszedelem idején mindenkinek kötelessége segíteni, aki tud, rámutatni a menekvésre, amelyet megpillant.“

— Tehát politizáljon az író? — kérdezzük most mi. Babics az igen után most nemmel felel:

„—... a politikai szakértelemnél ilyenkor néha többet ér a szűz tekintet, a meg-nem-fertőzött ész, hogy a filozófusok uralkodjanak a városban, mint Platon kívánta.“

A Magyar Hírlapban is nyilatkozik és kiegészítésül ide lehet iktatni, még ezeket a jellemző sorokat:

„... legyen harc, de ez a szellemért folyó, belső, lelki harc legyen, nem közönségesen értelmezett harc és tendencia.“

Földi Mihály szokása szerint nagy szavakkal dobálózik. És olyan szellemi zűrzavart támaszt, hogy alig lehet belőle kilábalni. A Magyarországon közli a nyilatkozatot:

„— Politizáljon-e az író“ — kérdi önmagától ő is.

„— Ha az emberért teszi, politizáljon. Ha az országért, az eszméiért, az emberiség és a hazája örök ideáljaiért teszi, akkor politizáljon. Ha Istenért, az isteni törvények uralmaért küzd, akkor politizáljon. Szóval: politizáljon. De kérdem: van-e és volt-e ilyen politika? S ez a tevékenysége még „politika“-e? Mert: ha politikán pártot, frakciót, csoportot, városi, községi, egyéni ügyeket és érdekeket értünk, akkor határozottan: ne politizáljon az író! Az író nem lehet egy párté, nem lehet egy csoporté, még egy tömegé sem s nem lehet egy egyéné, még a saját magáé sem. Nem küzdhet kontingensért, kliringért, választójogért. Az írónak egy pártja van: az álmok és a szentségek pártja. Egy rokona: a szent pap. A pártkörökben nincs helye. Politizáljon az író? Politizáljon és ne politizáljon.“

Földi a szent papokkal tartja a rokonságot. Tehát politizál, az az istenért és az isteni törvények uralmaért. És politizál az emberiségért is, hogy elfogadják az isteni törvények uralmát. De nem politizál, ha az életről van szó.

Gellért Oszkár nem mond sem igent, sem nemet. De tisztázza az irodalom politizálásának célját és véleményét mond általában a magyar írókról és ezzel nyilatkozata értelmében az előbbieket fölé emel-

kedik:

„— A ma magyar író... milyen új eszmékért harcoljon? Mit állítson a fölboruló polgári liberalizmus világszemléletének helyébe? Parasztradikalizmust? Kollektivitást? Vagy éppen régi rendi világot a esődbejutott demokrácia visszahatásaként? Ez a kor, a „világnézetek“ e kuszasága, a szellem embereitől ugyanolyan eszmemintázó és nemzetnevelő tevékenységet várna, mint aminővel az elődök 1834-ben a magyar közélet irányítását megkezdték. A mai magyar írók zöme azonban politikailag közömbös. S erről nemcsak a magyar közélet tehet, mely úgy látszik, könnyen nélkülözi őket, de sokkal inkább az, hogy politikailag iskolázatlanok.“

Móricz Zsigmondra is áll, amit Gellért megállapít. Nézetét tehát kellő értékén kell fogadni. Ezt mondja:

„Mostanában nagy divat azt mondani, hogy az író ne politizáljon. Ez ugyanígy vonatkozik... minden polgárra. Ez a politizálás, ami a napi politikában való részvételt jelenti, nem való más foglalkozást űző polgárnak, csak annak, aki egész életét ebben az iparban akarja kiélni. De a szabadságvágy, a tömeggel való együttérzés, a kultúra harca, az emberiség jövőjéért való élet és odaadás az írónak s minden művésznek még nagyobb érdeke és kötelessége s egyben joga is, mint bármely más polgárnak.“

Persze állásfoglalásról szó se essék.

Molnár Ferencet a Pesti Napló kérdezte meg, hogy mit tart arról, van-e az írónak „kötelessége“ a mai világeseményekkel szemben.

Molnár majd egy kolumnán át beszél a problémáról. Szokása szerint okosan. Így:

„Az íróművész mestersége olyan szorosan határos a publicisztikával, vagy a propagandisztikus történetírással (amelyek kötelesek a világeseményekbe beleavatkoznik), hogy ezen a határon ez a két mesterség úgyszólván összefolyik és a publikum, főleg a nagypublikum nem tesz szigorú különbséget aközött, hogy valaki íróművész-e, aki csak az emberiség örök kérdéseiről és örök problémáiról ír, vagy publicista, aki szépirodalmi formába öltöztetve (regényben, vagy drámában) szól hozzá a mai idők mulandó politikai és szociális problémáihoz. Itt aztán, talán éppen ezért, állandó vita van...“

„— Kétfelé válik az írói világ. Az írókat... a temperamentumuk választja két csoportba. Az egyik hivatottságot és erőt érez magában arra, hogy költői formában bár, de a világ közügyeivel foglalkozzék. A másik megijed a felelősségtől, nem tartja magát elég iskolázottnak erre a feladatra. Aki hivatottságot érez magában, mint például Bernard Shaw, az minden újabb szépirodalmi munkájában, legyen az regény, dráma, vagy vígjáték, világpolitikát csinál. Nálam nincs nagyobb tisztelője Bernard Shawnak, de néha, álmatlan éjjeleken azt kérdezem magamtól, mit használt ő az emberiségnek az ő politikai munkásságával? ...“

— Az írók másik csoportja (a felelősségérzet fanatikusai) szigorúan megmaradnak mesterségüknél. Ők viszont álmatlan éjszakáikon azon gondolkoznak, hogy vajjon nem nagyobb, fontosabb és tragikusabb problémája-e az emberiségnek például a nő és a férfi egymáshoz való viszonylata, mint bármely gazdasági kérdés?... A francia Akadémiát örökéletű intézménynek tervezték és mégis csak egy feladata van, az, hogy a francia nyelv szótárát megcsinálja. Kicsiben ez ugyanaz, mint nagyban az irodalom, mely egy örökéletű studium, de érzésem szerint csak egy feladata van: az emberrel foglalkozni, drámában, regényben, versben, kabarétréfában, novellában, történelmi munkában, stb. Magával a meztelen emberrel! Szerény nézetem sze-

rint csak ez az egy kötelessége van az írónak. A sok százezer írónak és költőnek ebből a hangyamunkájából tevődik azután össze a mi tudomásunk arról, hogy miért vagyunk a világon, hogy kik vagyunk, miért élünk, hogyan kellene élnünk, hogy jobbak legyünk és elviselhetőbbé tegyük magunknak és másoknak is az életet. Az írói és költői munka egy óriási anyagfelhalmozás. A hadvezetők, diktátorok, forradalmak vezérei aztán — ha akarnak — táplálkozhatnak ebből az évezredekben át felhalmozott anyagból és ezeknek a tanulmányoknak alapján irányítólag szólhatnak bele az emberiség dolgaiba. De nem az írók és a költők kötelessége az, hogy parancsolólag átvigyük az életbe az ő szent mesterségük eredményeit!..“

„Röviden összefoglalva... meggyőződésem az, hogy az írónak és a művésznek nincs más kötelessége, mint irodalmat és művészetet csinálni. Elvitathatatlan a joga ahhoz, hogy beleszóljon a világ irányításába, de kötelességről szó sem lehet. Az író és művész meghatározott munkájának eredményét hadd használják fel mások, akik boldogítani akarnak, vagy akik propagandát csinálnak.“

Meglepő, hogy Molnár mennyire igyekszik megmaradni a tárgyilagosságnál, pedig alaposan érdekelt fél: nem politizál az irodalomban, tendencia-mentesen ír. Véleményét főleg azért érdemes megismerni, mert a tendencia irodalom megdönthetetlen szükségszerűségével szemben finoman felépített érvekkel védekezik. Bár szofisztikus, amit állít, egy bizonyos: Molnár a maga önigazolásához pompásan ért. Még ha nincs is igaza.

(Budapest)

U. L.

NÉMET VALLÁSHÁBORU

Az Untertan forradalma. „A német középrétegnek nincs párja. Sohse volt politikai nevelése. Egy évszázad, mely oly* gazdag volt a szabadságért és igazságért, folytatott harcokban, nyomtalanul mult el fölötte. A császárság kitermelte a csúszómászó Untertant, melynek regényét én irtam meg... Ez az Untertan később orgyilkos módra letéperte a köztársaságot, csak azért, mert ez nem alattvalókat, de állampolgárokat akart belőle nevelni... Ezek az emberek ma mindennél jobban alázzák Németországot. Minden tettük: valósággá vált hazugság, mintha csak valami új kontinens bukkant volna fel a hullámokból. De ezek a hullámok újra el fogják nyelni. Fetiseszméknek nincs tartama és a rezsim, melynek a szolgálatában állanak szintén nem juthat messzire.“ (Heinrich Mann, a Prágában megjelenő EUROPÄISCHE HEFTE első számában.)

Csodálatos idők. „Férfiak reverenciájában, reakciós papok mint a marxisták szövetségesei: bizony, bizony csodálatos időket élünk. Az Egyház sokszor volt a reakció védőbástyája; logikus következtetéssel Hitler alatt is jó dolga kell, hogy legyen és az Egyház ugyanis rendezkedett be. De csöbörből-vödörbe esett és hirhedt okossága dajkameisévé foszlott. Most igyekszik menteni a menthetőt... A papok, akik a nép pulzusán tartják a kezüket, hamar észrevették a hangulatváltozást Németországban. A Vatikán előbb óvatosan kettős játékot folytatott. Gröber freiburgi érsek igyekezett arccal a nácik felé fordulni, ugyanakkor Faulhaber biberos nyílt ellenzékbe ment át. Az eredmény: Faulhaber diplomái tele voltak, Gröberé kongtak az ürességtől... De lehet-e az Egyház tényleg a kapitalizmus szövetségese? Nem. A katolicizmus csak Rosenberget akarja trónusáról letaszítani, Reventlov száját betömni és Hitlert megpuhítani. A katolicizmus az osztrák Dollfuss-fasizmust akarja, de nem a demokráciát és még kevésbé a szocializmust... Az előző évben nagyon kompromittálta ma-

gát a náccal, most elővigyázatból igyekeznek a foltot reverendájából kitisztítani. Az Egyház mindig évekket gondol előre." (NEUE WELTBÜHNE).

Katholikus álláspont. „A német birodalom nagy vallási surlódások idejét éli. A nagy politikai változás tulajdonképp csak egyik oldala egy mindent átfogó történelmi folyamatnak... De az új pogány vallás minden tekintetben problematikus. Mesterséges képződmény, mely nem természetesen nőtt, de mélyet növesztettek, valami, amihez a néptömegnek semmi köze, mert csak belefertőzték a tömegekbe... Lehet, hogy ideig-óráig virágozni is fog, de a jövő más hatalmaké, a kereszténység erős jövőjével egy ezeréves álomból életre erőszakolt pogány vallás nem tud megbirkózni." (SCHÖNERE ZUKUNFT).

Pour-le merité sem használ. „Niemöller dahlemi lelkész esete klasszikus példája annak a változásnak, melyet a vallási harcok előidéztek. Ma már nem respektálják azokat a szolgálatokat sem, melyek még nem rég a nemzeti mozgalom értéklistájának legtetetején álltak. A dahlemi protestáns lelkész a háború alatt U-Boot parancsnok volt és vakmerő tetteiről annak idején sokat beszéltek. Tulajdonosa a legmagasabb katonai kitüntetésnek, a pour-le merité-nek. Müller püspök ennek dacára mégse tartja érdemesnek arra, hogy a hívőknek prédikálhasson. Az ok: Niemöller az új német vallással szemben a legélesebb opposzióban van. De egyházközségének fenyegető lázadása miatt, Müller püspök tiltó rendeletének nem tudott máig sem érvényt szerezni. Persze egyszer Niemöllernek mégis csak menni kell, mert a fiatal tanácsolókat nem fogják respektálni a tenger hőst. (DAS NEUE TAGEBUCH).

„Szereti az Ur Sionnak kapuit.” „A 87. zsoltár sem kerülhette el sorsát. Dávid pszalmusait „Isteni énekek német használatra” címmel újra kiadták. A 87. zsoltár fenti szövege helyett ezt olvassuk: „Isten a föld minden más helyénél jobban szereti a német hegyeket. Isten csak az Odenwald és a Baltikum német tölgyét szereti”. Müller birodalmi püspök meg lehet elégedve az új szövegezéssel: a német Isten-dicsőret imperialista célok szolgálatába van állítva.” (UNSERE ZEIT).

Változások előhírnöke. „A harmadik birodalom vezetői később eszméltek a kulturharc veszélyeire. Nem gondolták meg, hogy eddig még minden német államférfi, aki Rómával újjat húzott, kénytelen volt Canossát járni. Politikai eszközökkel ezt a konfliktust nem lehet elintézni, így csak kényelmetlen mártírok születnének. Az eredmény: ingadozó politika, amikor a „német keresztényeket” hol visszafütyülik, hol újra rohamra küldik. Hitler első veresége a belpolitikában is innen indul ki, amikor ki kellett jelentenie a vezető tényezőik semlegességét a vallásháborúban. Ez a totalitási igényen nagyon nagy részt ütött... És nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a német nép vallásháborúi mindig a szociális harcok és rendszerváltozások biztos előhírnökei voltak.” (DIE WARHEIT).

FRANCIAORSZÁGI VÁLTOZÁSOK

Franciaország mértőföldes lépésekkel halad a döntés felé. A februári napok első fegyveres összetűzéseinek következtében a polgári középpártok oszlásnak indultak s ma még azok is, akik köztársaságról, demokráciáról beszélnek, azok is fasizmusra gondolnak. A szocialista párt hatyudalánál tart... A reformista szakszervezet fasizta vizek felé evez... Az „enyhülés” kormánya szükségrendeletekkel próbálja leszállítani a köztisztviselői fizetéseket és nyugdíjakat. Így kerültek szembe a február 6-i frontharcosok azzal a kormánnyal, amit

az országra kényszerítettek. A sajtó is hamarosan megfelejtkezett ezekről a „becsületes, hazafias tüntetőkről“... akik február 6-án még „megmentették a hazát“. A hosszabb-rövidebb tiltakozó sztrájkok naponta ismétlődnek. A Kormány fenyeget, rendeletet dolgoz ki a személyi szabadság rendszabályozásáról. A sajtó egy része vadul támad, másrésze szépszóval próbálkozik. A reformista szervezetek viszont megint csak a társadalmi békét hirdetik. Nincs többé megállás: a politikai helyzet rohamos tempóban fejlődik.

Érdekes megfigyelni, hogy a fasiszta elnevezés ellen milyen állhatatosan tiltakoznak — a fasiszták. Paul Deprade fejtegetéseiben akármennyire igyekszik takargatni a fasiszta karaktert, mégis kiérzik rajta: „Az utóbbi idők tapasztalatai azt mutatják, hogy jelenleg egy új erő alakult ki: ez a közakarát, mely az eddigi módszer gyökeres változását követeli... Ehhez nem szükséges adoptálni az orosz, német vagy olasz módszert: de hasonló eredményre kell jutnunk — francia módszerrel“. — S ha az olvasó megtévesztésül össze is keveri az orosz, német és olasz módszert, világos a szándéka: „Vannak Franciaországban emberek, akik nagy szolgálatokat tettek a köztársaságnak... ezeknek az irányításával a nemzet egységesen egyetért.“ Persze Tardieu-re gondol. (La Grande Revue).

Nem kétséges a neo-szocialisták magatartása sem. A mozgalom kialakulását ismertette megirtuk, hogy a neo-szocialisták útja egyenesen a fasizmushoz vezet. Alfred Fabre-Luce „A neok-órája“ című cikkében most szögezi le: „A neok, a múlt nyáron, sok franciában reményt keltettek... A február 6-i tüntetők s a neok között, öntudatlanul, testvériség jött létre... A neok alkalmazkodtak a nemzeti érdekekhez.“ „Miről van szó tulajdonképpen?“ — kérdi Alfred Fabre-Luce. „Bevezetni Franciaországba a fasiszta gazdálkodási rendszert... s hogy ennek a változásnak vezetői legyenek...“ (Pamphlet).

S azoknak, akik még kérdezik, hogy győz-e majd a fasizmus Franciaországban Bertrand Gilbert válaszol: „A profit megmentése céljából... a polgárságnak erős államra van szüksége. S ez az erős állam — a fasizmus. A fasizmus legfontosabb társadalmi bázisa a kispolgárság és a kisparasztság, akiket legjobban sújt a válság. A monopól tőke ezeket mindenükből kifosztotta s ezért „antikapitalisták“, de ugyanekkor tiltakoznak elproletárizálódásuk ellen és megakarják tartani helyzetüket, ezért antimarxisták.“ „Mellettlük ott látjuk a kitagadottak és kétségbeesett csoportját... Minél mélyebb a válság, annál jobban behatol a fasizmus a többi társadalmi rétegekbe. Először a tisztviselőket és a munkaméltúlieket fogja megnyerni.“ Végül azoknak, akik azt tartják, hogy Franciaországban lehetetlen a fasizmus: „A fasizmus talaja a kispolgárság. S Franciaországban éppen ez a társadalmi réteg a legnagyobb“... — „A helyzet kulcsa úgy Franciaországban mint a többi országokban a másik arcvonalon kézen van.“ (M a s s e s).

(Paris)

Loeffler A.

FASISZTA NEOREALIZMUS

Az olasz fasizmus új fázis előtt áll. Míg az idősebb generáció a fasizmust a család, az Egyház, az állam és a magántulajdon hűséges támaszának vette, addig a fiatalok, akik már ezekben az ideálokban nem hisznek és a heroizmusra sem adnak sokat s a fasiszta rendszer és a mai társadalom válságát érzik, „új utakat keresnek.“ Az utóbbi hónapokban több új olasz folyóirat indult; s majd mindegyik olvasóihoz intézett körkérdésekkel kezdte. Az egyik pl. a legnevesebb olasz intellektuálisokat aposztrofálva feltette a kérdést: „I. Mindegyik új generáció ellentétbe kerül az őt megelőző generációval? Lehet az új

generációval kapcsolatosan arról beszélni, hogy ez az ellentét több, mint a szokásos és ismert, azaz határozott szakítás az előbbiekkal? 2. Lát-e az új nemzedék szellemi magatartásában olyan határozott vonást, mely egy új kultúra és élet jelei lehetnek? 3. Miben látja egy teljes szellemi megújulás magvát?" (SAGGIATORE). A beérkezett válaszok közül a legjellemzőbb Marinettié: "... Miután megérez- tük a szabadság eszméjének kikerülhetetlen dekadenciáját, alárendel- tük azt a haza eszméjének. Militarizáltuk a művészetet és irodalmat, azáltal, hogy leépítettük a festészetben a verizmust s a láthatatlan plasztikus és szintetikus kifejezését tanítottuk." (Marinetti a háború előtt a szocialistákkal és anarchistákkal kokettált. Ma így beszél.) „A futurizmus, a fasizmus előfutárja 23 évvel ezelőtt azért küzdött, hogy erkölcsi vallását az alkotó és dinamikus szabadság felett álló Itália lényegévé tegye. A támadásra kész férfias erényt, a veszély szeretetét, a meglepő újdonságot s az eredetiséget tanította. A futrizmus azonban nem pihent meg elvitathatatlan babérain... Újabb eszmékkel teli programot, melynek lényege a kollektív érzés, ajándékozott röviddel ezután a világ avantgárdistáinak és futuristái- nak... Piscatomak, a futurista diszlettervezőnek, (? szerk.) aki azt állítja, hogy nem azt a politikai programot követjük, amit 23 évvel ezelőtt hirdettünk, azt üzenem, hogy a futurizmus volt az in- terventista Itália lelke már 23 évvel ezelőtt s mint ilyen forradalmi mozgalom, határozott és különleges feladattal... Ma a győztes fasiz- mus a feltétlen politikai fegyelmet követeli, a futurizmus pedig a be- láthatatlan szabadságot alkotásai számára, ezért egészítik ki egy- mást harmónikusan... Olaszországban csak mi tekintünk a magasba.“

A CRITICA FASCISTA a következőket írja: „Saját akaratumk tu- data azt jelenti, hogy tisztában kell lennünk azzal, amit akarunk; vi- szont nem tudhatjuk, hogy mit akarunk, anélkül, hogy ne tudjuk, hogy mit is lehet...“ Ez az idézet kiindulógondolata egy tanulmány- nak, mely az ifjúság jogaival és kötelességével foglalkozik. Ugyanakkor a SAGGIATORE: „A realista nevelés érdekében“ címen élesen ki kel az idealista filozófia ellen; és pedig: „A német imperializmustól a li- beralizmusig, a demokráciától a kommunizmusig az idealizmus min- dent igazolt; azonban semmit sem alkotott. Fontos az, hogy elhagy- juk ezt a terméketlen utat... és forduljunk a valóság felé, hogy meg- határozzuk azokat a konkrét kifejezéseket, amiket ma... a valóság- ban individuumnak és államnak nevezünk.“ „A mai gazdasági hely- zet arra vezeti a népeket, hogy belső szervezeteiket átvizsgálják és új értékeket emeljenek, hogy vágyaikat fegyvelmezhesék ezek által. A régi pártok letűnése és dekadenciája, melyeknek alapját a szociális elhajlásból keletkező eszmék képezték, azt bizonyítják, hogy a világ változóban van és ezek az újítások nem elvont eszmék következmé- nyei, hanem gyakorlati szükségességből születtek. Többen megjegyez- ték, hogy a gazdasági tényezőnek ennyi jelentőséget tulajdonítva, nem a történelmi materializmust követeljük-e? Ezek azonban nem vették észre, hogy... mennyire ügyelünk arra, hogy a gazdaságot ne- csak mint valóságot fogjuk fel, mint ahogy arra is ügyelünk, hogy a tudományt és a pszichológiát ne annak az abszolút bázisnak ve- gyük, melynek segítségével valóságunkat interpretálni tudnánk.“ — De beszél ez a cikk egyébről is. Elmondja, hogy a társadalmi újítás „azoknak a lelkével él, akiknek igen tág és határozatlan a tervük a világ arcának megváltoztatására s nem ügyelnek arra, hogy mi is a világ...“ Majd pedig így folytatja: „Az idealista filozófusok... nem azt nézik, hogy mi a valóság, hanem azt, hogy hol az eszme. Még je- lentős cselekedetét is semmibe vesznek, csak azért mert véletlenül hiányzanak azokból az ő eszméik.“

(n. l.)